

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје
Филозофски факултет - Скопје
Студиска програма: Безбедност

МАГИСТЕРСКИ ТРУД на ТЕМА:

**Влијанието на „Турски тек“ врз енергетската безбедност на
Југоисточна Европа**

Ментор:

проф. д-р Тони Милески

Кандидат:

Кристијан Марковски

Скопје, 2020 година

Содржина

Вовед	4
1.1 Формулација на проблемот на истражување	8
1.2 Определување и операционализација на предметот на истражување	10
1.3 Досегашни истражувања	12
1.4 Цели и задачи на истражувањето	13
1.5 Хипотетичка рамка	15
1.6 Варијабли на истражувањето	16
1.7 Методи на истражување	17
ГЛАВА I: „Турски тек“: идеен план, транзит и отстапки	18
1.1 Природен гас - клучен енергетски фактор за Европа	18
1.2 „Синиот тек” - снабдување со руски природен гас за Турција	21
1.3 Развој и технологии на гасоводот што директно ги поврзува Русија и Европа – „Северен тек“	22
1.4 Планот за градба на „Турски тек”	24
1.5 Причините за создавање на „Турски тек” врз основа на влијанието на одредени фактори	26
1.6 Проблематичен транзит: „Северен тек” и „Турски тек”	30
1.6.1 Украинската криза	32
ГЛАВА II: Влијанието од изградбата на „Турски тек” врз енергетската безбедност во Југоисточна Европа	38
2.1 Значењето на енергетската безбедност	38
2.2 Чекори за јакнење на европската енергетска безбедност	40
2.3 Енергетската безбедност на земјите од Југоисточна Европа	43
2.3.1 Хрватска	43
2.3.2 Србија	46
2.3.3 Бугарија	51
2.3.4 Грција	53
2.3.5 Романија	55
2.3.6 Словенија	58
2.3.7 Албанија	61
2.3.8 Црна Гора	63

2.3.9 Босна и Херцеговина	66
2.3.10 Косово.....	69
2.4 Инфраструктурата на Македонија под влијание на глобалните ризици	71
2.5 Ставовите на земјите од Југоисточна Европа во однос на изградбата на „Турски тек“	74
ГЛАВА III: „Турски тек“: геополитички игри и ставови на меѓународната заедница	79
3.1 Приодот на САД, Европската Унија и НАТО кон енергетската безбедност.....	79
3.2 Ставовите на САД, Германија и Русија за изградбата на „Турски тек“	84
3.3 Студена војна – завршена приказна или влијателен поим врз енергетската безбедност?	88
3.4 „Турскиот тек” - камен темелник на руското влијание на Балканот.....	91
3.5 Надворешни гледишта, јавно мислење и очекувања во иднина	95
3.6 Проектот „Турски тек“ во последна фаза.....	97
3.7 Санкции против изградба на „Турски тек“	98
3.8 Официјално пуштање во употреба на „Турски тек“	99
Заклучок	101
Користена литература	105

Вовед

Стратегиската природа на снабдувањето со електрична енергија и ограничените ресурси за фосилни горива ја ставаат енергијата во центарот на денешната геополитика и меѓународна дипломатија.

Во изминативе децении поради политичките преструктурирања и кризните жаришта во регионот на Југоисточна Европа, дојде до намалување и изоставување на инвестициите во областа на енергетиката, со што на државите од овој регион им се зголеми степенот на енергетската зависност и им се намали степенот на енергетска, но и севкупна безбедност.

Како резултат на сложените општествено-политички околности и борбата меѓу западните земји и Русија за доминација во овој регион, дел од Балканските земји ја искористија можноста за брзо приклучување кон Северно-атланскиот сојуз, како Бугарија, Романија и Словенија во 2004 година, Албанија и Хрватска во 2009 година, Црна Гора во 2017 година и Република Северна Македонија на 27.3.2020 година, што во иднина од една страна како резултат на реваншизам би можело да доведе до заобиколување на овие земји од гасоводните рути на рускиот гас кон Европа, но од друга страна напротив, би можело да доведе и до спротивен ефект заради безбедноста која им е обезбедена на овие земји со самото членство во НАТО.

Во глобализираниот енергетски пејзаж, енергенсите и енергетската инфраструктура обезбедуваат изгледи за меѓународна соработка, но и тензија. Партнерствата за енергетска инфраструктура се исто така важен начин за земјите од двете страни на договорот за зајакнување на енергетската безбедност, за развој на индустријата и за затоплување на билатералните односи.¹

Како вакви проекти за зајакнување на енергетската безбедност се јавија конкурентните гасоводни проекти „Јужен тек“ и „Набуко“, првиот финансиран од Русија, а другиот од Европската Унија.

---

¹ Chris, L. (2018). Power plays: the role of energy in modern geopolitics. Power Technology.

Како пандан на „Јужниот тек“, било предвидено да се изгради гасоводот „Набуко“ кој бил проект на Европската Унија, а требало да го гради австриската компанија „ОМВ“, и било предвидено да пренесува азербејџански гас преку територијата на цела Турција, па сè до Австрија и остатокот од Западна Европа.

Проектот „Набуко“ не успеал да ја издржи битката со конкурентот „Јужен тек“ поради неможноста на неговите инвеститори да обезбедат доволно количини на гас за овој гасовод, пред сè заради нивната поврзаност единствено со изворите на азербејџански гас.

„Јужниот тек“ исто така моментално е напуштен гасоводен проект кој требало да транспортира природен гас од Русија до земјите на ЕУ. Гасоводот требало да започне од јужниот дел на Русија, од градот Анап, да поминува по дното на Црното Море, преку турските територијални води, до Варна во Бугарија, а од Бугарија требало да се подели на 2 крака. Првиот крак од Бугарија преку Грција подводно требало да води до Италија, а другиот крак преку Србија и Унгарија до Австрија.

Според првобитниот договор, овој гасовод требало да се финансира со заеднички капитал на Русија и Италија, а покасно тука се приклучиле и фирми од Германија и Франција. Сопственик на гасоводот требало да биде фирмата „South Stream Transport“, во која најголем удел имала руската компанија „Gazprom“.

Изградбата почнала во Декември 2012 година на црноморскиот брег, и било најавено дека првите 2, од планираните 4 водови, ќе бидат завршени до 2016 година. Проектот за „Јужниот тек“ после одреден период е дефинитивно напуштен во декември 2014 година. Причина за тоа е блокирањето од страна на Бугарија (која наводно морала да се согласи со регулативите на ЕУ, но и заради политичките несогласувања настанати заради војната во Украина).

На 1 Декември 2014 година, рускиот претседател Владимир Путин ја најави алтернативата на „Јужен тек“ – „Турски тек“.

„Турски тек“ (во оригинал TurkStream; на турски: TürkAkım или Türk Akımı; на руски: Турецкий поток) е гасовод за природен гас што се протега од Руската Федерација до Турција. Се протега од компресорската станица Рускаја во близина на Анапа во Краснодарскиот регион преку Црното Море до Кијикој на брегот на Турската Тракија. Тој го заменува откажаниот проект „Јужен тек“.

„Турски тек“ е 910 километри (570 милји) долг гасовод кој минува под Црното Море, поврзувајќи ја Русија и Турција. Заедно, двојните цевки е планирано да имаат максимален капацитет од 31,5 милијарди кубни метри (1,1 трилиони кубни метри) на природен гас годишно.

Со првиот крак со капацитет од 15,75 милијарди кубни метри природен гас годишно ќе се снабдува турскиот пазар, а со вториот крак кој делумно е завршен планирано е да се снабдува Европа со руски гас.

По соборувањето на рускиот борбен авион од страна на Турција во ноември 2015 година, проектот беше привремено прекинат. Сепак, односите меѓу Русија и Турција беа обновени во 2016 година и меѓувладиниот договор за „Турски тек“ беше потпишан во октомври 2016 година. Изградбата започна во мај 2017 година, а изградбата на еден од краците беше завршена во ноември 2018 година.

Изградбата на гасоводот беше завршена на крајот на 2019 година, со што му овозможи на рускиот енергетски гигант „Газпром“ да ја снабдува Турција, која по Германија ќе претставува нејзин втор најголем потрошувач.

Проектот „Турски тек“ се развива во согласност со меѓувладиниот договор меѓу Русија и Турција. Офшорниот дел преку Црното Море го изгради „Јужен тек Транспорт Б.В.“

„Јужен тек Транспорт Б.В.“ е со седиште во Амстердам, Холандија. Со тим од повеќе од 200 меѓународни експерти, компанијата е целосно опремена за да го изгради текот на безбеден начин, со должно внимание на животната средина.²

---

² <http://turkstream.info/about/>, посетена на ден 26.11.2018

Кога зборуваме за геополитичкото значење, „Турски тек“, исто така ќе ѝ помогне на Турција да ја оствари својата цел и да стане главен мост на гасот помеѓу Истокот и Западот. Како клучен регионален енергетски центар, Турција ќе може да понуди да го снабдува со гас остатокот од Југоисточна Европа, заработувајќи милијарди евра во процесот.

Од клучно значење е и енергетската геополитика на државите од Југоисточна Европа и нивните стратегии за приклучување кон овој гасоводен проект, што од една страна неминовно би влијаело позитивно на нивниот енергетски и економски план, но од друга страна можеби би ги нарушило нивните аспирации за членство во НАТО и ЕУ.

1.1 Формулација на проблемот на истражување

Под енергетска безбедност на глобално и национално ниво се подразбираат достапноста на енергетските ресурси, и тоа во доволни количини и по пристапни цени, стабилна испорака, како и физичка безбедност на гасоводите и нафтоводите.³

Со оглед на тоа што енергетските ресурси се ограничени, енергетската безбедност во иднина се става под знак прашалник, односно неопходно е преземање на итни мерки за енергетска ефикасност и економичност во искористувањето на енергенсите, со цел да се овозможи и идните генерации да имаат достапни енергетски ресурси исто колку и денешните генерации.

Како примарен предмет на интерес ќе ни биде гасоводот „Турски тек“, неговото значење за енергетската безбедност во Југоисточна Европа и енергетската зависност на државите од овој регион.

Истражувањето кое ќе биде спроведено за потребите на магистерскиот труд има за цел да го објасни самото геополитичко и безбедносно значење на овој гасовод не само на регионално, туку и на глобално ниво.

Оттука, теоретската експликација на магистерскиот труд треба да даде одговори на следните прашања:

- Дали планираната изградба на овој гасовод е дел од геополитичките игри на големите сили?
- Дали неговата изградба би била од корист на државите во регионот на Југоисточна Европа?
- Дали неговата изградба би довела до поделба помеѓу државите во Југоисточна Европа?

---

³ Милески, Т. (2014). Енергетска безбедност. Скопје: Филозофски факултет, стр. 13

- Дали со неговата изградба дел од државите низ кои ќе минува трасата на гасоводот ќе се соочат со притисоци и последици по нивното членство или аспирации за членство во НАТО и ЕУ?
- Дали самото членство на дел од овие земји во политичко-безбедносни организации како НАТО создава чувство на безбедност кај покровителите на проектот и од овие земји создава стабилна траса за минување на гасоводот?

1.2 Определување и операционализација на предметот на истражување

Предмет на истражување на овој магистерски труд ќе биде геополитичкото значење на гасоводот „Турски тек“ за САД, Русија, Европа, а најмногу за државите од Југоисточна Европа.

Предметното одредување на овој магистерски труд подразбира појмовно и категоријално одредување на редица поими кои се основа за истражувањето. Во ова истражување ќе преовладуваат следните поими: геополитика, енергетска геополитика, енергетска безбедност, гасовод, цевководен транспорт.

На ниво на меѓународни односи, **геополитика** е метод на проучување на надворешната политика за разбирање, објаснување и предвидување на меѓународното политичко однесување преку географски варијабли. Тука спаѓаат истражувања на областите, климата, топографијата, демографијата, природните ресурси и применетата наука на регионот што се оценува.⁴

Енергетската геополитика ги идентификува и ги разгледува релевантните двигатели кои најверојатно ќе ги диктираат идните трендови во потрошувачката на енергија и изборот на гориво во контекст на променливиот геополитички предел, земајќи ги во предвид придружната економска, надворешно-политика, енергетска безбедност и еколошки последици и приоритети.⁵

---

⁴ Evans, G & Newnham, J. (1998). The Penguin Dictionary of International relations. London: Penguin Books. [ISBN 0-14-051397-3](#)

⁵ CSIS-Center for Strategic and International Studies (2010). Report: The Geopolitics of Energy Emerging Trends, Changing Landscapes, Uncertain Times. ISBN# 978-0-89206-592-9 (pb)

Под **енергетската безбедност** на глобално и национално ниво се подразбираат достапноста на енергенсите, и тоа во доволни количини и по пристапни цени, стабилна испорака, како и физичка безбедност на гасоводите и нафтоводите.⁶

Гасовод е многу голема цевка, која често е инсталирана под земја, преку која природниот гас може да тече на долги растојанија.⁷

Цевководен транспорт е превоз на течност или гас на долги растојанија преку систем на цевки – гасовод, обично до пазарната област за потрошувачка.

---

⁶ Милески, Т. (2013) *Енергетска безбедност*. Скопје: Филозофски факултет, стр. 13
⁷ <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/gas-pipeline>, посетено на 15.11.2018

1.3 Досегашни истражувања

Во македонската научна литература постојат трудови кои ја проучуваат енергетската геополитика и геостратегија, како на пример, книгите од проф. д-р Тони Милески, „Политичка географија и геополитика“ „Енергетска безбедност“ и „Македонија: Рубикова коцка на Балканот“. Меѓутоа, во нив се проучени само одредени аспекти поврзани со гасоводната мрежа во Југоисточна Европа, геополитичката положба на балканските земји и нивните геостратегии, додека конкретно за гасоводот „Турски тек“ има оскудна научна литература.

Постојат трудови, публикации и статии од странски автори и аналитичари кои исто така делумно имаат анализирано одредени аспекти од конкретниот предмет на истражување на овој магистерски труд, но во ниту еден од нив не е целосно опфатено прашањето за важноста и влијанието на „Турски тек“ врз енергетската безбедност на Југоисточна Европа.

Со оглед на недостатокот на научна опсервација за влијанието кое го има „Турскиот тек“ врз енергетската безбедност на Југоисточна Европа и на недостатокот од стратегиски документи со кои се регулира енергетската безбедност на државите од регионот на Југоисточна Европа, основна определба на овој труд е да понуди свој придонес кон постојните истражувања, но во исто време да придонесе за истакнување на важноста од изградбата на „Турски тек“ како една од можните компоненти за диверзификација на изворите на снабдување со енергетски ресурси и постигнување на енергетска безбедност во земјите од Југоисточна Европа.

1.4 Цели и задачи на истражувањето

Ако се земе предвид сложеноста на истражувачкиот проект која се темели врз определбите за анализирање на енергетската геополитика во Југоисточна Европа и значењето на гасоводниот проект „Турски тек“ за енергетската безбедност на овој регион, мора да се води сметка и за детална проценка на факторите кои би можеле да влијаат врз неговата реализација.

Оттука, научната цел на истражувањето ќе бидат најновите случувања поврзани со изградбата на овој енергетски капитален проект, како и согледување на значењето на „Турски тек“ за енергетската безбедност на Југоисточна Европа.

Со оглед на општата цел, посебните цели на истражувањето ќе бидат насочени кон:

- Анализа и споредба на првичниот идеен план за изградба на „Турски тек“ со актуелниот идеен план за градба;
- Согледување на отстапките од првичните планови во поглед на рутата;
- Истражување и согледување на отстапките од првичните планови во поглед на капацитетот;
- Проучување и споредба на отстапките од првичните планови во поглед на изворите за снабдување;
- Согледување на влијанието на САД врз реализацијата на гасоводниот проект;
- Анализирање на влијанието на Русија во спроведувањето на проектот;
- Анализирање на енергетските геополитички игри и стратегиски определби на големите сили во регионот на Југоисточна Европа;
- Анализа на јавното мислење во врска со изградбата на „Турски тек“.

Со оглед на поставените цели, задачите на истражувањето се следниве:

- Да се анализираат ставовите на Русија за изградбата на гасоводот „Турски тек“;
- Да се анализираат ставовите на САД за изградбата на „Турски тек“;
- Да се анализираат ставовите на Европската Унија во однос на гасоводниот проект;
- Да се воочи и прикаже геополитичкиот натпревар на големите сили во поглед на рутата на гасоводот на балканскиот простор;
- Да се проучат првичните идејни планови за градба на проектот;
- Да се воочат и прикажат отстапките од првичните планови наспроти актуелните планови;
- Да се следи и анализира јавното мислење во поглед на изградбата на проектот „Турски тек“;
- Да се објасни каков ефект ќе има изградбата на гасоводот врз енергетската безбедност во Југоисточна Европа;
- Да се анализира зависноста на Југоисточна Европа од руски енергетски ресурси;
- Да се предвидат консеквенците со кои би можеле да се соочат државите од Југоисточна Европа доколку се приклучат кон проектот;
- Да се утврди економскиот бенефит на државите од Југоисточна Европа низ кои ќе минува гасоводот.

1.5 Хипотетичка рамка

Врз основа на општиот пристап на проблемот за значењето на гасоводот „Турски тек“ за енергетската геополитика во Југоисточна Европа и енергетската зависност на државите во Југоисточна Европа и врз основа на веќе поставените цели во ова истражување ќе ја поставиме следнава **општа хипотеза**:

- Проектот „Турски тек“ влијае врз енергетската безбедност на Југоисточна Европа.

Покрај општата хипотеза, ги поставуваме и следните **посебни хипотези**:

- Државите во Југоисточна Европа се наоѓаат на линијата на конфликтот помеѓу западната и источната енергетска геополитика;
- Рутата и капацитетот на проектот „Турски тек“ претставуваат резултат на геополитички натпревар;
- Јавното мислење влијае врз проектот за изградба на „Турски тек“;
- „Турски тек“ има влијание врз економскиот бенефит на државите од Југоисточна Европа;
- „Турски тек“ продуцира различни ставови во меѓународната заедница поврзани со потребата од негова изградба;
- Енергетската безбедност на Република Северна Македонија зависи од проектот „Турски тек“.

1.6 Варијабли на истражувањето

Независни варијабли:

- Регионална енергетска соработка;
- Геополитичките трендови во Југоисточна Европа;
- Ставовите на Русија и Турција за „Турски тек“;
- Ставовите на Соединетите Американски Држави и Европската Унија за „Турски тек“;
- Ставовите на државите од Југоисточна Европа за „Турски тек“.

Зависна варијабла:

- Енергетската безбедност на државите во Југоисточна Европа.

1.7 Методи на истражување

Во контекст на современите научно-методолошки пристапи на истражување со комбинирање на повеќе истражувачки методи, во истражувањето ќе настојувам со примена на неколку методолошки постапки на собирање, анализа и интерпретација на податоците да се добие една систематизирана целина.

Покрај квалитативната анализа на релевантни теориски извори, како основна методолошка постапка односно техника за собирање на податоци ќе се користи анализа на содржина на публикации, извештаи, стратегиски документи, проектни планови, конференциски материјали, статистички показатели, извештаи и анализи на невладини организации, агенции за испитување на јавното мислење, државни институции итн., а како методолошки постапки за анализа и интерпретација на податоците ќе се применат аналитичко-синтетички метод и компаративен метод на анализа.

Методот на анализа и синтеза ќе најде своја примена кога ќе се донесуваат заклучоци за општите тенденции во оваа сфера во поглед на изградбата на „Турски тек“, а методот на компаративна анализа ќе се користи за компаративно согледување на првичните идејни проекти за градба на овој гасовод со тековните случувања и актуелности.

Преку анализа и интерпретација на податоците во ова истражување се очекува да се добијат квантитативни и квалитативни податоци, со кои преку соодветна обработка ќе се добие верификација на хипотезите и ќе се оствари целта на истражувањето.

ГЛАВА I: „Турски тек“: идеен план, транзит и отстапки

1.1 Природен гас - клучен енергетски фактор за Европа

Фосилните горива спаѓаат во необновливите извори на енергија, па од таа причина е неопходно нивно рационално искористување. Поради секојдневната сè поголема побарувачка и потрошувачка на овие извори на енергија доаѓа до намалување на преостанатите резерви на светско ниво, а како резултат на тоа доаѓа и до постепен пораст на нивната цена на чинење. Без фосилните горива не би можел да функционира ниту еден сектор во општеството, започнувајќи од транспортот, индустријата, па сè до електроенергетскиот сектор и функционирањето на домаќинствата. Природниот гас, како едно од фосилните горива, на почетокот бил запоставен иако се произведувал паралелно со експлоатацијата на нафтата. Во последните години производството и потрошувачката на гасот бележат значителен пораст, а со тоа се зголемува и неговото геостратешко и енергетско значење.

Гасот добиен директно од земјата претставува природен гас т.н. земен гас. Составот му е променлив, но најголем волуменски дел му припаѓа на метанот (CH₄).⁸ Покрај метанот, природниот гас кој ги прати наоѓалиштата на нафта содржи одредени количини и на етан, пропан и бутан и уште се нарекува влажен или богат земјен гас. Се наоѓа на местата каде што се експлоатира нафтата, најчесто како гасна капа над лежиштето со нафта. Исто така, природниот гас може да се најде и на места каде што нема нафта и во тој случај тој се нарекува сув или сиромашен земјен гас, кој се состои од метан, а не содржи пропан и бутан.

Природниот гас може да се најде на длабочини од неколку па сè до 15 километри, има притисок кој некогаш може да достигне и над 300 бари и температура до 180 степени Целзиусови.

---

⁸ Мирчевски, М. (2005). *Гасификациски системи*. Интерна скрипта. Скопје: Машински факултет.

Природниот гас се употребува како топлински и енергетски извор. Тој има широка и распространета употреба како гориво, како и во хемиската индустрија. Во однос на употребата како гориво, се користи во домаќинствата и во индустријата како топлински извор, а за придвижување на моторите со внатрешно согорување наоѓа употреба како енергетски извор. Во однос на хемиската индустрија, овој гас има примена при производство на водород во индустријата на азотни ѓубрива, етан, метан, пропан, бутан, метанол и друго.

Следните предности на гасот како гориво го прават денес најприкладно гориво:

- Многу лесно се меша со воздухот и скоро во потполност согорува,
- Потполно согорува без штетни остатоци како што се: саѓа, јаглерод моноксид, сулфур диоксид и пепел, т.е. не ја загадува човековата околина,
- Погодни се како горива во густо населени урбани средини,
- При согорувањето се постигнува висок степен на искористеност од 0,8 до 0,9 ,
- Многу е лесен нивниот развод до потрошувачите, како во мали, така и во големи количини,
- Доведувањето на гасот до местото на согорување не бара некоја претходна посебна подготовка,
- Едноставна можност за регулација на создадената топлина, должината на пламенот, па затоа се прикладни за технолошките процеси,
- Многу брзо развиваат потребна количина топлина на горилниците,
- Инвестиционите вложувања за градба на разводни уреди повеќе пати се помали отколку при разводните системи за други видови на развод на енергија, пресметано на иста количина на транспортирана енергија,
- Трошоците за развод на гасот, загубите на гасот и одржувањето на гасните разводи, се најмали во споредба со разводните системи за другите видови на енергија,
- Снабдувањето со гасот е независно од временските и други прилики,
- Гасот се наплаќа после потрошувачката,

- Природниот гас е посебно погодна суровина за производство на многу полупроизводи и готови производи во органската хемија,
- Цената во однос на останатите горива за иста количина на енергија е пониска.

Сите претходно наведени причини се доволен доказ за порастот на потрошувачката на природниот гас, и паралелно со тоа, наглиот пораст на градба на гасоводните системи.

Најголем дел од гасните горива денеска се резведуваат во гасна состојба, додека течен (каплив, нафтин гас ТНГ) се испорачува до потрошувачите (корисниците) во челични садови (боци) и во контејнери. Помала количина од овој гас се доставува до бензинските станици за полнење на автомобилски резервоари.⁹

Во современи услови природниот гас сè почесто се употребува и во форма на компресиран облик или во форма на течен нафтен гас, како алтернативно гориво за придвижување на автомобилите.

Врз основа на независните статистики и анализи објавени од Американската администрација за енергетски информации (ЕИА), светските резерви на природен гас се проценуваат на 198 трилиони метри кубни во 2018, од кои 47,8 трилиони метри кубни се наоѓаат во Русија, во Иран се 33,7 трилиони метри кубни и во Катар се 24 трилиони метри кубни ¹⁰, а потоа следуваат САД, Алжир, Холандија, Саудиска Арабија итн.

Природниот гас игра важна улога во Европа. Тој има значителен потенцијал за намалување на емисијата на CO₂ во секторите греење. Европа е силно зависна од увозот на природен гас. Додека европската побарувачка за гас се очекува да се намали на долг рок, некои студии предвидуваат и релативно постојана побарувачка за гас. Рускиот гас и течниот природен гас првенствено ќе ја исполнат дополнителната побарувачка за увоз. Нафтоводот „Северен тек 2“, со годишен капацитет од 55 милијарди кубни метри е во фаза на изработка за транспорт на природен гас од Русија директно до Германија. Германија од гасоводот ќе има

---

⁹ Исто, стр. 4-5.

¹⁰ <https://www.eia.gov/international/overview/world>, посетена на 5.4.2020 година.

повеќе придобивки и тој ќе обезбедува повеќе транзитни текови на гас и дополнителна опција за снабдување доколку алтернативните патишта се нарушени. Сепак, со „Северен тек 2“, можно е да се намали протокот на гас низ Украина. Штом „Северен тек 2“ и „Турски тек“ станат достапни, ќе има неукраински транзитен капацитет од 205,9 см³ годишно достапен за извоз на руски гас во Европа. Со овој капацитет, Русија може значително да ги намали протоците на гас низ Украина и Полска, а со тоа да ги намали нивните приходи од транзит и да ги направи послаби во преговорите со „Газпром“.

1.2 „Синиот тек” - снабдување со руски природен гас за Турција

Гасоводот „Синиот тек“ е дизајниран да испорачува руски природен гас во Турција преку Црното Море заобиколувајќи ги третите земји. „Синиот тек“ го надополнува коридорот за пренос на гас кој се движи од Русија кон Турција преку Украина, Молдавија, Романија и Бугарија. „Синиот тек“ значително ја подобри веродостојноста на снабдувањето со гас за Турција и придонесува за пазарот на гас и развојот на инфраструктурата во оваа земја. Вкупната должина на „Синиот тек“ изнесува 1,213 километри. „Синиот тек“ е уникатна постројка за пренос на гас неспоредлива со друга слична инфраструктура во светот. Откако го изгради гасоводот, „Газпром“ отвори нова страница во историјата на врвните технологии за пренос на гас.

Првиот долгорочен договор за испорака на гас во Турција беше потпишан во 1986 година. Побарувачката за гас на Турција растела со брзо темпо, поради што Русија го засилила извозот на гас. На крајот, се појавила потреба да се изгради гасовод што ќе ги поврзе двете земји. За таа цел, било решено да се изгради гасоводот „Синиот тек“.

На 15 декември 1997 година Русија и Турција потпишаа меѓувладин договор. „Газпром“ и „Туркиш Ботас“¹¹ го потпишаа договорот во кој се предвидува 365 милијарди кубни метри гас да бидат испорачани на Турција преку „Синиот тек“ во

---

¹¹ <https://www.botas.gov.tr/>, посетено на 10.03.2020

текот на 25 години. Изградбата на крајбрежната делница од 396 километри на „Синиот тек“ започна во септември 2001 година и беше целосно завршена во мај 2002 година.¹² Комерцијалното снабдување со гас преку гасоводот започна во февруари 2003 година.

На 6 декември 2004 година, „Газпром“ и „Ботас“ го потпишаа Меморандумот за да ја унапредат својата соработка во нафтената индустрија. Документот предвидува можност да се испорачува руски гас во Турција директно или преку подружници, до крајни потрошувачи и учество во проекти насочени кон изградба на инфраструктура за снабдување со гас, дистрибуција на гас и развој на подземни складишта за гас и капацитети за производство на гас низ цела Турција.

Во 2007 година, „Газпром експорт“ потпиша договори со четири приватни компании со право на увоз на гас во Турција. Тоа беше во согласност со турскиот закон за природен гас со кој се обидува да се либерализира турскиот пазар на гас и постепено да се стави крај на монополот на „Ботас“ во однос на увозот на гас. Во март 2014 година, вкупното снабдување со гас за Турција преку гасоводот „Синиот тек“ надмина 100 милијарди кубни метри.¹³

1.3 Развој и технологии на гасоводот што директно ги поврзува Русија и Европа – „Северен тек“

„Северен тек“ е извозен гасовод што се движи од Русија кон Европа преку Балтичко Море. Заобиколувајќи ги транзитните земји, „Северен тек“ му овозможува на „Газпром“ директен пристап до европските потрошувачи. Гасоводот обезбедува голема сигурност на снабдувањето со руски гас во Европа. „Северен тек“ е ултра сигурен и технолошки напреден пат за снабдување со руски гас до Европската унија. Тој е транснационален проект. Гасоводот беше изграден во согласност со меѓународните конвенции и националното законодавство на секоја земја чии територијални води и ексклузивна економска зона минуваа низ

---

¹² <https://www.gazprom.com/projects/turkey/>, посетено на 15.12.2019

¹³ Исто.

него. Изградбата на „Северен тек“ беше конзистентна со најригидните еколошки стандарди и го остави непречен екосистемот на Балтичко Море. Со цел да се минимизираат влијанијата врз животната средина, изградбата беше стопирана за време на сезоните на мрестирање на харингата и периодите на преселбите на птиците во регионот.¹⁴

Во декември 2000 година, Европската комисија го вклучи „Северен тек“ како приоритетен проект во насоките за транс-европска мрежа за енергија (TEN-E). Тој статус беше потврден во 2006 година. Во април 2010 година, започна изградбата на „Северен тек“ во Балтичкото Море. Првиот дел на „Северен тек“ беше пуштен во употреба во ноември 2011 година, а вториот во октомври 2012 година.

сл.бр. 1 Мартен Ветселар, Клаус Шафер, Марио Мехрен, Алексеј Милер, Герхард Шредер, Изабел Кочер, Герард Местралет, Рајнер Селе и Матијас Варниг по потпишувањето на договори за финансирање на проектот за гасоводот „Северен тек 2“, преземено од:

https://www.gazprom.com/preview/f/posts/26/049593/w1100_ngo_3405.jpg

„Северен тек“ е изграден со употреба на 1,220 милиметарски цевки.¹⁵ Пред „Северен тек“, никој во светот досега не изградил гасовод што можел да пренесува

¹⁴ <https://www.gazprom.com/projects/nord-stream/>, посетено на 15.12.2019

¹⁵ Исто.

гас за 1.224 километри без употреба на компресорски станици. Цевките што се користат во проектот се изработени од уникатен челик. Благодарение на материјалите, технологиите и решенијата што се користат во проектот, гасоводот се очекува да работи беспрекорно најмалку 50 години. Оф-шор гасоводот не бара високи трошоци за одржување. Следењето на цевководите се врши со помош на специјални инспекциски инструменти, кои се вметнуваат низ цевководот од Русија до Германија.

1.4 Планот за градба на „Турски тек“

Вториот познат гасоводен проект е „Јужниот тек“ кој е напуштен во декември 2014 година, а како негова алтернатива е најавен проектот „Турски тек“ на први декември истата година.

Се очекува Турција преку овој проект да троши околу 15,75 милијарди кубни метри на годишно ниво, а остатокот од гасот се планира да се насочи до грчко-турската граница и да се извезува со приклучување на цевководи кон Европа.¹⁶

¹⁶ <https://www.offshore-mag.com/pipelines/article/16755988/turkstream-project-awaits-construction-start>, посетено на 15.12.2019

*сл. бр. 2 Алексеј Милер и Мехмет Конук, претседател на Управниот одбор на „Ботас“, потпишувајќи Меморандум за соработка за изградба на гасовод, преземено од:
<https://www.gazprom.com/f/posts/71/657434/rian-02536354-hr-ru.jpg>*

Сепак, постои загриженост дека нема доволно капацитет да се пренесе оваа количина од грчко-турската граница понатаму кон Европа. Според тогашниот европски комесар за енергетика Марош Шефовиќ, споменатиот гасовод ги надминува барањата на можните клиенти.¹⁷

Планираните последователни проекти за пренесување руски гас од „Турски тек“ во Европа ги вклучуваат гасоводот „Тесла“ (кој е планирано да се протега од Грција до Македонија, Србија и Унгарија, завршувајќи во Австрија)¹⁸ и „Истринг“ (кој е планирано да го пренесува гасот северно преку Бугарија, Романија, Унгарија и Словачка). Во почетокот на 2016 година, „Газпром“ потпиша Меморандум за соработка со „ДЕПА СА“ за испорака на природен гас во Европа преку Интерконектор Турција - Грција - Италија, јужна рута за спроведување од Грција до Италија.¹⁹

Во јуни 2019 година, министерот за енергетика на Русија, Александар Новак, изјавил дека вториот дел од гасоводот „Турски тек“ ќе помине низ Бугарија, Србија и Унгарија. Гасоводот спонзориран од „Газпром“, „Турски тек“, исто така наречен „Туркстрим“, треба да испумпува 31,5 милијарди кубни метри годишно руски гас кон Европа под Црното Море, помагајќи ѝ на Москва да го ограничи транзитот на гас преку Украина. Неговата влезна точка е на европската територија на Турција, недалеку од Бугарија и Грција.

Она што создава конфузија помеѓу инволвираните во ова, е по која рута ќе продолжи рускиот гас. Дел од него, донесен од првиот дел од гасоводот, ќе се користи на турската територија, главно за градот Истанбул. Директното снабдување го заменува тековниот транзит преку Украина, Романија и Бугарија.

Министерот изјавил дека првиот дел од гасоводот се очекува да започне со работа на 1 јануари 2020 година, што веќе го објави „Газпром“. Вистинската вест е изборот на Русија за трасата на вториот крак преку Бугарија, а не Грција.

¹⁷ <https://www.kommersant.ru/doc/3806415>, посетено на 15.12.2019

¹⁸ <https://tass.com/economy/1083038>, посетено на 25.12.2019

¹⁹ <http://www.hurriyetdailynews.com/turkstream-natural-gas-in-hungarys-interest-putin-148121> посетено на 15.12.2019

Руската агенција ТАСС пишува дека снабдувањето за Бугарија и Србија преку „Турски тек“ се очекува за почетокот на 2020 година, за Унгарија во 2021 година и за Словачка за првата половина на 2022 година. Бугарија се сметаше за влезна точка за рускиот гас под Црното Море во рамките на нереализираниот проект „Јужен тек“. Русија му стави крај на тоа откако тогашниот евро-комесар Хозе Мануел Баросо ја предупреди Бугарија за можноста од воведување на санкции, бидејќи според неговите зборови проектот е спротивен на правилата на ЕУ.²⁰

Украина е подготвена да го запре протокот на гас на украинска територија во случај да не се преговара за нов договор за транзит на гас со Москва. Разговорите со посредство на ЕУ за договорот за гас во моментот се во ќор-сокак. ЕУ вложи многу напори за зачувување на рускиот транзит на гас низ Украина, и покрај појавата на два големи гасоводи спонзорирани од „Газпром“, чија цел е да се заобиколи Украина: „Северен тек 2“, преку Балтичко Море и „Турски тек“, преку Црното Море. Се чини дека нема директна закана за потрошувачите од ЕУ во случај транзитот преку Украина да биде запрен, барем на краток рок.

1.5 Причините за создавање на „Турски тек“ врз основа на влијанието на одредени фактори

Сириската граѓанска војна создаде политичка атмосфера во регионот што ги доведе Турција и Русија до судир во раните фази. Анкара веруваше во непречено и релативно брзо соборување на владата во Дамаск²¹ и, следствено на тоа, одлучи да обезбеди поддршка особено за опозициските групи, особено до летото 2016 година.²² Русија застапа зад режимот на Башар ал Асад, најпрво индиректно, а подоцна директно со учество во борбени мисии на барање на Дамаск. Настанатата состојба дополнително се влошува кога турските воздухопловни сили соборија руски борбен авион, откако тој, наводно, го нарушил турскиот воздушен простор.

---

²⁰ <https://www.euractiv.com/section/energy/news/russia-says-second-leg-of-turkish-stream-will-go-via-bulgaria-not-greece/> - пристапено на 23.11.2019

²¹ Baran, Z. (2007). EU energy security: time to end Russian leverage. *Washington Quarterly*, 30(4), p. 131-144

²² Hinnebusch, R. (2015). Back to Enmity: Turkey-Syria relations since the Syrian Uprising. *Orient, Journal of German Orient Institute*, 56(1), p. 14-22

Инцидентот донесе стравувања од руска одмазда што можеше потенцијално да доведе до прекини во снабдувањето со гас.

Во случај на прекин или намалување на протокот, беа подготвени планови за итни случаи. Сепак, во средина каде рускиот гас има значителен удел во примарната потрошувачка на енергија, не е можно да се предвиди оптимистичко сценарио. Бидејќи Турција сè уште не инвестираше доволно во капацитетот на складирање, а воедно регасификацискиот капацитет е ограничен, тешко беше да се испланира начин на реагирање при итен случај.²³ Во секој случај, за време на овој напнат период, кога Анкара и Москва се расправаа околу судбината на Сирија, не се случија такви проблеми. И покрај тоа што постојат различни тврдења дека Русија ги користи своите испораки на гас како политичка потпора, во овој конкретен случај немало намалување или “пресек” на протокот.²⁴

И покрај фактот дека руските и турските интереси се реализираа, после Сирија не може да се тврди дека нема да има други можности за раздор во иднина меѓу тие две држави.

Напротив, зад “превезот” на соработка меѓу Анкара и Москва, во неколку области има конфликт на интереси. Така, задачата за намалување на енергетската зависност од Русија останува како долгорочна цел за креаторите на политиките. Под овие околности на прв поглед се чини дека изградбата на гасоводот „Турски тек“ е да се спротивстави на оваа стратегија, но за тоа да биде докажано потребно е поширока перспектива и проценка од голем број на влијателни сили. Прво, гледајќи од севкупна геостратешка гледна точка, регионалната динамика драматично се промени во последните дваесет години. Кога започна проектот „Синиот тек“ во доцните деведесетти, Русија беше ослабена од своите напори да се опорави од ударите од распадот на Советскиот сојуз, додека Турција се обидуваше да се прилагодува на реалностите на униполарниот свет каде што беше ставена под знак прашалник нејзината корисност за западниот сојуз. Анкара, во овој период, се чинеше дека е совршено усогласена со американските приоритети во

---

²³ Bilgin, M. (2010). Turkey's Energy Strategy: What Difference Does it Make to Become an Energy Transit Corridor, Hub or Center? UNISCI Discussion Papers.

²⁴ Belkin, P., Nichol, J., & Woehrel, S. (2013). Europe's Energy Security: Options and Challenges to Natural Gas Supply Diversification. Washington DC: Congressional Research Service.

Каспискиот регион и Блискиот Исток.²⁵ Постоеше нецелосна грижа за возобновувањето на Руската империја што би можело да биде закана на дел од Европа и на Средниот Исток. Како резултат на тоа, предупредувањата за преголемата зависност од Русија во енергетскиот сектор се чинеа премногу алармантни и беа предадени на растечките енергетски потреби на економијата. Дури откако руската моќ беше обновена под водство на Путин во новиот век и по низата поплаки дека Москва го користела својот извоз на гас како политичка потпора, енергетските односи се најдоа под надзор.²⁶ Европската унија го издаде третиот енергетски пакет што директно таргетира доминација на „Газпром“ на пазарите на природен гас, со цел инвестициите да донесат повеќе руски гас во Европа.²⁷

Особено по кризата со Украина што резултираше со привремени прекини во снабдувањето со гас во 2006 и 2009 година, улогата на земјата како транзитна држава беше компромитирана. Москва започна амбициозна програма за заобиколување на Украина во својата рута за испорака на природен гас кон Европа.²⁸

„Северен тек“ беше првата фаза од решенијата за ослободување од транзитниот ризик и проектот стана главна причина за продолжување на животот на европските пазари на енергија. Во втората фаза, Русија предложи друг гасовод за испорака на гасот директно во Југоисточна Европа, односно „Јужен тек“. Оригиналниот план не само што беше планирано да ја одмине Украина, туку и да ја остави и Турција надвор од енергетската игра влегувајќи директно во Бугарија со подводен гасовод.

„Турски тек“ е амбициозен гасоводен проект кој има за цел да го исполни она што „Јужен тек“ не успеа да го стори, односно директно поврзување на пазарите во Јужна Европа со производните места во Русија.

Разликата помеѓу пропаднатиот проект „Јужен тек“ и тековниот проект е дека наместо да влегува директно во Европа, „Турскиот тек“ најпрвин ќе минува

---

²⁵ Kalicki, J. H. (2001). Caspian Energy at the Crossroads. *Foreign Affairs*, 80(5), p. 120-134.

²⁶ Rutland, P. (2008). Russia as an Energy Superpower. *New Political Economy*, 13(2), p. 203-210.

²⁷ Goldthau, A., & Sitter, N. (2015). Soft Power with a Hard Edge: EU Policy Tools and Energy Security. *Review of International Political Economy*, 22(5), p. 941-965.

²⁸ Schubert, S. R., Pollak, J., & Brutshin, E. (2014). Two Futures: EU-Russia Relations in the Context of Ukraine. *European Journal of Futures research*, 2, 52.

низ европска Турција. Според тоа, целиот проект на гасоводот ќе се состои од 4 цевководи, секој со сопствен годишен капацитет од 15,75 милијарди кубни метри. Половина од овој капацитет ќе биде наменет за домашната потрошувачка во Турција, додека остатокот ќе минува низ Европа. Како таков, „Турски тек“ има сличности со проектот „Син тек“ кој беше завршен пред повеќе од една деценија, но сепак, исто така има и доста различности. Проектот се отпочна во време кога пазарите на природен гас достигнаа одредена зрелост, но сатурацијата сепак изгледа децении далеку.

„Синиот тек“ донесе значителни количини руски гас на турскиот пазар, а исто така се очекува тоа да го направи и „Турски тек“, што значи дека двата проекти имаат исто влијание. Сепак, гледајќи малку подлабоко во детали, значајни разлики, исто така, треба да се забележат.

Проектот „Син тек“ имаше за цел да внесе природен гас на турскиот пазар, но немаше цел да ја позиционира Турција како транзитен коридор. Иако првично имало планови да се стигне до Израел преку гасоводот „Север-Југ“, оваа идеја беше отфрлена како резултат на економски и геополитички тешкотии.²⁹ Откако изобилство количини на природен гас се пронајдени во Источниот Медитеран во последната деценија, се чини проектот „Север-Југ“ дека е уште понерелевантен. Значи, единствениот целен пазар за „Синиот тек“ беше Турција и кога деталите за договорот се разгледуваат заедно со овој факт, може да се заклучи дека статусот на Анкара беше претежно пасивен и имаше мала моќ за оваа транзиција. Исто така, може да се тврди дека Турција ветила да се купат значителни количини на руски гас во овој период прекумерно надминувајќи го својот пазар доколку побарувачката е во недостиг на оптимистичко очекување. Ова може да создаде пречка за алтернативните добавувачи, а проектите како реекспортирање на дојдовниот гас не беа дозволени според договорните услови. Ако се спротивставиме на современата геополитичка состојба со крајот на 90-тите, лесно може да се потврди тоа дека по две децении руската надворешна политика стана многу поадекватна и дипломатската врска со Западот се влошува. Како резултат на тоа, секаква соработка со Русија овозможува унапредување на економијата на

---

²⁹ Babal, T. (2009). Turkey, Present and Past: Turkey at the Energy Crossroads. Middle East Quarterly, 16(2), p. 25-33.

Западот. Покрај тоа, енергијата е еден од најкритичните фактори што Русија може да ги искористи за да ги постигне своите политички цели. Во оваа ситуација, не е тешко да се разбере зошто се прават проекти како „Турски тек“. Не само „Турски тек“, туку и втората фаза од „Северен тек“, исто така, предизвикува критики од истата причина што енергетската зависност од Русија може на крајот да ги компромитира дипломатските односи.

1.6 Проблематичен транзит: „Северен тек“ и „Турски тек“

Русија го снабдува европскиот пазар преку три главни гасоводни системи: еден преку Украина и Словачка, втор преку Белорусија и Полска, а третиот оди директно кон најголемиот руски потрошувач на гас, Германија. Функционирањето на два од трите гасоводни системи зависи од соработката на транзитните држави.

сл. бр. 3 Челични цевки отпорни на корозија кои се користат при изградба на гасоводот,
преземено од: <https://www.gazprom.com/f/posts/65/395913/3.jpg>

Оваа меѓузависност гарантира дека иако Русија може да ги приспособи своите енергетски сили од време на време, не може да си дозволи прекинување на снабдувањето или прекините да траат премногу долго. Од гледна точка на Русија, оваа зависност од транзитните држави создава ризик за нејзините договори за снабдување и ја ограничува нејзината слобода на маневрирање во својата надворешна политика. Добивањето контрола над транспортната инфраструктура е

една од опциите, но без постоење на транзит, капацитетот на гасоводот би им помогнал на стратешките интереси на Русија многу повеќе.

Меѓу другото, тоа значи дека Русија би станала помалку зависна од земјите во близина, давајќи им енергија на потрошувачите во Европа. На тој начин се создава нов извор на моќ: без да се загрозува веродостојноста на снабдувањето со гас, може да се пренасочат протоците на гас подалеку од транзитните земји со кои има политички или економски несогласувања. Штом ќе се изградат овие алтернативни цевководи, а сè останато ќе биде исто, Русија ќе може да ја користи својата енергетска моќ кон „тешките“ транзитни држави уште посилено.

Проектите „Синиот тек“ и „Турски тек“ се преземаат во различни геополитички средини дури и ако целта на турските креатори на политики беше да ја исполнат зголемената побарувачка на енергија во земјата. Во два наврати имаше загриженост дека проектите за гасоводот и долгорочните заложби да се купи руски гас ќе создадат однос на зависност меѓу Москва и Анкара. Откако „Синиот тек“ започна да пренесува гас, учеството на рускиот гас во турската потрошувачка достигна педесет проценти, број што може да се смета за проблематичен заради доминацијата на пазарот од страна на еден играч.

Сепак, во реалната вонредна состојба кога Турција и Русија дојдоа на работ на судир поради несогласувањата за сириската криза немаше прекини што би можеле да го оштетат кредибилитетот на државата. Ова не треба да значи дека овој ризик не би се материјализирал во случај на понатамошна ескалација на состојбите помеѓу двете држави.

Во екот на кризата, новиот проект за гасоводот „Турски тек“ беше оставен на страна само за да биде ревитализиран по помирувањето на Москва и Анкара во 2016 година. Како што започна проектот, слично почнаа да се шират гласини дека Турција премногу почнува да се потпира на Русија. Но, овој пат постојат значајни проблеми во врска со новиот проект за гасоводот кој се разликува од претходниот проект за „Синиот тек“.

Прво, проектот „Турски тек“ има две фази, од кои првата е насочена кон турскиот пазар, а втората е насочена кон Јужна Европа. Гасоводот што директно ја поврзува Русија со Турција со подводни цевководи ќе биде замена за гасоводот што поминува низ Украина.

1.6.1 Украинската криза

Кога зборуваме за проблематичниот транзит на гас од Русија кон Турција и Европа, задолжително мораме да ја споменеме Украинската криза. Случувањата во Украина започнаа како внатрешна Украинска криза во ноември 2013 година, кога тогашниот украински претседател Виктор Јанукович го отфрли договорот за интеграција во Европската унија, предизвикувајќи масовни протести, кои Јанукович се обиде да ги сруши насилно. Русија го поддржа Јанукович во кризата, додека САД и Европа ги поддржаа демонстрантите. Оттогаш се случија неколку големи работи. Во февруари 2014 година, антивладините протести ја соборија владата и го протераа Јанукович надвор од земјата. Русија, обидувајќи се да го спаси изгубеното влијание во Украина, го нападна и анексираше Крим (регион на Украина што е под руска окупација) следниот месец. Во април, проруските сепаратистички бунтовници започнаа да ја заземаат територијата во источна Украина. Бунтовниците најверојатно случајно го соборија авионот на „Малезија ерлајнс“ на 17 јули, при што загинаа 298 лица. Борбите меѓу бунтовниците и украинската војска се интензивираа, бунтовниците започнаа да губат, а во август руската армија отворено ја нападна источна Украина. Ова ги донесе сите врски меѓу Русија и Западот во својата најниска точка уште од времето на Студената војна. Санкциите ја туркаа руската економија до работ на рецесија, а повеќе од 2.500 Украинци беа убиени.³⁰

Дојде до натамошно влошување на веќе напнатите односи меѓу Русија и Украина откако рускиот енергетски гигант „Газпром“ во почетокот на јуни 2014 година целосно го прекина снабдувањето со природен гас на својот сосед Украина, предупредувајќи дека тоа може да ја намали количината на гас што тече кон Европа.

Одлуката за пресекот на гас беше донесена откако Украина пропушти рок наметнат од Русија за плаќање на заостанат долг од речиси 2 милијарди американски долари за претходните испораки на гас.

---

³⁰ Fisher, M. (2014). Everything you need to know about the Ukraine crisis.

Украинскиот премиер Арсениј Јаценјук има изјавено дека таквиот потег на Русија не е заради гасот, туку тоа е генерален план за уништување на Украина. Тој изјави дека одлуката е последна во низата чекори што „започнаа со анексијата на Крим, терористите од Донбас, снабдување со руско оружје и испраќање руски разбојници на територијата на Украина“.

Голем дел од ова се сведува на вековната историја на руската доминација во Украина. Земјата е поделена повеќе или помалку рамномерно меѓу Украинците кои ја гледаат Украина како дел од Европа и оние што ја сметаат за внатрешно поврзана со Русија. Внатрешната политичка криза околу тоа несогласување може да биде неизбежна. Во меѓувреме, во Русија, Путин врши притисок за империјална преродба и националистички поглед со кој на Украина се гледа како дел од поголема Русија - и како на жртва на постојано загрозување од западното непријателство.

Кризата има многу ефекти, и домашни и меѓународни. Според проценката на Светската банка од октомври 2014 година, економијата на Украина се намали за 8% во текот на 2014 година, како резултат на кризата. Економските санкции наметнати врз Русија од страна на западните нации придонесоа за пропаѓање на вредноста на руската рубља, а и како резултат на руската финансиска криза. Војната во Донбас предизвика недостиг на јаглен во Украина, бидејќи регионот Донбас беше главен извор на јаглен за електроцентралите низ целата земја. Дополнително, како резултат на украинската криза, беше предложена изградба на нов гасовод во Турција со годишен капацитет од околу 63 милијарди кубни метри, со цел да се носи природен гас во Европа, а воедно целосно да се заобиколи Украина како традиционален центар за транзит на рускиот гас.

За напредокот во спроведувањето на реформите во постреволуционерната Украина се вели дека е бавен. Според извештајот на БиБиСи од февруари 2016 година, Украина остана зафатена од корупција, а направен е мал напредок во подобрувањето на економијата.³¹

Русија го убеди „Газпром“ дека треба да ја намали својата зависност од транзитната мрежа на Украина, со образложение дека Русија веќе не ја смета

---

³¹ Исто.

Украина за сигурна земја за транзит. Економијата на Украина е оптоварена со лошо раководење и корупција. Но, Киев исто така падна во корист на Москва кога Украина ја промени својата политичка ориентација кон ЕУ. По Револуцијата за достоинство во 2014 година, Алексеј Милер, Извршниот директор на „Газпром“, изрази намера да бара начини да го пренасочи протокот на гас од Украина. Заменикот на главниот извршен директор на „Газпром“, Александар Медведев, подоцна во 2015 година изјави дека „Газпром“ ќе престане да испраќа гас во Европа преку Украина по 2019 година, „дури и ако Сонцето и Месечината ги сменат своите места“.³²

Целта на гасоводот беше да ги заобиколува транзитните држави и да му служи на западноевропскиот пазар директно. Не е изненадувачки што државите од Централна и Источна Европа, особено Полска, изразиле незадоволство.

сл. бр. 4 Компресорна станица „Рускаја“ на гасоводот „Турски тек“
преземено од: https://www.gazprom.com/preview/f/posts/08/395125/w1100_10-11-2016_turkey-8.jpg

---

³² Medvedev, A. (9 June 2015). Statements at Press Conference: Gas Export and Enhancing Reliability of Gas Supply to Europe. <http://www.gazprom.com/f/posts/14/618809/transcript-press-conference-2015-06-09-en.pdf>

Еден ефект од „Северен тек 1“ е тоа што снабдувањето со гас преку цевководите во Украина е намалено; Украина обезбеди до 80% од увозот на гас во Европа од Русија во 2009 година, а во 2015 година, падна на приближно 50%.³³

Но, „Северен тек 1“ не беше во можност да го одвлече гасот целосно од Украина, бидејќи неговите стапки на искористување не беа доволни.

сл. бр. 5 Производство на цевки за гасоводот, преземено од:
https://www.gazprom.com/preview/f/posts/04/069336/w1100_23-11-2016_nord_stream_4.jpg

Исклучувајќи ги протоците на гас низ Украина, Русија може да се надева критично да ја ослаби украинската економија. Но, Украина веројатно нема да остане во “студ”, бидејќи сè уште ќе има пристап до снабдувањето со проток од Централна и Западна Европа, можеби дури и преку самиот гасовод „Северен тек 2“. Со прекинување на транзитниот гас низ Украина, Русија на крајот би ја ослабела својата моќ во Киев.

³³ Platt's (2016). Platt's guide to Nord Stream 1 and 2 gasline projects.

<https://www.platts.com/IM.Platts.Content/InsightAnalysis/IndustrySolutionPapers/SR-Europe-natgas-NordStream-0416.pdf>

Друго сценарио е дека Русија намерно конструира прекумерен капацитет за да може да ја користи опцијата за пренасочување на снабдувањето со гас преку „Северен тек 2“, наместо преку цевководите во Украина, како потпора за да ѝ наштети на владата во Киев.³⁴

Главното прашање е дали енергетската инфраструктура во Европа е доволно интегрирана за да може да продолжи да ја снабдува Украина без никакви нарушувања и загубата на приходот од транзит да не предизвикува украинската економија да се распаѓа. Исто така, се поставува прашањето дали и колку потребите за гас на Европа би можеле да бидат задоволени доколку во иднина повторно се затворат вентилите на гасоводот кој низ Украина пренесува гас кон Европа, односно, дали Европа ја има обезбедено својата енергетска безбедност преку диверзификација на изворите на снабдување со природен гас.

сл. бр. 6 Изградба на гасоводот „Северен тек“ – механизација за поставување цевки

Поранешните Советски земји покрај Украина можат да бидат погодени од новиот гасовод. Русија сè уште се потпира на Белоруската транзитна

³⁴ European Political Strategy Centre (2017). Nord Stream 2 – Divide et Impera again? Avoiding a Zero-sum game. European Commission, p.9.

инфраструктура за продажба на нафта и гас. Меѓутоа, прашањето е колку долго оваа состојба ќе трае откако ќе се заврши „Северен тек 2“.

Ако „Северен тек 2“ овозможи да се заобиколи Украина, постои можноста за Русија да ја заобиколи и Белорусија. Москва би можела да го искористи гасоводот како закана за извлекување нови отстапки од Белорусија - на пример во однос на руската воздушна база на белоруската територија или за руско снабдување на белоруските рафинерии.

За Белорусија, изградбата на гасоводот „Северен тек 2“ треба да биде дополнителен стимул за спроведување на структурни економски реформи и да се ослободи себеси од својата енергетска зависност од Русија.

ГЛАВА II: Влијанието од изградбата на „Турски тек“ врз енергетската безбедност во Југоисточна Европа

2.1 Значењето на енергетската безбедност

Постојат бројни дефиниции кои го објаснуваат поимот енергетска безбедност, меѓутоа сите од нив ги прикажуваат истите суштински карактеристики.

Според Интернационалната Енергетска Агенција, енергетската безбедност претставува непречена достапност на енергетските ресурси по достапна цена. Енергетската безбедност има многу аспекти: долгорочната енергетска безбедност главно се занимава со навремени инвестиции за снабдување со енергија во согласност со економскиот развој и еколошките потреби. Од друга страна, краткорочната енергетска безбедност се фокусира на способноста на енергетскиот систем да реагира веднаш на ненадејни промени во балансот на понудата и побарувачката.³⁵

Енергетската безбедност значи „различни нешта – на различни места“. Во земјите кои се високо зависни од увозот на нафта и природен гас, на пример, загриженоста во врска со енергетската безбедност има тенденција да се фокусира на снабдувањето со истите. Во земјите кои имаат економии базирани на извоз на нафта и природен гас, поголема загриженост претставува безбедноста на побарувачката.³⁶

Под енергетска безбедност на глобално и национално ниво се подразбираат достапноста на енергентите, и тоа во доволни количини и по

---

³⁵ <http://www.iea.org/topics/energysecurity/>, посетена на 30.3.2020 година.

³⁶Tippee, B. (2012). Defining energy security., Oil and Gas Journal.

пристапни цени, стабилна испорака, како и физичка безбедност на гасоводите и нафтоводите.³⁷

Според Даниел Јергин, постојат неколку димензии на енергетската безбедност. Првата димензија е физичката безбедност која подразбира заштита на средствата, инфраструктурата, ланецот на снабдување, како и трговските патишта. Втората димензија се однесува на критичноста на пристапот кон енергетската безбедност, што опфаќа способности за развивање и стекнување со енергија – физички, договорно и комерцијално. Третата димензија се однесува на тоа дека енергетската безбедност претставува систем кој се состои од национални политики и меѓународни институции кои се дизајнирани да одговорат на координиран начин на прекините во снабдувањето, дислокациите и вонредните состојби, како и да помогнат за да се одржи стабилен проток на залихите. Најзначајно е тоа што енергетската безбедност долгорочно зависи од инвестициите, односно потребни се политики и иновации кои би овозможиле сигурност дека соодветните количини на залихи и инфраструктурата ќе бидат достапни и во иднина.³⁸

Во Соединетите Американски Држави, вообичаено терминот енергетска безбедност се поистоветува со енергетската независност. Фразата претставува политичка мантра промовирана од тогашниот американски претседател Ричард Никсон во неговиот говор за Проектот независна енергетска политика од 1973 година.³⁹

Од тогаш па наваму, секој американски претседател ја потенцирал енергетската независност како примарна задача. Сепак, остварувањето на енергетската независност и самодоволност се покажа како потешка задача од испраќањето човек на месечината.⁴⁰

Но, дали енергетската независност значи и енергетска безбедност? Многу пореално е да се зборува за „мала зависност“ и тоа впрочем, кога станува збор за

---

³⁷Милески, Т. (2014). Енергетска безбедност. Скопје: Филозофски факултет, стр. 13

³⁸ Yergin, D. (2011). *The Quest – Energy, Security, and the remarking of the Modern World*. New York: Penguin Group, p. 268-269

³⁹ Милески, Т (2014). Енергетска безбедност. Скопје: Филозофски факултет, стр. 14

⁴⁰ Yergin, D. (2011). *The Quest Energy, Security, and the Remaking of the Modern World*. New York: Penguin Group, p. 268-269.

САД. Во периодот од 2008 до 2012 година производството на нафта во САД се зголемило за 25%, а потрошувачката се намалила значително. Како резултат на таквите состојби, вкупниот увоз на нафта паднал на 42% во 2012 година, споредбено со 60% во 2005 година. Сепак, увозот на нафта е сè уште голем и далеку од Никсоновата идеја за енергетска независност. Со оглед на фактот што глобалните енергетски ресурси се ограничени, проблемот со енергетската безбедност добива исклучително значење.

Ова претставува последица и на зголемената побарувачка и потрошувачка на енергетските ресурси која се зголемува заедно со зголемувањето на светското население и развојот на новите технологии. Исто така, географската разместеност на ресурсите и нивната потрошувачка е крајно нерамномерна. Најголеми потрошувачи на природниот гас се земјите од Европската унија, а нивен главен снабдувач е Русија која располага со една третина од светските резерви на гас.

Со оглед на тоа што енергетските ресурси на глобално ниво се ограничени, енергетската безбедност во иднина се става под знак прашалник, односно неопходно е преземање на итни мерки за енергетска ефикасност и економичност во искористувањето на енергентите, со цел да се овозможи и идните генерации да имаат достапни енергетски ресурси исто колку и денешните генерации.

Исто така, нерамномерната распределеност на ресурсите на глобално ниво придонесува за создавање на енергетска зависност на одредени земји, па доколку ваквите земји не обезбедат диверзификација на нивните извори на снабдување може да дојде до сериозни проблеми врз нивната енергетска, но и национална безбедност воопшто.

2.2 Чекори за јакнење на европската енергетска безбедност

Клучна компонента во заштитата на европските нафтоводи и гасоводи е развојот на Информациска мрежа за предупредувања поврзани со критичната инфраструктура (CIWIN). Индустриските конфедерации, особено Европската конфедерација за гас, со години зборуваат за потребата за развој на ваква мрежа

за рано предупредување. CIWIN ќе постави рамка за заштита на критичната инфраструктура и ќе доведе до зголемување на способноста и идентификацијата на слабостите на европската критична инфраструктура. На CIWIN се надоврза и Мрежата на кореспонденти за енергетска безбедност (NESCO), која беше формирана во мај 2007 година и е составена од претставници на Европската комисија, земјите-членки, како и Секретаријатот на Советот. Задачите на NESCO вклучуваат мониторинг и размена на информации. Нејзина цел е да служи како нов инструмент со кој ќе се засилат капацитетите на Унијата за собирање на информации и обезбедување на рано предупредување од потенцијални закани за безбедноста на снабдувањето со енергија.⁴¹

Додека целокупната потрошувачка на енергија на ЕУ се предвидува да остане релативно непроменета во текот на следните три децении, Меѓународната агенција за енергетика (ИЕА) проценува дека побарувачката на ЕУ за електрична енергија ќе се зголеми од 12 до 26 проценти до 2040 година. Со цел да се задоволи оваа растечка побарувачка за електрична енергија, ЕУ ќе мора да ја зголеми улогата на природниот гас, чистата енергија и напредните технологии. Иако потрошувачката на гас се очекува да остане непроменета, намаленото европско производство на гас ќе доведе до потреба од поголем увоз.

Природниот гас може да игра улога во оттргнување на земјите членки од употреба на јагленот. Пристапот до диверзифицирана понуда на природен гас ја зајакнува европската енергетска безбедност преку намалување на ослонувачкото на еден доминантен снабдувач. Слично на тоа, изворите на енергија со ниско ниво на јаглерод можат да ги зајакнат напорите на Европа да се декарбонизира и истовремено да се намали зависноста од рускиот увоз.⁴²

Во зимата во 2006 и 2009 година, привремените нарушувања на снабдувањето со гас силно ги погодија граѓаните на ЕУ во некои од источните земји-членки. Ова беше јасен „повик за буђење“ што укажуваше на потребата од градење на заедничка европска енергетска политика. Оттогаш, многу работи се

---

⁴¹ Милески, Т. (2014). Енергетска безбедност. Скопје: Филозофски факултет, стр. 34

⁴² <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/issue-brief/european-energy-diversification-how-alternative-sources-and-routes-can-bolster-energy-security-and-decarbonization/>, посетена на 14.4.2020 година.

направени со цел да се зајакне енергетската безбедност на ЕУ во однос на снабдувањето со гас и да се намали бројот на земји-членки кои се исклучиво зависни од еден единствен добавувач. Сепак, и покрај сите достигнувања во зајакнувањето на својата инфраструктура и диверзифицирањето на нејзините добавувачи, ЕУ останува ранлива на надворешни енергетски шокови. Затоа, на ЕУ ѝ е потребна цврста стратегија за енергетска безбедност која промовира еластичност на овие шокови и нарушувања на снабдувањето со енергија на краток рок и ја намалува зависноста од конкретни горива, снабдувачи на енергија и рути на долг рок.

Европскиот совет укажува на тоа дека земјите-членки е неопходно да се подготват за колективно да изработат и имплементираат долгорочни планови за конкурентна, сигурна и одржлива енергија. Справувањето со енергетската безбедност во време на брзи промени на животната средина ќе бара флексибилност, капацитет за прилагодување и промена.

Стратегијата за енергетска безбедност на ЕУ од 2014 година утврдува области каде треба да се донесат одлуки или да се спроведат конкретни активности на краток, среден и долг рок за да одговорат на прашањата за енергетска безбедност. Стратегијата се заснова на осум клучни столбови кои заедно промовираат поблиска соработка корисна за сите земји-членки, а воедно се почитуваат националните избори за енергија и се поддржани од принципот на солидарност. Во Стратегијата од 2014 година беа наведени следниве клучни столбови за јакнење на европската енергетска безбедност:

1. Итни активности насочени кон зголемување на капацитетот на ЕУ за надминување на поголеми прекини во текот на зимата 2014/2015 година;
2. Зајакнување на механизмите за итни случаи и солидарност, вклучувајќи координација на оценките на ризикот и плановите за вонредни состојби; и заштита на стратешката инфраструктура;
3. Умерена побарувачка на енергија;
4. Градење на функционален и целосно интегриран внатрешен пазар;

5. Зголемување на производството на енергија во Европската унија;
6. Понатамошно развивање на енергетски технологии;
7. Диверзификација на надворешните ресурси и сродната инфраструктура;
8. Подобрување на координацијата на националните енергетски политики и зборување со еден глас во надворешната енергетска политика.⁴³

2.3 Енергетската безбедност на земјите од Југоисточна Европа

2.3.1 Хрватска

Хрватска, како членка на Европската унија во регионот, како основа на националната стратегија ја нагласува безбедноста на снабдувањето со енергија. Поради својата географска позиција, Хрватска може да игра значајна улога во енергетскиот сектор во регионот, како и во целата Европска унија. Со оглед на фактот дека Хрватска нема нуклеарни центри за производство на енергија, уделот на нафтата и нафтените деривати е во просек повисок од оној на Европската унија (41,3% наспроти 34,4%), како и уделот на природниот гас со 26,2% наспроти 22,0%, додека обновливите извори на енергија се околу 24,7% во споредба со 13% во сите земји на ЕУ.

Хрватска е во голема мера зависна од увоз на енергија, односно околу 48,3% од потрошената енергија доаѓа од увоз. За одредени енергенти зависноста од увозот е намалена. За природниот гас изнесува 27,1%, увозот на сурова нафта е 79,6%, а на јагленот е 100%. Земји на кои Хрватска најмногу се ослонува во увозот на енергенти се Азербејџан и Русија.⁴⁴

Заштитата на критичната инфраструктура е одговорност и обврска на целото општество, така што е потребен консензус на национално ниво во однос на националната програма за заштита на критичната инфраструктура, кој е тешко да

---

⁴³ European Commission (2014). *European Energy Security Strategy*.

⁴⁴ Radovanović, M. (2019). *Energetska bezbednost*. Sremska Kamenica: Univerzitet Educons.

се постигне без неопходната политичка поддршка која треба да обезбеди развој и напредок на процесот.

Сите предизвици поврзани со развојот на системот за заштита на критичната инфраструктура во Република Хрватска може да се преточат во неколку клучни точки, и тоа: недоволна и несоодветна комуникација и соработка на офицерите за врска за безбедност на критична инфраструктура, од една страна, со носителите на одлуки во органите на државната управа на сите нивоа, од друга страна. Исто така, постои недоволна соработка на органите на државната управа на централно ниво со надлежните агенции и професионални здруженија, недоволно образование на засегнатите страни, недостаток на регулатива, одговорните државни органи не располагаат со неопходните алатки (софтвер) во областа на управување со ризици за критичните инфраструктури и недостаток на научно-истражувачки активности во оваа област.⁴⁵

Во фазата на означување на критичната инфраструктура која следува по идентификацијата, треба да се посвети големо внимание на критериумот критичност и на националното значење на конкретната инфраструктура, а притоа е потребно да се внимава да не дојде до непотребно пренагласување на одредена инфраструктура. По завршувањето на фазата на идентификување и означување на критичната инфраструктура, потребно е да се спроведе приоретизација, имајќи во вид дека целокупната критична инфраструктура (ниту, пак, сите одделни компоненти во нејзини рамки) не бара еднакво ниво на заштита, ниту, пак, сите критични инфраструктури поседуваат иста важност.⁴⁶

Заради потребата за дефинирање на европската критична инфраструктура во 2013 година во Хрватска е донесен *Законот за критична инфраструктура*, согласно кој е донесена *Одлука за означување на областите во кои органите на државната управа на централно ниво ги идентификуваат националните критични инфраструктури и списоците по редоследот на областите со критични инфраструктури*, каде се препознаени единаесет области во кои органите на државната власт можат да препознаат критична инфраструктура и

---

⁴⁵ Митревска, М., Милески, Т. & Микац, Р. (2019). Заштита на критичната инфраструктура во Хрватска. Критична инфраструктура: концепт и безбедносни предизвици. Скопје: Фондација Фридрих Еберт, Канцеларија Скопје, стр.152

⁴⁶ Исто.

каде примарното место на листата и припаѓа на енергетиката, а потоа следуваат комуникациската и информатичката технологија, транспортот, здравствената заштита, водостопанството, храната, финансиите, производството, складирањето и транспортот на опасни стоки, јавниот сектор, националните споменици и вредности и науката и образованието.

На 28 февруари 2020 година од Хрватскиот Сабор е усвоена *Предлог стратегија за енергетски развој на Република Хрватска до 2030. со поглед на 2050. година*⁴⁷, согласно која во однос на развојот на енергетската инфраструктура стратешки императив е да се зголеми диверзификација на снабдувањето со гас преку изградба на терминали за течен природен гас, односно, развој на проекти за снабдување со гас од Каспискиот регион или Источниот Медитеран. Исто така, неопходно е да се развијат сите проекти што можат да го зголемат транспортот на гас преку хрватскиот транспортен гасоводен систем и ефикасноста на системот за пренос на гас во Република Хрватска. Стратешки проекти со кои може да се диверзифицираат патиштата за испорака и ефикасноста на транспортниот систем и обезбедување на сигурност во снабдувањето со гас се терминалот за течен природен гас во општина Омишал на островот Крк со евакуациски гасоводи кон домашниот пазар, Словенија, Унгарија и Србија и Јадранско-јонскиот гасовод.

Стратешките насоки за градење на енергетската инфраструктура во Хрватска вклучуваат:

- гасоводи за природен гас и биометан, кои се дел од мрежата што главно содржи гасоводи со висок притисок, со исклучок на гасоводите под висок притисок што се користат за потребите на производството или за локална дистрибуција на природен гас;
- подземни објекти за складирање на гас;
- објекти за прием, складирање и гасификација или декомпресија на течен природен гас;
- целокупна опрема која е важна за заштитено, безбедно и ефикасно функционирање на системот или овозможување двонасочен капацитет, вклучувајќи и компресорски станици.

---

⁴⁷Достапна на: https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/sabor/2019-10-31/111602/STRATEGIJA_ENERG_RAZVOJ_2030.pdf

Развојот на системот за складирање на гас вклучува надградба на постоечкото подземно складиште, изградба и пуштање во употреба на нов подземен објект за складирање на гас и потенцијална изградба на нов сезонски објект за складирање на гас во согласност со можностите и потребите.

Република Хрватска моментално бележи тренд на опаѓање во домашното производство на природен гас. Според проекциите на идното производство, под претпоставка за откривање на нови полиња за експлоатација, до 2050 година може да се извлечат дополнителни 24,6 милијарди метри кубни гас, од кои 12,5 од Јадранот и 12,1 милијарди метри кубни гас од копното. Со цел да се запре трендот на опаѓање на производството на природниот гас, потребни се стимулации со дополнителни инвестиции во постојните производствени капацитети и започнување на нови истражувања што е можно поскоро.⁴⁸

2.3.2 Србија

Една од стратешките цели на развојот на Република Србија е зголемувањето на нејзината енергетска безбедност, со цел да се достигнат просечните вредности на земјите од Европската унија и уште поважно, да се обезбеди непречено функционирање на економијата и животот на граѓаните.⁴⁹

Енергетската безбедност е дефинирана како една од целите на Стратегијата за национална безбедност на Република Србија.⁵⁰

Србија во 2015 година ја има усвоено Стратегијата за развој на енергетиката на Република Србија до 2025 година со проекции до 2030 година. Ова стратегија претставува основа за адекватна енергетска политика. Основна цел на овие политики е одржлив енергетски систем кој подразбира синергија на енергетската, економската, социјалната и политичката заштита на животната средина како основни столбови на концептот за одржлив развој.

Србија во последниве години, како резултат на условувањата на економската политика кои ѝ ги наметнаа меѓународните организации,

⁴⁸ Предлог стратегија за енергетски развој на Република Хрватска до 2030. со поглед на 2050. година

⁴⁹ Kugić, V. (2016). Godisnjak Fakultet Politickih Nauka. Beograd: Univerzitet u Beogradu. 10 (16):83-104.

⁵⁰ Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije, Službeni glasnik RS br. 116/7, Beograd.

http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/akta_procedura/2019/2206-19%20-%20Lat..pdf

дополнително ги намалува своите енергетски потенцијали и енергетската независност, односно директно ја загрозува својата енергетска безбедност. Со продажбата на природните ресурси од областа на нафтата и гасот, приватизацијата на рударските капацитети и електро-енергетскиот сектор се доведува себе во ситуација да стане многу ранлива. Деловните политики, одлуките и стратегиите на новите сопственици имаат поразлични приоритети и не мораат да бидат усогласени со српските национални и државни интереси. Сигурноста за задоволување на енергетските потреби од сиромашните домашни извори, на тој начин во голема мера излегува надвор од дофатот и дометот на државата. Со тоа значајно се загрозува капацитетот на државата да води самостојна политика, стопанство и економија отпорна на надворешни пореметувања и удари.

Во Република Србија, јагленот има учество од 58,5% во снабдувањето со примарна енергија, на второ место се нафтата и нафтените производи со удел од 19,1%, а потоа се биомасата со 7,9%, природниот гас со 7,4% и електричната енергија со удел од 6,3%.

Вкупните билансни резерви на нафта во Србија се намалуваат и тие во 2015 година изнесувале 10,14 милиони тони. Моќностите за Србија произлегуваат преку пронаоѓање на нови лежишта на нафта, доколку инвестициите бидат насочени во тој правец. Србија со сопственото производство покрива речиси 25% од потребите со што се обезбедуваат стратегиските потреби на земјата. Во ситуација кога и тие потреби ќе бидат увозно-зависни, сериозно се доведува во прашање капацитетот на државата да се справи со потресите на енергетскиот пазар или политичките притисоци со помош на енергетски услови.

Панонскиот басен, иако во геолошка смисла е млад, е дефиниран како еден од потенцијалните басени во Европа за неконвенционални ресурси на јаглеводороди. Во оваа смисла, започнат е проект за геолошко истражување на неконвенционален гас, а по неговото завршување, подетално ќе бидат утврдени

потенцијалите на Панонскиот басен, кога станува збор за неконвенционални јаглеводороди ресурси.⁵¹

Билансните резерви на природен гас се недоволни и тие во 2015 година изнесувале 3,37 милиони тони. При тоа, потребите се повеќекратно поголеми, имајќи го предвид определувањето во наредните години да се интензивира гасификацијата на земјата, посебно јужно од реките Сава и Дунав. Во следните години уште повеќе ќе дојде до израз увозната зависност поради очекуваниот стопански раст и планираното зголемување на учество на гасот во структурите за потрошувачка во транспортот и домаќинствата.

Вкупните билансни резерви на јаглен во Србија (без Косово и Метохија) се речиси 1 милијарда тони јаглен или 0.34% од светските билансни резерви. Во минатиот век експлоатирани се 52 басени и лежишта темен и камен јаглен, а моментално јагленот се експлоатира од 13 јагленоносни басени.

Клучни партнери на Србија од кои таа директно енергетски зависи се Русија, Унгарија и Хрватска.

Тешкотиите во енергетскиот сектор го покренала прашањето за енергетската безбедност кон врвот на стратешките и политичките прашања во Република Србија. Пред сè, станува збор за гасната криза од јануари 2009 година и проектот „Јужен тек“. Гасната криза во 2009 година и тогашниот украинско-руски спор за гасот го изнесоа на светлина фактот дека Србија е речиси целосно зависна од само еден извор на гас и од само еден пат за снабдување. Реализацијата на активностите за дистрибуција на природен гас во Република Србија ги спроведува Ј.П. „Србијагас“. Најголемото складиште на природен гас во Република Србија се наоѓа во Банатски Двор, но не е доволно за да се достигне потребното ниво на енергетска безбедност.

Република Србија увезува природен гас од Русија (преку Украина и Унгарија), а вкупната количина на увезен гас во 2017 година беше 2,182,632 милиони cm³. Складирањето на гасот се врши во подземното складиште Банатски Двор, кое има капацитет од 450 милиони m³. Во тек е изградбата на гасоводот

---

⁵¹ Стратегија развоја енергетике Републике Србије до 2025. године са пројекцијама до 2030. године: 101/2015-36

„Турски тек“ кој треба да обезбеди постојано и сигурно снабдување со гас од Русија во Република Србија.⁵²

Согласно *Стратегијата за развој на енергетиката на Република Србија до 2025 година со проекции до 2030 година*, во поглед на природниот гас приоритетни активности се обезбедување на нови правци за снабдување со природен гас, воспоставување на најмалку две регионални интерконекции до 2020 година и завршување на гасификацијата на Србија.

Системот за транспорт на природен гас во Република Србија е линиски систем со само еден влез во земјата, што е неповолно како од гледна точка на енергетската безбедност така и од гледна точка на развој на пазарот. Домашниот пазар на природен гас е мал и оптоварен со разни технички и финансиски проблеми (недостаток на гасоводна мрежа во сите делови на земјата, висока сезонска нерамнотежа на потрошувачката, високи транзитни трошоци, економски неповолни услови за снабдување на европскиот пазар, огромни постоечки долгови кон добавувачите, голем број на релативно мали дистрибутивни системи, итн.).

Од големо значење за секторот за гас на Република Србија би била реализација на гасовод кој ќе овозможи нова насока на снабдување со природен гас, со што ќе се подобри безбедноста на снабдувањето со природен гас во целиот регион во иднина. Реализацијата на интерконекции со земјите од регионот и изградба на нова насока за снабдување со природен гас ќе овозможи позначителна употреба на природниот гас за комбинирано производство на топлинска и електрична енергија, во транспортниот сектор (компресиран природен гас) итн. Комбинираното производство на топлина и електрична енергија покрај примарната примена во индустријата, треба да се разгледа и преку изградба на гасни електрани со комбинирани циклуси во поголемите индустриски центри (Нови Сад, Белград, Ниш, Крагуевац, Панчево, Лозница и др.). Овие електрани исто така можат да играат важна улога во механизмот за балансирање при интеграцијата на обновливите извори, како и да имаат значајно регионално значење по воспоставувањето регионален пазар на електрична енергија.

---

⁵² Radovanović, M. (2019). Energetska bezbednost. Sremska Kamenica: Univerzitet Educons.

Покрај проширувањето на капацитетот за складирање на Банатски Двор на 800 милиони m^3 , постои можност во Република Србија да се изгради цел систем на складирање во АП „Војводина“ (Итебеј, Мокрин и др.) и во централниот дел на земјата (Острово и други околни локации) чиј вкупен капацитет се проценува на 2,5 до 3 милијарди m^3 природен гас, чија градежна оправданост треба да се анализира како дел од зголемувањето на домашната потрошувачка и развојот на регионалниот пазар за гас. Изградбата на складишта за гас дополнително ќе придонесе за енергетската безбедност на земјата.⁵³

Правците кои Србија е потребно да ги следи се забрзано и значајно зголемување на уделот на обновливите извори на енергија во структурата на енергетските производи, зголемување на производството на био-горива и други видови на алтернативни извори на енергија, јакнење на партнерството со Европската унија, Русија и земјите од Каспискиот регион како големи сопственици на енергетски ресурси, вложување во енергетска технологија, особено за користење на фосилни горива со низок процент на јаглерод-диоксид, како и подигнување на енергетската ефикасност.

Србија на својот пат кон евроинтеграцијата мора да ја усогласи енергетската политика и стратегија со стратешките цели на Европската унија, барем во делот кој се однесува на безбедност на понудата на енергија, на прифатливи и очекувани цени на енергентите кои поттикнуваат конкурентност, а не монопол, како и еколошка и енергетска одржливост.

Географската положба помеѓу земјите богати со енергетски ресурси и главните енергетски потрошувачи ги прават Србија и регионот на Југоисточна Европа геополитички атрактивни, енергетски и економски значајни. Тоа е всушност и шанса да се усогласат стратегиите и заедничките инфраструктурни протекти на земјите од Југоисточна Европа, меѓусебно да се поврзат и да создадат претпоставка за безбедни транспортни коридори помеѓу извозниците-богатите азиски простори (Русија, Касписки регион, Блиски Исток) и развиените економии и општества во Западна и Централна Европа. Покрај финансиските, лесно може да се препознаат и интересите кои значат зголемување на безбедноста

---

⁵³ Стратегија развоја енергетике Републике Србије до 2025. године са пројекцијама до 2030. године: 101/2015-36

и стабилноста на сопственото снабдување со дефицитарните енергенти, односно повисок степен на сопствена енергетска безбедност. Посредно, позицијата на значајните (транспортни) карики во енергетскиот ланец придонесува за атрактивноста на просторот и општесвото за инвестициони вложувања, овозможува негување на стабилни политички односи со земјите извозници и земјите увозници засновани на заедничките интереси-обезбедување на доволни количини енергија и енергетска безбедност во сите нејзини аспекти.⁵⁴

2.3.3 Бугарија

Географски гледано, Бугарија има големо значење за транспортот на енергенти на територијата на Југоисточна Европа. Се граничи со Романија на север, Србија и Северна Македонија на запад, Грција и Турција на југ и Црното Море на исток. Домашното производство на енергија значително се зголемува во однос на минатите години, а главните причини за тоа беа ископот на јаглен и инвестициите во обновливи извори на енергија. Во Бугарија се користи и електрична енергија добиена од нуклеарни централи.⁵⁵

Споредено со просекот на ЕУ, во енергетскиот микс на Бугарија има поголема употреба на цврсти горива (34,1% наспроти 16,2%) и нуклеарни горива (20,5% наспроти 13,6%) и пониско учество на нафта и нафтени производи (21,6% наспроти 34,5%) и гасови (13,4% наспроти 22%), додека учеството на обновливите извори е приближно слично (10,3% наспроти 12,9%).

Бугарија ги увезува речиси сите свои нафтени производи и природен гас потребни за домашната потрошувачка. Во 2015 година, нето зависноста од увоз на нафтени горива, природен гас и тврд јаглен беше соодветна на 100%, 97% и 94.9%, дури и ако употребата на тврд јаглен е релативно ограничена. Бугарија го купува својот гас од еден трговски партнер, Руската Федерација. Истиот тој партнер исто

---

⁵⁴ Đurić, B. & Jegeš, M. (2016). Srbija u makazama energetske bezbednosti. CIVITAS, broj 2, MMXI

⁵⁵ Radovanović, M. (2019). Energetska bezbednost. Sremska Kamenica: Univerzitet Educons.

така обезбеди 81,2% од суровата нафта и нафтените производи во Бугарија во 2015 година. Како резултат на тоа, индексот на концентрација на добавувачот за гас и нафта во 2015 година изнесуваше 94,2 (четврто највисоко во ЕУ) и 67,1 (петто највисоко во ЕУ) соодветно.

Покрај тоа што се потпира на еден снабдувач и на единствена рута за увоз на гас, Бугарија сè уште има многу ограничени решенија за алтернативни материјали како што се течниот природен гас (LNG) и складирањето на гас. Следствено на тоа, Бугарија е ранлива на нарушувања на гасот.

Бугарија го купува речиси целиот гас од својот единствен снабдувач преку единствениот пат за снабдување - Украина, Молдавија и Романија. Релативно слабиот избор за тргување е понатаму составен од пазарната структура во која доминира традиционална актуелна компанија и од недостаток на транспарентност и влијание врз формирањето на цените на големо.

Позитивна страна во ситуацијата е тоа што Бугарија е членка на регионалната иницијатива за Централна и Југо-источна Европска енергетска поврзаност (CESEC) и 3 од 7-те високо приоритетни инфраструктурни проекти во регионот на CESEC се однесуваат на Бугарија. Тука се вклучени интерконекторот Грција-Бугарија, интерконекторот Бугарија-Србија и фазното засилување на бугарската мрежа.

Меѓу-системската гасна врска меѓу Бугарија и Романија е во функција од 2016 година. Бугарија исто така има засилени и неколку критични елементи на внатрешната мрежа и очекува значајни резултати од сеизмичките студии во неколку оф-шор блокови на Црното Море.⁵⁶

Уредбата која се однесува на мерките и заштитата на безбедноста на снабдувањето со гас бара доколку се случи најголемата гасна инфраструктура на една земја да откаже, капацитетот на преостанатата инфраструктура да биде во можност да ги задоволи севкупните потреби за гас во таа земја. Бугарија во моментот не го почитува ова правило, достигнувајќи само 50,6% од потребното

---

⁵⁶ European Commission (2017). Energy Union, Third Report on the State of the Energy Union (Bulgaria). Достапна на линкот: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/energy-union-factsheetbulgaria_en.pdf.

ниво, што ја прави ранлива на прекини во испораката на гас од Руската Федерација.⁵⁷

2.3.4 Грција

Енергијата и транспортот се клучни сектори за целокупното функционирање на економијата, бидејќи тие обезбедуваат значаен инпут и услуга за другите сектори на економијата. Заедно, активноста во овие два сектори учествува со 9,3% од вкупната додадена вредност на Грција во 2015 година. Слично на тоа, нивното учество во вкупното вработување беше 5,0% од вкупната вработеност во 2015 година, од кои 4,6% во секторот транспорт и 0,4% во енергетскиот сектор.

Во однос на трговијата, Грција е нето увозник на фосилни горива и електрична енергија. Трговскиот дефицит на енергетските производи опадна од околу 3,5% од БДП во 2006 година на 2,1% во 2015 година и со тоа речиси се изедначи со нивото на дефицит на ЕУ како целина. Намалувањето целосно се однесува на нафтените производи, со оглед на тоа што нумерички многу помалите трговски дефицити за гас и електрична енергија се зголемија со текот на времето, како одраз на тековната структурна промена во енергетскиот микс на Грција.

Енергетската мешавина на примарни производи во Грција покажува некои разлики во однос на просекот на ЕУ, т.е. поголема употреба на нафтени и цврсти горива (52,8% и 23,7% соодветно наспроти просекот во ЕУ од 34,4% и 16,2%) и помала употреба на природен гас (11,3% наспроти просекот на ЕУ од 22%). Во енергетскиот микс на Грција нема учество на нуклеарна енергија.

Грција беше меѓу бројните земји-членки на ЕУ што забележа зголемување на нејзината пазарна концентрација за големопродажно снабдување со гас (24,5%). Ова веројатно може да биде поттикнато од зголемената зависност од руски гас. Помеѓу 2013 и 2016 година, Грција беше меѓу земјите-членки што го забележа најзначајното намалување на цената (-53,9%), ставајќи го под просекот

---

⁵⁷ Radovanović, M. (2019). Energetska bezbednost. Sremska Kamenica: Univerzitet Educons.

на ЕУ во 2016 година. Развојот на проценетите гранични цени сугерира дека во текот на 2015 година цените на рускиот гас се префрлија од нафтно-индексирани кон централно базирани цени.

Грција направи значајни чекори кон целосна либерализација на своите пазари на малопродажба на гас. Претходно постоечките монополи за снабдување со гас се укинати и снабдувањето и дистрибуцијата на гасот се разделени.

Откако проектот за „Транс-Јадранскиот гасовод“ („ТАП“) ќе се спроведе целосно, ќе им овозможи на грчките крајни потрошувачи да имаат корист од зголемената конкурентност на пазарот. Овој гасовод е интерконектор (долг приближно 870 км) помеѓу Комотини во Грција и регионот Пуглиа во Италија (преку Албанија). „ТАП“ има за цел транспорт на гас произведен главно од полето Шат Дениз на територијата на Република Азербејџан. „ТАП“ официјално ја започна изградбата во мај 2016 година и се проценуваше дека дека ќе заврши до 2020 година.⁵⁸ До крајот на февруари 2020 година проектот е завршен 93,5%.⁵⁹

Во моментот се планирани неколку проекти за понатамошно подобрување на можностите за снабдување и врски со нејзините директни соседи. Тука како најзначајни можеме да ги споменеме проектите за надградба на постојниот терминал за течен природен гас (LNG) (на локацијата на Ревитјуса) и развој на нов во Александрополис, како и проектите на компанијата „ИГИ Посејдон С.А.“⁶⁰ за изградба на Интерконекторот Грција-Бугарија помеѓу Комотини во Грција и Стара Загора во Бугарија и изградба на цевководот „Посејдон“ и „Источно-медитеранскиот цевковод“ со надградба на компресорската станица во Кипи.

Во моментот, гасната мрежа во Република Грција е географски ограничена; дистрибуцијата и снабдувањето со природен гас на потрошувачите на мало го прават три компании (наречени „ЕПА“) за регионите Атика, Солун и Тесалија и нема алтернативни добавувачи. „ДЕПА“, актуелниот увозник и снабдувач на

---

⁵⁸ European Commission (2017). Energy Union, Third Report on the State of the Energy Union (Greece). достапно на https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/energy-union-factsheet-greece_en.pdf.

⁵⁹ <https://www.tap-ag.com/pipeline-construction/project-progress>, посетена на 4.4.2020 година.

⁶⁰ <http://igi-poseidon.com/en/our-company>, посетена на 4.4.2020 година.

природен гас, ги снабдува со природен гас овие три локални монополни дистрибутери.⁶¹

Грција е вклучена во ко-финансиран проект на ЕУ „Costa II East - Poseidon Med“, кој е дел од проектот „TEN-T Priority Project 21“, заедно со Кипар, Хрватска, Италија и Словенија. Овој проект започна во декември 2013 година и се фокусираше на источниот медитерански регион со цел да се подготви детален план за развој на инфраструктурата за промовирање на усвојувањето на течниот природен гас (LNG) како морско гориво за превозните активности.

Грција е членка на регионалната иницијатива за Централна и Југо-источна Европска енергетска поврзаност (CESEC) која беше основана во февруари 2015 година од 15 земји-членки на ЕУ и договорните страни на Енергетската заедница и Европската комисија, со цел да се забрза интеграцијата на Централните и Југоисточните Европски пазари за гас и да се диверзифицираат снабдувачите со гас, со разбирање дека приоритизирањето на ограничен број на најзначајни проекти за гасна инфраструктура за регионот е најдобрата регионална стратегија. Целта на групата е да ги координира напорите за олеснување на прекуграничните и преку-европските проекти што го диверзифицираат снабдувањето со гас во регионот, како и да спроведе усогласени правила.⁶²

2.3.5 Романија

Романија е лоцирана на подрачјето на Југоисточна Европа и има најголема територија и најголем број жители. Како и секоја земја-членка на ЕУ, Романија вложува многу напори кога станува збор за декарбонизација на енергетскиот

---

⁶¹ European Commission (2017). Energy Union, Third Report on the State of the Energy Union (Greece). Достапно на https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/energy-union-factsheet-greece_en.pdf.

⁶² https://ec.europa.eu/energy/topics/infrastructure/high-level-groups/central-and-south-eastern-europe-energy-connectivity_en, посетена на 4.4.2020 година.

сектор, а тоа подразбира големи финансиски инвестиции во инфраструктурата и инвестиции во обновливи извори на енергија.⁶³

Во однос на трговијата, Романија е нето увозник на гас, нафта и јаглен, но го намали својот дефицит помеѓу 2006 и 2015 година, додека продолжува да биде нето-извозник на електрична енергија. Трговскиот дефицит на енергетски производи опадна од околу 3% од БДП во 2005 година на околу 1% во 2015 година, под влијание на намалувањето на увозот на гас, што учествуваше со 1,3% од БДП на речиси 0% во 2015 година и намалувањето во трговскиот биланс на нафтата од 1,4% од БДП на 0,9%. Трговскиот суфицит на електрична енергија остана на исто ниво во 2006 и во 2015 година.

Во споредба со просечниот енергетски микс во ЕУ, Романскиот енергетски микс има поголем удел на обновливите извори на енергија (18,1% наспроти 13%) и природниот гас (27,1% наспроти 22%) и помал удел во нуклеарната енергија (9,1% наспроти 13,6%) и нафтата (27,6% наспроти 34,4%).

Целокупната увозна зависност на енергија на Романија е мала, достигнувајќи 17,1% во 2015 година, далеку под просекот на ЕУ. Зависноста од увоз на гас е значително намалена од 2005 година навака. Во 2015 година, таа изнесувала 1,8%, што е особено ниско во однос на повеќето други земји-членки на ЕУ, како одраз на важноста на домашното производство на гас и намаленото ниво на побарувачка. И покрај ниското ниво на зависност од увоз, увезените количини на гас се претежно (90,1%) од еден главен снабдувач, Русија. Романија увезе 62,4% од своите потреби за нафта во 2015 година од два извора: Русија (43,8%) и Казакстан (42,7%). Русија е исто така доминантен снабдувач на тврд јаглен (72,4%).

Концентрацијата на пазарот на гас во Романија е на исто ниво со просекот на ЕУ. И покрај ова, големопродажните цени на гасот во 2016 година беа малку повисоки од просечните цени на гасот во ЕУ, што претставува намалување од 2013 година за 45,9% (т.е. просечно намалување во ЕУ за 46,3%). Конкуренцијата на

---

⁶³ Radovanović, M. (2019). Energetska bezbednost. Sremska Kamenica: Univerzitet Educons.

пазарот на гас би можела дополнително да се подобри со завршувањето на цевководот „BRUA“⁶⁴ кофинансиран од „CEF“⁶⁵, кој ќе овозможи прекугранична трговија со гас на регионално ниво и ќе ја стимулира ликвидноста на пазарот на гас на романскиот пазар. Првата фаза од овој цевковод е веќе завршена, додека втората фаза од истиот се очекува да биде завршена до 2022 година.

Преземени се законодавни и регулаторни мерки за либерализација на големопродажниот пазар за гас од 1 април 2017 година, преку Законот за итни случаи 64/2016.

Во 2016 година, цените на гасот за домаќинствата во Романија беа многу под просекот на ЕУ. Како и да е, меѓу 2013 и 2016 година, просечните малопродажни цени на гасот за домаќинства се зголемија за 5,2%, додека на големопродажно ниво се намалија. Ова зголемување на малопродажното ниво може делумно да се објасни со 49% зголемување на даноците и давачките. Либерализацијата на цените на гасот за домаќинствата е планирана за 2021 година.

Поради негативните или тесните маргини што се дозволени преку ценовната регулација, добавувачите се обесхрабрани да даваат понуди надвор од нивните области на снабдување, па затоа изборот на потрошувачите во реалноста често е многу ограничен.

Романија е членка на три регионални групи кои се воспоставени под „TEN-E“⁶⁶ регулативата, односно Интерконекцијата „Север-Југ“ за електрична енергија во Централноисточна и Југоисточна Европа, Интерконекцијата „Север-Југ“ за гас во Централноисточна и Југоисточна Европа и „Јужниот гасен коридор“.

Романија е исто така член на иницијативата за енергетско поврзување на Централна и Југоисточна Европа (CESEC). Главната цел на групата е да ги

---

⁶⁴ Името е создадено од иницијалните букви на државите низ кои ќе минува гасоводот, односно Бугарија, Романија, Унгарија и Австрија (БРУА).

⁶⁵ Кратенка од „**Connecting Europe Facility**“ (CEF)- фонд на Европската Унија за пан-Европски инфраструктурни инвестиции во транспорт, енергија и дигитални проекти.

⁶⁶ The Trans-European Networks - Energy (TEN-E) Regulation.

координира напорите за олеснување на прекуграничните и транс-европските проекти кои го диверзифицираат снабдувањето со гас за регионот, како и да се спроведат усогласени правила. Австрија, како регионален центар за гас, во оваа иницијатива има значајна улога. Поточно, Романија соработува со Бугарија и Грција за да го поврзе Коридорот „Север-Југ“ во Источна Европа со „Јужниот гасен коридор“, преку пристап до складиштата, до постојните и планираните терминали за течен природен гас (LNG) во Грција, како и преку континуирани двонасочни текови меѓу Грција, Бугарија и Романија.⁶⁷

2.3.6 Словенија

Словенија е една од најмалите држави во Југоисточна Европа, но е исто така екстремно богата со природни ресурси. Таа е една од земјите со најголем хидропотенцијал во Европа. Нејзината географска локација е исклучително значајна во однос на спојувањето на Југоисточна Европа со Западна Европа, што игра голема улога кога станува збор за енергетската инфраструктура и енергетската безбедност во целина. Како земја-членка на Енергетската унија, Словенија вложува големи напори за сведување на употребата на фосилни горива на минимум и потпирање на обновливите извори на енергија, што е една од главните цели на Европската унија.⁶⁸ Во однос на стратегиската цел на ЕУ за декарбонизација на енергетскиот и транспортниот сектор, во Словенија се потребни значајни инвестиции.

Во однос на трговијата, Словенија е генерално нето-увозник на фосилни горива. Трговскиот дефицит на енергетските производи опадна од околу 5% од БДП во 2005 година на 3,1% во 2015 година. Најголем пад се бележи кај нафтата и гасот, исто така рефлектирајќи пониски цени на фосилните горива. Трговскиот биланс за електрична енергија беше позитивен во 2015 година (0,5% од БДП).

---

⁶⁷ European Commission (2017). Energy Union, Third Report of the State of Energy Union (Romania). Достапно на: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/energy-union-factsheetromania_en.pdf.

⁶⁸ Radovanović, M. (2019). Energetska bezbednost. Sremska Kamenica: Univerzitet Educons.

Во споредба со просечниот енергетски микс во ЕУ, енергетскиот микс на примарни производи во Словенија има поголем удел во нуклеарните (22,1% наспроти 13,6%) и обновливите извори на енергија (16% наспроти 13%). Од друга страна, учеството на природниот гас е значително пониско во Словенија отколку просекот во ЕУ (10,1% наспроти 22%).

Увезена е 48,7% од потрошувачката на енергија во Словенија, што е малку пониска вредност од просекот на ЕУ (54%). Оваа пониска зависност од увозот главно се должи на пониското учество на природниот гас во енергетската мешавина и повисокиот удел на обновливите извори на енергија и нуклеарната енергија споредено со просекот на ЕУ.

Целокупната зависност на увозот на Словенија се намали за 3,8 процентни поени меѓу 2005 и 2015 година, додека на ниво на ЕУ, зависноста од увоз се зголеми за 1,9 процентни поени во истиот временски период. Сепак, во областа на природниот гас Словенија е целосно зависна од увозот преку соседните земји-членки. Словенија увезува околу 60% од својот природен гас од Русија, што е над просекот на ЕУ. Од овој увоз 30% директно се доставува до земјата преку долгорочни договори, додека остатокот главно се доставува преку краткорочни договори склучени со центри за гас и размена (најмалку 50% од овој гас купен преку краткорочни договори исто така потекнува од Русија). Бидејќи нема рафинерии во земјата, Словенија увезува рафинирани производи и сурова нафта. Што се однесува до увозот на цврсти горива, Словенија увезува само ограничени количини тврд јаглен, додека најголемиот дел од електричната енергија произведена во термоцентралите за јаглен во Словенија е резултат на употреба на локални извори на кафеав јаглен и лигнит.

Во Словенија во 2015 година околу 38% од произведената електрична енергија се засноваше на нуклеарна енергија. Бидејќи нуклеарната централа во Кршко ја конструираше Вестингхаус, постројката не зависи од увозот на гориво од Русија.

Големопродажните цени на гасот во Словенија се на слично ниво од просекот на ЕУ и доживеаа голем пад, во главно во линија со просекот на ЕУ со

45,1%, што дополнително го намалува сè уште постоечкиот јаз на просечната големопродажна цена на ЕУ за природен гас. Набљудуваното зголемување на индексот на концентрација на пазарот за големопродажно снабдување со гас од преку 50% е главно предизвикано од методолошки причини, имено промени во пресметката на основниот индикатор.

Помеѓу 2013 и 2016 година цените на природниот гас за домаќинствата значително се намалија за 20,7% и се под просекот на ЕУ, додека учеството на даноците и давачките во цените на гасот за домаќинствата се зголемија и остануваат над просекот на ЕУ. Цените на гасот за домаќинствата и малите и средните претпријатија сепак се повисоки отколку во повеќето соседни земји. Исто така, цената на гасот за индустриска потрошувачка е повисока од просечната цена во ЕУ.

Поради доследно распоредување и зголемена употреба на обновливите извори на енергија од 2005 година, се проценува дека Словенија избегна околу 9,4% од фосилното гориво во внатрешната бруто потрошувачка и околу 6,3% од емисиите на стакленички гасови на национално ниво во 2015 година.

Словенија е исто така член на иницијативата за енергетско поврзување на Централна и Југоисточна Европа (CESEC) заедно со Австрија, Бугарија, Хрватска, Грција, Унгарија, Италија, Романија и Република Словачка.⁶⁹

Приоритетите на енергетските истражувања во Словенија се нуклеарната енергија, електроенергетските системи, обновливите извори на енергија и заштедата на енергија во станбените објекти. Истражувањето за обновлива енергија опфаќа мали хидроелектрани и микро-турбини, соларна енергија, вклучително и современи соларни ќелии, биогаз и геотермална енергија, како и истражување за управувањето со електроенергетскиот систем, вклучително и

---

⁶⁹ European Commission (2017). Energy Union, Third Report on the State of Energy Union (Slovenia). Достапно на: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/energy-union-factsheetslovenia_en.pdf

развој на паметни мрежи и интеграција на обновливите извори на енергија во електроенергетските системи.⁷⁰

Владата на Република Словенија истакна дека во 2020 година зависноста на Словенија од увоз на енергија падна за 0,9 поени на 49,2%.⁷¹

Зависноста од увоз на природен гас исто така може да се намали со употреба на сопствени извори на природен гас, како и сите супститути добиени од или преку обновливи извори на енергија (биогаз, синтетизиран метан), што подлежи на сите ограничувања и услови за заштита на животната средина. Со воведувањето на обновлив гас, гасните мрежи ќе носат и обновливи извори на енергија.⁷²

2.3.7 Албанија

Албанија има широк спектар на цели во однос на енергетската политика, а некои од нив се одржлив развој на енергетскиот систем, безбедност на снабдувањето, складирањето и конкурентност. Енергетската ефикасност и зголемената употреба на обновливи извори на енергија се препознаваат како клучни фактори во енергетската политика со цел да се постигне енергетска ефикасност и да се зголеми нивото на заштита на животната средина.

Примарното снабдување со енергија во Албанија е доста различно од она во регионот. Во однос на снабдувањето со нафта и нафтени производи, тоа изнесува 51,7%, електричната енергија добиена од обновливи извори на енергија и од увоз изнесува 33%, додека 11,7% се добива од биомаса. Албанија сè уште не користи природен гас.

Енергетската независност на Албанија во 1990 година беше исклучително мала, само 6,6%, по што започна зголемување на енергетската независност, која достигна дури 53,7% во 2002 година. Овој процент повторно значително опадна во

---

⁷⁰ Radovanović, M. (2019). Energetska bezbednost. Sremska Kamenica: Univerzitet Educons.

⁷¹ <https://balkangreenenergynews.com/rs/zavisnost-slovenije-od-uvoza-energenata-ove-godine-pada-09-poena-na-492-odsto/>, посетена на 4.4.2020 година.

⁷² Ministrstvo za infrastrukturo (2017). Energetski Koncept Slovenije. Strategija energetske politike do leta 2030 (in vizija do leta 2050).

2013 година, кога изнесуваше 25,1%, а според статистиката, стапката на независност ќе се зголеми во наредниот период.⁷³

Во 2010 година 96,2% од електричната енергија во Албанија била произведена од големи хидроелектрани, а остатокот од 3,7% од мали хидроелектрани, што значи дека во наведениот период нафтата, природниот гас, јагленот и обновливите извори на енергија немале никаков удел во вкупното производство на електрична енергија.⁷⁴

Албанија има големи резерви на нафта, но резервите на природен гас се речиси целосно искористени. Гасните ресурси во Албанија доживеаја драстичен пад од 1985 година, достигнувајќи го минимумот по 90-тите како последица на недостаток на инвестиции во постојните полиња за гас и не истражување на нови резерви. Во последните години, истражувањето на нови полиња за гас беше ограничено на мал број гасни полиња кои се концентрирани главно на регионот Дивјака, а помалку на оној на Фракула. Намалувањето на истражувачките активности е предизвикано од високите трошоци за ископување и зголемените потешкотии за откривање на нови резерви на гас.⁷⁵

Термоцентралата „Влора“ (изградена со финансии од Европската банка за обнова и развој во висина од 40 милиони евра, финансии од ЕИБ од 40 милиони евра и финансии од Светска банка од 20,5 милиони евра) никогаш не била пуштена во употреба од завршувањето на нејзината изградба во 2011 година. Ова се должи на неуспехот во системот за ладење на постројката која што не е поправена. Европската комисија ја охрабрува преобразбата на електраната „Влора“, односно префрлување од употреба на нафта во употреба на гас, штом ќе се приклучи на „Транс-јадранскиот гасовод“. Ова ќе го стабилизира

---

⁷³ Radovanović, M. (2019). Energetska bezbednost. Sremska Kamenica: Univerzitet Educons.

⁷⁴ Mreže za promene Jugoistočne Evrope (The SEE Change Net) (2016). Jugoistočna Evropa: Put u EU ili Put za nigde? Energetska mapa puta za 2050: Vodič u budućnost. European Union.

⁷⁵ UNFCCC (2003). The National Strategy of Energy and Plan of Action (Albania), Summary, Tirana. (Updated on April 2005).

производството на електрична енергија за време на сушите во јужниот дел на Албанија.⁷⁶

Албанија има значителни ресурси за производство на хидроенергија, соларна енергија и енергија од ветерот. Најзначајниот обновлив извор на енергија во Албанија е хидроенергијата. Во системот за електрична енергија во Албанија, околу 100% од електричната енергија се создава од хидроенергија. Најголемото производство на електрична енергија се изведува на линијата на Дрина, на која има три постројки кои произведуваат над 88% од вкупното производство на електрична енергија. Албанија во 2015 година усвои национален план за обновливи извори на енергија во периодот 2015-2020 година, а во овој документ се наведува дека обновливата енергија е главно решение за намалување на зависноста од енергија, што понатаму се однесува на зголемување на економската и политичката безбедност во земјата.⁷⁷

2.3.8 Црна Гора

Намалувањето на енергетската зависност и зголемената енергетска ефикасност, како и максималното користење на обновливите извори на енергија, се главните цели на енергетската политика на оваа земја. Црна Гора има големи резерви на јаглен, кои денес во голема мера се користат за производство на електрична енергија, но неговата прекумерна употреба може да доведе до социјални и еколошки проблеми. Потребни се инвестиции во модернизацијата на термоцентралите со цел да се намали негативното влијание врз животната средина во оваа земја, како и да се зголеми уделот на обновливите извори на енергија во вкупното производство на енергија.

Снабдувањето со примарна енергија во Црна Гора главно се заснова на јаглен и нафта и нафтени деривати (39% и 28,4%), по што следи електричната енергија со учество од 25,6%, биомасата со 6% и природниот гас со само 1%. Црна

---

⁷⁶ <https://balkangreenenergynews.com/european-commission-albania-should-urgently-diversify-away-from-hydropower-properly-conduct-environmental-assessments/>, посетена на 4.4.2020 година.

⁷⁷ Radovanović, M. (2019). Energetska bezbednost. Sremska Kamenica: Univerzitet Educons.

Гора нема капацитет за преработка на нафта и е целосно зависна од увозот на нафтени производи, иако има позитивни изгледи за локалните нафтени полиња чиј капацитет и одржливост се во фаза на истражување. Црна Гора сè уште нема развиена инфраструктура за гас и затоа употребата на гасот е на минимално ниво.

Потрошувачката на финална енергија е највисока во станбениот сектор со 35,5%, додека на второто место е транспортот со 31,8%, јавниот сектор со 16,9%, индустријата со 14%, а крајната употреба на енергија во земјоделството е 1,8%. Енергетскиот систем на Црна Гора се состои од три главни производствени единици: хидроцентралите Перучица и Пива и термоцентралата Пљевља. Покрај овие, постојат седум мали хидроцентрали, но нивниот придонес во однос на капацитетот и производството е релативно мал. Хидроенергијата игра важна улога во енергетскиот систем на Црна Гора, бидејќи претставува околу 70% од капацитетот за вкупно производство на електрична енергија. Електричната енергија во Црна Гора се добива од хидроцентралите (68,9%) и термоцентралите со преостанатите 31,1%.

Поради својата клима, Црна Гора има голем потенцијал за производство на електрична енергија преку соларна и ветерна енергија, но за тоа се потребни големи финансиски инвестиции. Со оглед на големината на територијата и населението, Црна Гора има големи шанси да постигне доволно производство на енергија преку обновливите извори.⁷⁸

Постојат голем број на различни сценарија или идеи за насоки од кои Црна Гора би можела да се снабдува со природен гас. Во тек се два регионални проекти за изградба на регионални гасоводи - „Јонско-Јадранскиот гасовод (IAP⁷⁹)“, како дел од „Транс-Јадранскиот гасовод (TAP)“ и концептот на гасен прстен преку кој треба да се изврши гасификација на Југоисточна Европа. И двата проекти би обезбедувале гас од гигантскиот резервоар за гас Шат Дениз (Касписко Море,

---

⁷⁸ Radovanović, M. (2019). Energetska bezbednost. Sremska Kamenica: Univerzitet Educons.

⁷⁹ „Ionian Adriatic Pipeline“ – IAP. Овој цевковод е планирано да биде завршен до септември 2020 година и истиот е планирано да се приклучи на „Транс-Јадранскиот гасовод (TAP)“ во Фиер, Р. Албанија. „ИАП“ е планирано да носи природен гас од албанскиот град Фиер, преку Црна Гора и Босна, до Сплит во Хрватска. Гасоводот од 516 км би бил двонасочен, а неговиот годишен капацитет ќе изнесува 5 милијарди кубни метри.

Азербејџан). Покрај градењето на регионални гасоводи кои Црна Гора ги поддржува, иако е свесна дека не може да влијае на одлуката за нивно градење, Црна Гора, во исто време, се обидува да ги валоризира своите евентуални резерви на гас од Јадранот.

Се претпоставува дека врз основа на проектот за „Јонско-Јадрански гасовод“ (IAP), користењето на природен гас ќе започне од 2021 година. Конечните пресметки за потрошувачка на природен гас претпоставуваа дека регионалниот гасовод „IAP“ ќе минува покрај крајбрежјето на Црна Гора и дека ќе се гасифицираат само поголемите крајбрежни населби. Ова ќе биде силен поттик за понатамошен развој на индустријата и особено крајбрежниот туризам, како и раст на енергетскиот стандард на гасифицираните домаќинства. До 2030 година, крајната потрошувачка на гас би достигнала 46 милиони метри кубни. Главниот удел на потрошувачката го сочинуваат домаќинствата, а потоа индустријата. Услугите, а претежно туризмот, би користеле 9 до 12 милиони метри кубни природен гас. Поинтензивна гасификација на Црна Гора од 2021 до 2030 година е можна во два случаи. Како прво, не е исклучена можноста „IAP“ да помине на север, односно да ја вклучи Подгорица. Во тој случај би било изоставено снабдувањето со гас во крајбрежјето, но ќе биде покриен многу поголемиот пазар на топлина во Подгорица. Втората опција претпоставува дека без оглед на тоа дали „IAP“ ќе минува покрај крајбрежјето или преку Подгорица, изградбата на гасна електрана би овозможила исплатливост на транспортен гасовод меѓу крајбрежјето и Подгорица.

Проектот „Јонско-Јадрански гасовод“ („IAP“) ќе ги поврзе постојните и планираните (во изградба) системи за пренос на гас од Република Хрватска со „Транс-Јадранскиот гасовод“ („TAP“), или сличен проект во тој дел од Југоисточна Европа. Проектот има за цел да обезбеди снабдување со природен гас од Блискиот исток и Каспискиот регион. Сепак, проектот „IAP“ е планиран како двонасочен гасовод, така што можно е снабдување со гас и во правецот север-југ. Изградбата на „IAP“/„TAP“ ќе овозможи гасификација на Црна Гора, покрај јужна Хрватска, БиХ и Албанија, обезбедување диверзифицирано и сигурно снабдување со природен гас по цевковод со вкупна должина од 540 километри и проектирано

ниво на снабдување од 5 милијарди кубни метри годишно, од кои 0,5 милијарди кубни метри годишно беа резервирани за Црна Гора. Прелиминарните трошоци за минувањето на „IAP“ преку Црна Гора се проценуваат на 60 милиони евра, што треба да се потврди со физибилити студија кога ќе се избере конечната рута.⁸⁰

2.3.9 Босна и Херцеговина

Босна и Херцеговина преку своето активно делување ја реafirмира својата заложба за реформи во енергетскиот сектор, либерализирање на пазарот на енергија и усогласување на нејзините политики со земјите-членки на ЕУ. Босна и Херцеговина има големи резерви на јаглен, што во голема мерка се користи во вкупната потрошувачка на примарна енергија, што ја прави прилично енергетски независна од една страна, но од друга страна, прекумерната употреба на јаглен доведува до загадување на животната средина, што е спротивно на енергетската политика на Енергетската заедница, чија цел е да се зголеми употребата на обновливи извори на енергија.

Снабдувањето со примарна енергија во БиХ главно се заснова на јаглен со учество од 43,5%, а потоа следат нафтата и нафтените деривати со учество од 20,9%, биомасата со процент од 15,5%, електричната енергија со 11,6% и на последно место е природниот гас со само 7,6%.⁸¹

Министерството за надворешна трговија и економски односи на БиХ е одговорно за извршување на активности и задачи во надлежност на БиХ поврзани со дефинирање на политики, основни принципи, координација на активности и координација на плановите на органите на ентитетот и институциите на меѓународен план во областа на енергетиката. Исто така, Договорот за стабилизација и асоцијација пропишува дека соработката помеѓу БиХ и ЕУ ќе се фокусира на приоритетите на правните норми на европската заедница во областа на енергетиката, вклучително, и аспектите на нуклеарната безбедност. Оваа соработка ќе биде заснована на Договорот за основање на енергетската заедница и

---

⁸⁰ Ministarstvo Ekonomije (2014). Strategija Razvoja Energetike Crne Gore do 2030. Godine. Podgorica: Bijela knjiga.

⁸¹ Исто.

ќе биде развиена со цел постепено интегрирање на Босна и Херцеговина во европските енергетски пазари.

Енергетскиот сектор е еден од најсилните економски сектори во Босна и Херцеговина со долга традиција и огромен потенцијал и можности за понатамошен развој и инвестиции.

Босна и Херцеговина располага со различни автохтони извори на енергија. Благодарение на јагленот, Босна и Херцеговина е во голема мера енергетски независна, бидејќи јагленот сочинува над 65% од вкупната потрошувачка на примарна енергија. Вкупните геолошки резерви на јаглен во БиХ изнесуваат околу 5,776 милиони тони, од кои билансни се 2,625 милиони тони, и тоа 1,437 милиони тони лигнит и 1,187 милиони тони кафен јаглен. Кафениот јаглен е со релативно добар квалитет и просечната топлинска вредност на чистиот кафен јаглен во Босна и Херцеговина е околу 16.750 kJ / kg. Лигнитот е со висок квалитет, чист, со термичка вредност од 7500-12600 kJ / kg, што му овозможува широк опсег на примена. Најзначајните резерви на кафен јаглен се наоѓаат во следниве басени: Централнобосански (лежишта: Какањ, Зеница, Бреза и Била), Бановичко-Џурџевички (Сеона, Централен базен, Џурџевик), Угљевички (Богутово Село, Угљевик-Исток, Глиње, Мезграја, Тобут-Пељаве), Миљевина и Каменградски, а лигнитот се наоѓа во басените Крека, Гацко, Станари, Бугојно, Ливно и Дувно. Овие басени го претставуваат сегашниот и идниот потенцијал за термоенергетските потреби на БиХ. Над 90% од произведениот јаглен се користи во термоцентралите за производство на електрична енергија.

Босна и Херцеговина исто така има огромен хидропотенцијал од 6.000 MW. Според досегашните студии, БиХ користи само 35% од достапниот хидро потенцијал. Забележан е значителен интерес на инвеститори за изградба на големи и мали хидроцентрали во БиХ.

Со оглед на целите на стратегијата на ЕУ за 2020 година, во последно време постои голем интерес на инвеститорите во БиХ за производство на електрична енергија од обновливи извори, пред сè од ветерните електрани.

Босна и Херцеговина има значителен потенцијал за производство на енергетски производи засновани на дрво - над 53% од територијата на Босна и Херцеговина е опфатена со шума и шумско земјиште. Изворите на суровини за производство на енергија од биомаса се многу поволни, вклучително и околу 1,5 милиони m³ шумски остатоци и остатоци од дрвната индустрија (отпад од дрво, пилевина, иверица и технички отпадоци од дрво, итн.).

Според податоците за сончевото зрачење на Балканот, Босна и Херцеговина има значителни ресурси на енергија од сончево зрачење и тоа над европскиот просек со исклучително поволен сезонски распоред, што овозможува негово ефикасно и долгорочно користење. Од сите собрани податоци и извршените анализи, може да се заклучи дека постои значителен потенцијал за употреба на соларна енергија на територијата на Босна и Херцеговина, што изнесува 70,5 милиони GWh на енергија од вкупното сончево зрачење годишно. Во моментот, има над 150 мали соларни централи во БиХ, но нивното учество во вкупното производство на електрична енергија во БиХ е сè уште занемарливо.

Можностите за експлоатација на геотермалната енергија се широко достапни, но сè уште не се доволно истражени и искористени. Вкупниот можен инсталиран капацитет на геотермални извори во БиХ е 9,25 MWt ако се разгледува само можноста за загревање на просторот, или 90,2 MWt ако геотермалната енергија се користи за греење на просторот и за рекреативни и балнеолошки потреби.

Прелиминарните истражувања за нафта и гас укажуваат на тоа дека има многу ветувачки наоѓалишта на многу места во БиХ (резервите се проценуваат на околу 50 милиони тони нафта).⁸²

Босна и Херцеговина е целосно зависна од увозот на сурова нафта, но има значителни капацитети за производство на нафтени деривати. Рафинеријата за нафта А.Д. „Брод“ има вкупен инсталиран капацитет во две постројки за рафинирање на сурова нафта во износ од 4,2 милиони тони годишно. Првата

---

⁸² Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa Bosne i Hercegovine, достапно на: <http://www.mvteo.gov.ba/Content/Read/energetika>

постројка работи со капацитет од 1,2 милиони тони сурова нафта годишно, додека втората, новата постројка работи со капацитет од околу 3 милиони тони сурова нафта годишно. Покрај тоа, рафинериите вклучуваат дополнителни објекти, како што се складишни и основни помошни капацитети.

Босна и Херцеговина нема свои извори на природен гас, така што снабдувањето се заснова единствено на увозот на овој извор на енергија. Целиот природен гас се увезува од Руската Федерација преку транспортни системи што минуваат низ Украина, Унгарија и Србија. Природниот гас во моментов е достапен само за ограничен број клиенти, бидејќи гасната инфраструктура е развиена само во делови од земјата, како што се Сараево, Источно Сараево, Зворник, Високо и Зеница.⁸³

Барањата на ЕУ и меѓународните обврски на БиХ во енергетскиот сектор главно се содржани во одредбите на Договорот за воспоставување на енергетска заедница. Со склучувањето на овој Договор, договорните страни од регионот се обврзуваат меѓу себе да воспостават заеднички пазар на електрична енергија и гас кој ќе функционира според стандардите на пазарот на енергија на ЕУ со кој ќе се интегрира. Ова се постигнува со постепено превземање на делови од законодавството на ЕУ, односно со примена на релевантните директиви и регулативи на ЕУ во областа на електрична енергија, гас, заштита на животната средина, конкуренција, обновлива енергија, енергетска ефикасност, нафта и статистика.⁸⁴

2.3.10 Косово

Република Косово е делумно-призната држава во Југоисточна Европа и е предмет на територијален спор со Србија. Се простира на површина од 10.887 квадратни километри во центарот на Балканот и се граничи со Србија на север и

---

⁸³ Radovanović, M. (2019). Energetska bezbednost. Sremska Kamenica: Univerzitet Educons.

⁸⁴ <http://www.mvteo.gov.ba/Content/Read/energetska-zajednica>, посетена на 4.4.2020 година.

исток, Северна Македонија на југоисток, Албанија на југозапад и Црна Гора на запад.

Согласно усвоената Енергетска стратегија на Република Косово од 2017 до 2026 година, поставени се пет стратегиски цели:

- Безбедност на одржливо, висококвалитетно, безбедно и сигурно снабдување со електрична енергија со адекватни капацитети за стабилно работење на електроенергетскиот систем;
- Интеграција во регионалниот пазар на енергија;
- Зајакнување на постојните капацитети на термалниот систем и изградба на нови капацитети;
- Развој на инфраструктурата за природен гас;
- Исполнување на целите и обврските во енергетската ефикасност, обновливите извори на енергија и заштита на животната средина.

Енергетската стратегија е изготвена врз основа на Законот за енергетика. Опсегот на Законот за енергетика ги вклучува електричната енергија, природниот гас и топлинската енергија.

Во однос на стратегиската цел за развој на инфраструктурата за природен гас, официјалната политика на косовската влада е да го промовира и поддржува вклучувањето на Косово во регионалните проекти за природен гас. Проектот за „Транс-Јадранскиот гасовод (ТАП)“ му понуди одлични можности на Косово да се поврзе со меѓународната мрежа за природен гас. Во овој поглед, во зависност од регионалните случувања со гасоводните проекти во Југоисточна Европа, Владата на Косово останува посветена да ги искористи сите можности да биде вклучена во заеднички проекти за природен гас во Енергетската заедница.

Во моментот Косово нема инфраструктура за природен гас, но поставена е правна рамка во тој поглед. Заедно со Албанија, Косово аплицираше за заеднички проект за природен гас за поврзување со гасоводот „ТАП“. Проектот за гасификација на Косово е рангиран на 7-то место на листата на проекти од интерес

на енергетската заедница и веќе е одобрен од Националниот совет за инвестиции и од Владата.⁸⁵

Светската банка е посветена да му помогне на Косово да ги реши проблемите со недостатоци на енергија преку сеопфатна стратегија која вклучува зголемена енергетска ефикасност, развој на обновливи извори на енергија, интеграција во регионалните пазари за електрична енергија и поддршка на нова генерација на енергија која што ќе биде посигурна, поодржлива и подостапна за граѓаните.

Низ целиот свет се разликуваат условите за снабдување со енергија и секоја земја одредува како најдобро да ги исполни сопствените енергетски аспирации. Опциите за снабдување со електрична енергија во Косово се многу ограничени заради скромната достапност на обновливите извори, стареењето и несигурните постројки за производство на лигнит, недостигот на снабдување во соседните земји (особено во сезона на голема побарувачка, што ја ограничува можноста на Косово да увезува електрична енергија) и отсуство на какви било ресурси на природен гас или инфраструктура за увоз на гас. Во последниве години, побарувачката за електрична енергија е далеку над снабдувањето - проблем што се очекува да се влоши со затворањето на една од најголемите постројки за лигнит (Косово А), што обезбедува околу една третина од локалното производство на електрична енергија.⁸⁶

2.4 Инфраструктурата на Македонија под влијание на глобалните ризици

Република Северна Македонија своите заложби за побезбеден и постабилен Балкан ги остварува преку унапредување на добрососедските и евроинтеграциските односи, како и преку аспирациите за членство во НАТО кои кои конечно официјално вродија со плод на 27.3.2020 година.

Сместена во средиштето на Балканот, Македонија се граничи со Србија на север, Бугарија на исток, Грција на југ и Албанија и Косово на запад. Република

---

⁸⁵ Ministry of economic development of Kosovo (2017). Energy Strategy of the Republic of Kosovo 2017 – 2026.

⁸⁶ <https://www.worldbank.org/en/country/kosovo/brief/energy-in-kosovo>, посетена на 5.4.2020 година.

Северна Македонија се наоѓа во централниот дел на Југоисточна Европа и претставува природна и географска крстосница меѓу Европа, Азија и Африка, што е од големо значење за нејзиниот развој. Од безбедносен аспект, таа е и една од крстосниците на главните патишта на тероризмот, илегалната миграција, илегалната трговија со дрога, оружје и луѓе од Азија и Африка кон Западна Европа. И покрај сите напори за заштита на границата и елиминирање на овие закани, Македонија е свесна дека не може сама да ги реши транснационалните опасности без помош и соработка со своите соседи и меѓународната заедница.⁸⁷

Во споредба со Европската унија, Македонија сè уште ја нема дефинирано критичната инфраструктура и нема дефинирана стратегија за нејзина заштита. Од причина што во нашата земја не се дефинирани субјектите на критичната инфраструктура, потребно е да се анализираат *Одлуката за определување на личности и објекти за заштита* и *Одлуката за определување на правните лица кои се должни да имаат приватно обезбедување*, и од нив да се согледа дека под критична инфраструктура спаѓаат дејностите на енергетиката (производство, пренос и дистрибуција на енергија), водоснабдувањето, животната средина, Македонската радиотелевизија, електронските и печатените медиуми, Народната банка и други правни лица регистрирани за вршење на банкарски дејности.⁸⁸

Одговорноста за заштитата на критичната инфраструктура во Македонија е поделена, односно децентрализирана и истата е дел од законските регулативи на неколку ресори од извршната власт.⁸⁹ Тоа значи дека одговорноста е поделена помеѓу повеќе ресори, но ниту еден од нив нема централна одговорност и нивното дејствување зависи од ситуацијата.

Децентрализираниот систем и недостатокот од стратегија, ја чинат критичната инфраструктура на Република Северна Македонија чувствителна на глобалните безбедносни ризици и закани, со акцент на меѓународниот тероризам и организираниот криминал. Земајќи го предвид фактот дека Македонија

---

⁸⁷ Собрание на Р.М. (2003). *Национална концепција за безбедност и одбрана*. стр.4, т.18

⁸⁸ Митревска, М., Милески, Т. & Микац, Р. (2019). Критична инфраструктура: концепт и безбедносни предизвици. Скопје: Фондација Фридрих Еберт, Канцеларија Скопје.

⁸⁹ Министерство за одбрана, Министерство за внатрешни работи, Министерство за транспорт и врски, Дирекцијата за безбедност на класифицирани информации, Дирекцијата за заштита и спасување и Центарот за управување со кризи.

располага со соодветни ресурси кои можат да обезбедат заштита на критичната инфраструктура, потребни се неодојни реформи. Истите би биле во функција на централизација на процесот на планирање и децентрализирано и координирано извршување на надлежностите на секој ресурс вклучен во заштитата на критичната инфраструктура.

Кога зборуваме за енергетскиот сектор како дел од критичната инфраструктура на Македонија, за него можеме да кажеме дека е регулиран во согласност со Законот за енергетика. Енергетската инфраструктура е неопходна за секојдневното непречено функционирање на приватниот и јавниот сектор. Како резултат на глобализацијата, енергетската инфраструктура станува особено ризична мета за напад на терористичките групи, а ризикот зависи од вредноста и важноста на капацитетите (нафтовод, гасовод, далновод и слично). Покрај тоа, енергетската инфраструктура е подложна на нарушувања како резултат на природни катастрофи, техничко-технолошки акциденти и човечки грешки.⁹⁰

Доколку се случи оштетување на далноводите, гасоводната и нафтоводната инфраструктура, тоа може да предизвика целосен прекин на снабдувањето со енергија, а домино ефектот значително ќе ја загрози енергетската безбедност на земјата, но и функционирањето на сите останати сектори во општеството.

Од тие причини, неопходно е да се води грижа за безбедноста на енергетската инфраструктура од физички оштетувања, но исто така е особено значајно да се зголеми диверзификацијата во изворите на снабдување со енергенти, со цел да се ублажи и стабилизира домино ефектот и да се оневозможат понатамошни дестабилизации на енергетската, но и севкупната национална безбедност.

Во однос на енергетските ресурси, од фосилните горива Република Северна Македонија располага со нискокалоричен јаглен-лигнит, додека сите останати фосилни горива, нафта, природен гас и други видови на јаглен ги увезува.

Во 2002 година започнува со работа нафтоводот Солун-Скопје кој е во должина од 213 километри и е со годишен капацитет од 2,5 милиони тони нафта. Овој нафтовод во потполност ги задоволува потребите од нафтени продукти во

---

⁹⁰ Митревска, М., Милески, Т. & Микац, Р. (2019). Критична инфраструктура: концепт и безбедносни предизвици. Скопје: Фондација Фридрих Еберт, Канцеларија Скопје.

нашата земја, но потребна е модернизација и диверзификација на изворите на снабдување.

Македонија нема сопствени наоѓалишта на природен гас и до почетокот на 2020 година беше поврзана само со еден главен гасовод. Целокупното количество на природен гас се увезуваше од Русија преку меѓународниот коридор 8 кој поминува низ Украина, Молдавија, Романија и Бугарија. Магистралниот гасовод влегува во Македонија кај граничниот премин Деве Баир на границата со Бугарија и се протега преку Крива Паланка, Кратово, Куманово до Скопје.⁹¹

Од почетокот на јануари 2020 година, Русија започна да испраќа гас во Бугарија, Грција и Северна Македонија преку новиот гасовод „Турски тек“. Тоа овозможи голем придонес кон стратегиските заложби на нашата земја за диверзификација на гасоводните рути, односно, на овој начин снабдувањето со гас преку Украина ќе се намали и истиот ќе тече по новата гасоводна рута од Русија, преку дното на Црното море, Турција и Бугарија, до Македонија.

Република Северна Македонија располага и со голем потенцијал за употреба на обновливите извори на енергија, особено на хидроенергијата, сончевата и ветерната енергија. Покрај нив, се користи и биомасата и во помала мера геотермалната енергија.

2.5 Ставовите на земјите од Југоисточна Европа во однос на изградбата на „Турски тек“

Гасоводот „Турски тек“ се очекува да ги подобри меѓусоседските односи на Балканот. Рускиот гас е добродојден во Југоисточна и Централна Европа, сметаат високи претставници на Македонија, Грција, Унгарија, Србија и Турција. Никола Попоски, Никос Косијас, Петер Шицарти, Ивица Дачиќ и Волкан Бозкер во 2015 година потпишаа декларација за енергетска соработка, изразувајќи ја нивната поддршка за создавање комерцијално одржлива опција за диверзификација на патиштата и изворите за испорака на природен гас од Турција до земјите од Централна и Југоисточна Европа, како и други земји.

---

⁹¹ Милески, Т. (2014). Енергетска безбедност, Скопје: Филозофски факултет, стр.111.

Страните се согласија, меѓу другите цели, да работат на нови можности за создавање регионален економски развој преку меѓусебно поврзување на инфраструктурите за природен гас на нивните земји со финансиска помош од Европската унија и преку надополнување на работата на складиштата за гас со цел да се олесни тргувањето, да се обезбеди сезонско балансирање и да се зголеми безбедноста на снабдувањето во случај на нарушување на снабдувањето со гас. Потпишаната декларација всушност е израз на политичката волја за нов гасовод, по што би требало да следуваат конкретните детали околу изградбата на потенцијалниот гасовод кој преку Турција ќе пренесува гас кон Балканот и кон ЕУ.⁹²

„Турскиот тек“ се гради со два цевководи, со вкупен капацитет од околу 31,5 милијарди кубни метри гас годишно. Првиот дел од гасоводот ќе го снабдува турскиот пазар со руски гас, а другиот дел ќе биде насочен кон земјите од Јужна и Југоисточна Европа. Вториот дел од гасоводот минува од Турција преку Бугарија до Србија, потоа Унгарија⁹³.

Бугарската државна гасна компанија „Булгартрансгаз“ собра 200 милиони евра краткорочни заеми за да помогне во финансирањето на продолжетокот на проектот за гасоводот „Турски тек“ низ Бугарија.⁹⁴

Бугарските експерти направиле анализи од кои се увидело дека проектот го положил економскиот тест и веќе пресметале колкав приход ќе имаат од транзитните такси. Со тоа, Бугарија запали зелено светло кон Србија за изградбата на новиот гасовод.

Србија разбира дека енергетската безбедност е многу важна за Европа и јасно ѝ е дека сојузниците исто така ќе бидат помоќни и посигурни доколку имаат сигурен пристап до изворите на енергија. Србија очекува да се приклучи кон „Турскиот тек“ до крајот на 2020 година.⁹⁵

---

⁹² <https://seenews.com/news/serbia-macedonia-greece-turkey-hungary-plan-to-tackle-jointly-energy-security-471865>, посетена на 16.4.2020 година.

⁹³ <https://industryeurope.com/sectors/emerging-europe/serbia-in-talks-with-bulgaria-to-join-turkstream-extension/>, посетена на 16.4.2020 година.

⁹⁴ <https://www.reuters.com/article/bulgaria-gas-loan/bulgartransgaz-raises-200-mln-euros-for-turkstream-gas-pipeline-idUSL5N278212>, посетена на 16.4.2020 година.

⁹⁵ <https://www.rt.com/business/482170-serbia-turkstream-transit-revenues/>, посетена на 15.4.2020 година.

Во Србија е поставена целокупната инфраструктура за гасоводот во должина од 403 километри и вкупниот капацитет од речиси 14 милијарди метри кубни се предвидува дека ќе биде достигнат во 2022 година. Мерните станици и голема компресорска станица во близина на Забар треба да се изградат во наредниот период, односно во втората половина од 2020 година.⁹⁶ Гасоводот „Турски тек“ во Србија го гради заедничката руско-српска компанија „Гастрас“, со 51 процентен удел на рускиот „Газпром“ и 49 проценти на „Србијагас“.⁹⁷

Според Андреј Хрипунов, трговски претставник на Русија во Србија, гасоводот „Турски тек“ кој ќе минува низ српската територија ќе додаде 180 милиони евра (200 милиони американски долари) во буџетот на земјата.⁹⁸

Исто така, пресметките се дека Србија ќе ги врати сите пари вложени во инвестиции за транзит на гас преку „Турски тек“ за 10 до 12 години. По отворањето на „Турскиот тек“ во Истанбул, Александар Вучиќ, претседател на Република Србија, изјави дека реализацијата на проектот ќе обезбеди унапредување на индустријата, економијата, како и ќе овозможи пониски цени на горивата и поголема енергетската безбедност.⁹⁹ Тој изјави дека „Турски тек“ освен кон Унгарија, ќе се разгранува и кон Босна и Херцеговина и кон други балкански земји.

Бугарија од почетокот на јануари 2020 година започна да добива руски гас преку гасоводот „Турски тек“. „Булгартрансгас“ и руски „Газпром“ ги финализирале разговорите последните денови од 2019-та и затоа Бугарија почна да прима руски гас преку Турција преку влезната точка „Странџа 2“, наместо преку Украина. Бугарија годишно ќе добива 2,9 милијарди кубни метри гас, а инфраструктурните објекти за гас се подготвени да ги примат тие количини.

---

⁹⁶ <https://serbia-energy.eu/serbia-serbian-section-of-turkstream-gas-pipeline-completed/>, посетено на 15.4.2020 година.

⁹⁷ <https://www.reuters.com/article/serbia-gas/serbia-to-start-building-turkstream-pipeline-stretch-in-march-or-april-idUSL5N2027BQ>, посетена на 15.4.2020 година.

⁹⁸ <https://www.energyworldmag.com/serbia-can-cash-in-on-russian-gas-transit-via-turkstream-pipeline/> - посетено на 15.4.2020 година.

⁹⁹ <https://www.rt.com/business/482170-serbia-turkstream-transit-revenues/>, посетена на 15.4.2020 година.

Бугарија на овој начин ќе може да го намали годишното плаќање на транзитот за околу 35 милиони евра, а цените за гасот ќе бидат намалени за пет проценти.¹⁰⁰

Искористувајќи ја својата постојано растечка стратегија за енергија, заедно со својот повеќеслоен пристап кон надворешната политика, Грција тактички играше за да стане точка на влез за вториот крак на „Турски тек“ кој ќе води кон земјите на ЕУ. Со оглед на тоа што Ципрас започна преговори со Европската унија за ова прашање, Грција е решена да го направи тоа и да се надева дека ќе се потпира на традиционално топлите врски со Москва. Ципрас ја искористи можноста да потенцира дека Русија не може да биде изоставена од безбедносната архитектура на ЕУ, во она што се сметаше за обид за зајакнување на врските меѓу ЕУ и Русија, особено во рамките на енергетскиот сектор.

Грција правеше обиди да ја убеди ЕУ дека проширувањето на гасоводот „Турски тек“ низ Грција и другите земји од ЕУ е во европски интерес. Ципрас ова го гледа како дел од нивната повеќестрана енергетска политика, особено во развојот на стратегискиот однос на Грција со Турција. Ципрас се надева дека ЕУ ќе ги види придобивките од поддршката на неговиот план, и покрај тоа што соработката со Русија е ограничена, поради статусот на Грција како членка на ЕУ и НАТО. Сепак, Грција можеби ќе мора да се спротивстави на Бугарија како веројатна транзитна точка за рускиот гас, бидејќи гасоводот од 100 километри меѓу Бугарија и Србија е веќе во изградба, што го прави економски привлечна опција. И покрај историски пријателските врски меѓу Грција и Русија, тековно се водат расправи меѓу Фенерската грчка православна патријаршија и Руската православна црква, бидејќи првата ја одобрила независноста на украинската православна црква од Руската православна црква во 2018 година. Руската црква последователно ги прекина врските со Грчката патријаршија и ја опиша одлуката на Патријаршијата за автокефалноста на Украинската православна црква како „несогласување“. Иако е нејасен проблем за многумина, овој црковен раскол има значителни политички последици на Кримската криза во 2014 година и тековните немири меѓу Украина и Русија. На крајот на краиштата, конечната одлука на ЕУ ќе

---

¹⁰⁰ Russian News Agency (30.12.2019). *Bulgaria ready to receive gas from TurkStream since January 1*. Достапно на: <https://tass.com/economy/1104943>

носи тежина над тековните билатерални разговори помеѓу овие земји и ќе утврди дали амбицијата на Грција да биде влезна точка на рускиот гас во Јужна и Југоисточна Европа ќе стане реалност.

ГЛАВА III: „Турски тек“: геополитички игри и ставови на меѓународната заедница

3.1 Приодот на САД, Европската Унија и НАТО кон енергетската безбедност

Соединетите Американски Држави препознаваат 16 критични сектори во инфраструктурата, чишто средства, системи и мрежи, без разлика дали се физички или виртуелни, се сметаат за витални за САД, при што нивното онеспособување или уништување би имало ослабувачки ефект врз безбедноста, националната економска безбедност, националното јавно здравје или безбедноста, или каква било комбинација од нив. Според Претседателската директива за политики - 21 (PPD-21), безбедноста и отпорноста на критичната инфраструктура ја унапредува националната политика за зајакнување и одржување на безбедна, функционална и еластична критична инфраструктура.

Во оваа Директива критичните инфраструктурни сектори се прикажани преку хемискиот сектор, комерцијалните објекти, комумникацискиот сектор, секторот за критично производство, браните, секторот за одбранбено-индустриски бази, секторот за брза помош, енергетскиот и финансискиот сектор, секторот за храна и агрокултура итн.¹⁰¹

За да се изврши подобра приоретизација и фокусирање на ресурсите, како и да се потпомогне брзото закрепнување од опасности, Националниот план за заштита на инфраструктурата ги посочува комуникациите, енергијата, транспортот и управувањето со водите како највитални функции за спасување.¹⁰²

Американската енергетска инфраструктура претставува „гориво“ за американската економија на 21 век. Без стабилно снабдување со енергија, здравјето и благосостојбата би биле загрозени, а американската економија не би можела да функционира. *Претседателската директива за политики - 21* го идентификува секторот за енергетика како уникатно критичен, бидејќи

¹⁰¹ <https://www.cisa.gov/critical-infrastructure-sectors>, посетена на 31.3.2020 година.

¹⁰² Митревска, М., Милески, Т. & Микац, Р. (2019). Заштита на критичната инфраструктура во Соединетите Американски Држави. Критична инфраструктура: концепт и безбедносни предизвици. Скопје: Фондација Фридрих Еберт, Канцеларија Скопје. стр. 103.

обезбедува „можност за функционирање“ во сите критични сектори во инфраструктурата. Повеќе од 80 проценти од енергетската инфраструктура во земјата е во сопственост на приватниот сектор, снабдувајќи горива во транспортната индустрија, електрична енергија за домаќинствата и деловните субјекти и други извори на енергија кои се составен дел на растот и производството низ целата нација.

Енергетската инфраструктура е поделена на три меѓусебно поврзани сегменти: електрична енергија, нафта и природен гас. Секторот за електрична енергија во САД содржи повеќе од 6.413 електрани. Околу 48 проценти од електричната енергија се произведува со согорување на јаглен (првенствено транспортиран со железница), 20% од нуклеарни центри и 22% со согорување на природен гас. Остатокот се обезбедува преку хидроцентрали (6%), нафта (1%) и обновливи извори (соларна, ветер и геотермална) (3%). Потешкотиите за потпирање врз цевководите за дистрибуција на производи низ целата земја ги потенцира меѓусебните зависности помеѓу секторот за енергетика и транспортните системи.

Потпирањето на речиси сите индустрии на електрична енергија и горива значи дека сите сектори имаат одредена зависност од секторот за енергетика. Секторот за енергетика е добро запознаен со своите слабости и води значителен доброволен напор за зголемување на планирањето и подготвеноста. Соработката преку индустриски групи резултираше во значително споделување на информации за најдобри практики во целиот сектор. Многу сопственици на сектори и оператори имаат стекнато огромно искуство во странство околу заштита на инфраструктурата и неодамна го насочија своето внимание кон сајбер-безбедноста.¹⁰³

Додека некои земји како Велика Британија, Шведска, Германија, Холандија и Франција напредуваа во развојот на националните политики за заштита на критичната инфраструктура, Европската унија сè уште го бара своето место и улога во оваа област. Меѓу институциите на Европската унија, најактивна на овој план е Европската комисија, која настојува да ја промовира важноста на оваа тема,

---

¹⁰³ <https://www.cisa.gov/energy-sector>, посетена на 31.3.2020 година.

да обезбеди соработка меѓу земјите-членки, да ја забрза размената на знаења и искуства и да ги насочува земјите-членки во нивните напори за развој на областа на зајакнување на отпорноста и заштитата на критичната инфраструктура.¹⁰⁴

Во 2005 година Европската унија ја има усвоено *Зелената книга на Европската програма за заштита на критичната инфраструктура (Green Paper on a European programme for critical infrastructure protection)*¹⁰⁵ во која во анекс II е наведена целосна индикативна листа на сектори на критичната инфраструктура, каде примарното место го зазема енергијата, односно производството на нафта и гас, рафинирање, третман и складирање, вклучително и цевководи, производство на електрична енергија, пренос на електрична енергија, гас и нафта и дистрибуција на електрична енергија, гас и нафта. Покрај енергијата, во оваа листа се наведени и информациски и комуникациски технологии, вода, храна, здравство, финансии итн.

Во контекст на енергетската безбедност, во 2007 година од страна на Европската комисија, изработена и донесена е Европската енергетска политика која во најголемиот дел се однесува на еколошките и технолошките аспекти на енергетската безбедност. Иако безбедноста на снабдувањето со енергетски ресурси е еден од клучните елементи на Европската енергетска политика, сепак надворешните безбедносни закани и ризици, како и инструментите за справување со нив, не се развиени. Доколку се навратиме на факторот дека енергетската безбедност на Европската унија зависи од безбедноста на енергетската инфраструктура на земјите членки, слободно може да се констатира дека Европската унија мора да го прошири својот ангажман подалеку од сопствените граници и потпирајќи се на сопствените капацитети да развие соодветна надворешно-безбедносна политика.¹⁰⁶

Европската унија се гледа себеси како водечки светски промотор за употребата на обновливи извори енергија. Целта на ЕУ е да ги намали емисиите на стакленички гасови за 80-95% до 2050 година, што доведува до сериозни

---

¹⁰⁴ Митревска, М., Милески, Т. & Микац, Р. (2019). Заштита на критичната инфраструктура во ЕУ. Критична инфраструктура: концепт и безбедносни предизвици. Скопје: Фондација Фридрих Еберт, Канцеларија Скопје.

¹⁰⁵ Green Paper on a European programme for critical infrastructure protection, анекс бр. II, стр.25, достапна на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52005DC0576>

¹⁰⁶ Милески, Т. (2014). Енергетска безбедност. Скопје: Филозофски факултет, стр. 31

импликации врз нејзиниот енергетски систем. ЕУ е потребно да биде далеку по енергетски ефикасна. Околу две третини од енергијата треба да потекнува од обновливи извори. Производството на електрична енергија треба да биде речиси без емисија на стакленички гасови, а енергетскиот систем на ЕУ сè уште не е дизајниран да се справи со ваквите предизвици. До 2050 година, истиот мора да се трансформира, бидејќи само нов енергетски модел ќе го направи европскиот енергетски систем на долг рок, безбеден, конкурентен и одржлив.¹⁰⁷

Модернизацијата на енергетска инфраструктура е клучна за создавање на интегриран пазар на енергија и овозможување на ЕУ да ги исполни своите пошироки климатски и енергетски цели. Европа е потребно да ја модернизира и прошири својата енергетска мрежа со цел да се апсорбира енергијата од обновливите извори и да се обезбеди снабдувањето. Ова бара значителна инвестиција во постојните мрежи на гас и електрична енергија, со брз развој на нивните меѓусебни врски.

Со оглед на важноста на јаглеродородите во енергетската мешавина на ЕУ, силната увозна зависност на снабдувањето и геополитичката неизвесност во многу производствени области, особено во случајот со природниот гас, неопходно е да се анализираат инфраструктурните барања за гарантирање на задоволувањето на европските потреби. Во овој контекст, Заедничкиот истражувачки центар (Joint Research Centre - JRC) на Европската Комисија развива и имплементира модели за да го проучи системот за пренос на гас во ЕУ и извршува техничко-економски анализи за енергетската безбедност. Истражувачкиот центар исто така развива методологија со текот на годините за вршење проценка на ризик на гасните системи. Овие модели и методи овозможуваат идентификување и анализа на потенцијални кризи кои влијаат на гасоводната инфраструктура и пазарите за гас. Заедничкиот истражувачки центар исто така ги поддржува земјите-членки во развивањето планови за превентивно дејствување за избегнување на кризи и во

---

¹⁰⁷ European Commission (2012). *Energy roadmap 2050*. Publications Office of the European Union. Достапно на: https://europeanpowergeneration.eu/files/Energy_Roadmap_2050pdf.pdf

поставувањето сценарија за подготвеност за итни случаи во случај да има нарушувања на инфраструктурата или пазарот.¹⁰⁸

При обидот за компарација на пристапите кон енергетската безбедност на ЕУ и САД можеме да увидиме дека двата пристапи се различни, бидејќи Европската комисија превзема уникатни мерки и проценки околу прашањата поврзани со енергетската безбедност, особено заради тоа што увозната зависност на ЕУ е доста голема.

Во февруари 2007 година за првпат е составена работна група за енергетска безбедност во рамките на НАТО. Нејзина задача била да се посочат сите прашања на кои Алијансата мора да одговори пред да изгради било каква рамка или политика за енергетската безбедност и тоа:

- дефинирање на улогата на силите на НАТО во заштитата на енергетската инфраструктура;
- идентификување на проблемите во сите мисии на НАТО за обезбедување безбедни транзитни коридори за нафта и гас низ Ормутскиот Теснец и други специфични локации, како и обезбедување на непровокативно присуство на чувствителните локации за производство на нафта и гас;
- интегрирање на политиките за безбедност во снабдувањето помеѓу сите членки на Алијансата.¹⁰⁹

Улогата на НАТО во енергетската безбедност за прв пат беше дефинирана во 2008 година на Самитот на НАТО во Букурешт и оттогаш се зајакнува.¹¹⁰

Со цел систематско дефинирање на улогата на НАТО во енергетската безбедност, Алијансата ќе го интензивира дијалогот со други институции, како што се ЕУ, Меѓународната агенција за енергија, ОБСЕ и Енергетската повелба, како и со приватниот сектор.

Членките на НАТО се консултираат за енергетскиот развој кој може да има безбедносна димензија. Овие консултации можат да вклучуваат и земји партнери. НАТО дава анализи за глобалниот развој на енергијата и организира работилници

---

¹⁰⁸ European Commission, *Energy security, distribution and markets*. Достапно на:

<https://ec.europa.eu/jrc/en/research-topic/energy-system-and-security-supply>

¹⁰⁹ Милески, Т. (2014) *Енергетска Безбедност*. Скопје: Филозофски факултет, стр. 50

¹¹⁰ https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49208.htm, посетена на 19.4.2020 година.

за споделување на најдобри практики за заштита на критичната енергетска инфраструктура, кои вклучуваат други институции, тинк-тенк организации и приватниот сектор. Алијансата исто така спроведува активности за подобрување на безбедноста на енергетската инфраструктура. Морнарицата на НАТО обезбедува надзор на поморските патишта, додека анти-пиратските операции на НАТО помагаат за зголемување на безбедноста на комерцијалната достава.¹¹¹

Улогата на НАТО во полето на енергетската безбедност е поделена на три области:

- Подигнувањето на свеста вклучува размена на разузнавачки информации за енергетски развој, политички консултации меѓу сојузниците, како и меѓу сојузниците и партнерите и размена со надворешни експерти.
- Поддршката за заштита на критичната енергетска инфраструктура главно е за споделување на најдобри практики меѓу експертите, организирање курсеви за обука и вметнување сценарија поврзани со енергијата во вежбите.
- Зајакнувањето на енергетската ефикасност во војската вклучува споделување на најдобри национални практики, демонстрација на енергетски ефикасна опрема и развој на воени стандарди за енергетска ефикасност.¹¹²

3.2 Ставовите на САД, Германија и Русија за изградбата на „Турски тек“

Кога бизнисот ја исполнува политиката, резултатот може да биде доста спорен. Кога меѓународниот бизнис ќе се сретне со меѓународната политика, тоа може да резултира во геополитичко нарушување. Таков е случајот на „Северен тек 2“, гасовод со природен гас кој се протега од Русија до Германија и е во

---

¹¹¹ NATO (2011). *NATO's Role in Energy Security*. Достапно на:

https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20111026_Energy_Security_EN.pdf

¹¹² <https://www.nato.int/docu/review/articles/2018/07/26/energy-security-a-critical-concern-for-allies-and-partners/index.html>, посетена на 19.4.2020 година.

сопственост и управуван од „Северен тек АГ“. Според Ангела Меркел и Владимир Путин, „Северен тек 2“ е чисто економска иницијатива.

Сепак, бизнисот на двете големи сили - Германија и Русија - има потенцијал длабоко да влијае на централно-европската геополитичка сцена, предизвикувајќи ја безбедноста на многу европски земји и продлабочувајќи ја економската нееднаквост меѓу нив.

Русија моментно обезбедува околу 40% од снабдувањето со гас на ЕУ - веднаш пред Норвешка, која не е во ЕУ, но учествува на нејзиниот единствен пазар. Новиот гасовод ќе ја зголеми количината на гас што оди под Балтикот на 55 милијарди кубни метри годишно. Несогласувањата меѓу нациите на ЕУ беа толку силни што, на почетокот од годинава, тие дури и се заканија дека ќе го нарушат целиот проект. Блокот на крајот се согласи да ги зајакне регулативите против „Северен тек 2“, наместо целосно да го укине, и да го доведе под европска контрола. Бизнисите во Германија, во меѓувреме, инвестирале многу во проектот. Канцеларката Меркел се обиде да ги увери државите од Централна и Источна Европа дека гасоводот нема да ја натера Германија да се потпира на Русија за енергија.¹¹³

Проектот вреден речиси 11 милијарди американски долари ги налути САД, при што и републиканците и демократските пратеници се спротивставија на тоа. Администрацијата на Трамп стравува дека гасоводот ќе го заостри поттикот на Русија околу снабдувањето со енергија во Европа и ќе го намали сопствениот удел на профитабилниот европски пазар за американски течен природен гас.

Претседателот Трамп изјави дека гасоводот долг 1.225 километри, во сопственост на руската државна компанија за гас „Газпром“, може да ја претвори Германија во „зложник на Русија“.

Германија и Русија реагираа налутено на санкциите одобрени од американскиот претседател Доналд Трамп на гасоводот меѓу двете земји. Санкциите ги таргетираат фирмите што го градат подводниот гасовод кој ќе ѝ овозможи на Русија да го зголеми извозот на гас во Германија. САД го смета сето тоа за безбедносен ризик. Но, Германија го обвини Вашингтон за мешање во

---

¹¹³ <https://www.bbc.com/news/world-europe-50879435> - посетено на 21.12.2019

нивните внатрешни работи, додека Русија и претставниците на ЕУ исто така ги критикуваа санкциите. Говорејќи на германската телевизија, министерот за финансии Олаф Шолц изјави дека санкциите се кршење на суверенитетот.

Санкциите на САД ги налутуваат и Русија и Европската унија, кои велат дека треба да можат да одлучуваат за своите енергетски политики. Со оглед на начелата, ЕУ се спротивставува на наметнување санкции против компаниите на ЕУ кои вршат легитимен бизнис.

Русија и другите енергетски богати авторитарни држави го користат својот извоз на енергија за економски придобивки, но исто така и како алатка за потпора на надворешната политика. Повеќето енергетски богати авторитарни држави го користат своето енергетско богатство за да обезбедат опстанок на режимот.

Но, повеќе од другите, Русија го користи своето енергетско богатство, како и за да ги заштити и промовира своите интереси во блиското соседство и да го направи своето геополитичко влијание понатаму да се чувствува подалеку, вклучително и во Европа. Ги користи резервите на гас за казнување и за наградување, што влијае и на транзитните држави и на крајните потрошувачи.

Исто така Русија влијае и врз нарушувањата во снабдувањето, попустите во цените или зголемувањата, како и алтернативните транзитни рути како што се „Северен тек 2“ и „Турски тек“, т.е. ги користи за да ги продолжи своите надворешни политички амбиции, поттикнувајќи сомнежи за нејзините геополитички мотиви. Недостатокот на транспарентност во врска со одлуките на Русија за енергетската политика придонесува за тоа.

Како одговор, ЕУ гради Енергетска унија базирана на Третиот енергетски пакет, повеќе интегриран европски пазар и разновидни производи. Со инвестирање во нови набавки, како што е течниот природен гас и завршување на либерализиран пазар на енергија, ЕУ ќе може подобро да издржи ваква енергетска принуда и да развие поефективна надворешна политика.

„Газпром“ ја игра улогата и на монополија и на монопол, што му овозможува да ја злоупотреби својата пазарна моќ. Со градењето на односите за зависности и одржувањето фрагментирани пазари, Русија успеа да ги извршува монополските практики на европскиот континент. Антимонополските истраги на ЕУ се важен инструмент за рушење на овој систем. Слично на тоа, како што

појаснува случајот со Туркменистан, Русија се обиде да ги задржи другите добавувачи изолирани или да дејствува како единствен купувач на својот гас, овозможувајќи да влијае на политиката на земјите во нејзиното соседство

Москва има историја да дава попусти, но и да ги одземе, во зависност од политичките услови. Украина го сносеше товарот на оваа политика кон крајот на 2000-та и почетокот на 2010-та година. Русија исто така користи ненаплатен долг, понекогаш акумулиран за време на советско време, како потпора над транзитните земји. Плаќањето на овие долгови може да се бара во моментот кога ќе се забележи знак, предизвикувајќи криза на највисоко политичко ниво.

Случајот на „Северен тек 2“ покажува дека одлуката на Русија да развие алтернативен гасовод за да ги заобиколи оние што ги смета за проблематични транзитни држави се заканува да ги поткопа целите на надворешната политика на ЕУ. Штом еднаш се изградат цевководите, од Русија може да се очекува да ја искористи својата енергетска моќ за „тешките“ транзитни држави уште посилно. Се очекува улогата на Русија на европските пазари на енергија да расте.

Русија ја снабдува ЕУ со 37 проценти од увезениот природен гас. Како што се намалува европското домашно производство на пример, поради одлука за намалување на производството на природен гас во Холандија - уделот на увезениот природен гас најверојатно ќе се зголеми.

Со оглед на можноста на Русија да се натпреварува по цена против алтернативните добавувачи, учеството на рускиот гас во енергетскиот микс во Европа веројатно ќе се зголеми.

Русија испраќа 87% од својот извоз на природен гас во ЕУ, создавајќи систем на взаемна зависност. Додека Русија е зависна од Европа како нејзин примарен пазар за извоз, нејзината способност да го користи својот енергетски потенцијал за промовирање на својата надворешна политика целите ќе останат ограничени. Но, ова може да се промени. ЕУ треба да се подготви за иднина во која рускиот гас продолжува да игра значајна улога на нејзиниот внатрешен пазар на енергија и каде Русија можеби е посклона да ја користи енергијата како надворешна политичка алатка. Како одговор на тоа, Европската комисија треба да се фокусира на допуштање на правилна работа на внатрешниот енергетски пазар. Достапноста на алтернативни материјали и можноста да се донесат од точка „А“ до точка „Б“

низ ЕУ, е најдобро осигурување од енергетски напад од Русија или која било друга држава. Ова значи спроведување на европските енергетски закони, градење на доволно гасоводна и складишна инфраструктура во ЕУ за да се овозможи гасот да тече од запад кон исток и од север кон југ; промовирање на достапноста на алтернативни извори на гас како што е LNG (метан), како и од нови надворешни добавувачи; и промовирање на транспарентност на договорите.

3.3 Студена војна – завршена приказна или влијателен поим врз енергетската безбедност?

Увозот на руска енергија не е нова појава, бидејќи е започнат од 1973 година за време на Студената војна. Турција започна со увоз на природен гас од Русија пред да заврши Студената војна, воспоставувајќи ја основата на важен однос за наредните децении. И покрај напорите за ограничување на доминацијата на Русија во увозот на природен гас, „Газпром“ сè уште контролира повеќе од половина од вкупната потрошувачка на Турција денес. Преку нив се гради гасоводот „Турски тек“, кој директно ќе ја поврзе Русија со Турција иако проектот не ги таргетира само турските потрошувачи, туку има за цел да ги достигне европските пазари преку транзит низ Турција.

За мнозинството земји во светот Студената војна завршила со распаѓот на Советскиот Сојуз и на Варшавскиот Пакт и со уривањето на Берлинскиот ѕид и обединувањето на Источна и Западна Германија во една држава.

Но, по терористичките напади на 11 септември 2001 година во САД, американската окупација на Авганистан и Ирак, светските велесили, особено САД и Русија повторно инвестираат сè повеќе и повеќе во своето вооружување. Во септември 2007 година Русија успешно ја има тестирано најголемата вакуумска бомба во светот "Татко на сите бомби", (во оригинал: „Папа всех бомб“) помоќна од американската "Мајка на сите бомби". Светската економска криза од 2008 година остави зад себе милиони луѓе низ светот без работа, а американската економија, руската економија, како и европските и сите останати економии во

светот претрпеа огромни загуби. Ова многу експерти го сметаат како фитил за почеток на Втора студена војна.

Многумина велат дека таа е почната уште во 1999 година со бомбардирањата на СР Југославија од страна на НАТО. Некои велат дека Студената војна никогаш не заврши, туку дека на кратко е прекината со таканаречен привремен 10 годишен „прекин на огнот“, во текот на 1990-те. Војната против тероризмот од страна на коалицијата предводена од САД се смета како прв тест за подготвеноста на западните сили за војување во 21-от век.

Деветдневната Јужноосетиска војна во Грузија која што се одвиваше од 7 август до 16 август 2008 година се смета како прв тест за подготвеноста на руските сили за војување во 21-от век.¹¹⁴

Кина се очекува до крајот на првата половина на 21-от век да биде водечка светска сила, економски, воено и технолошки, иако веќе од 2009 година очите од земјите низ целиот свет се вперени во неа, а не во САД и во европските земји за спас од последиците од економската криза од 2008 година. Исто така се поставува прашањето: „Зошто НАТО сè уште постои?“, бидејќи првичната цел на НАТО поради која што беше основан, бранењето на некомунистичките земји од комунизмот заврши успешно. Некои експерти велат дека земјите-членки на НАТО се свесни дека Студената војна никогаш не заврши, туку дека само се сменија имињата на завојуваните страни и бојното поле и дека затоа НАТО сè уште постои.

Со брзата победа на Русија во 9 дневната војна во Грузија во 2008 година, Русија ги демонстрираше својата воена моќ и своето влијание, што на големо ги загрижи земјите-членки на НАТО, бидејќи Грузија е претендент за полноправно членство во НАТО, а нејзината армија се смета како пример за професионална НАТО-армија.¹¹⁵

Општо е познато дека последните 150 години беа постојана борба меѓу процесите на геополитика и глобализација, геополитичка борба меѓу геополитичките држави кои сакаа да се затвори и контролира земјишниот простор, ресурсите и населението и оние кои посакаа светот да се глобализира и да се отвори светот кон слободниот проток на идеи, добра и услуги.

---

¹¹⁴ Calhoun, C. ed. (2002). Cold War. Dictionary of the Social Sciences. Oxford University Press.

¹¹⁵ Исто.

Светот во којшто живееме денес е резултат на судирот помеѓу овие тенденции, со пост - Студената војна, се промовира триумфалната доминација на тенденциите за геополитичко размислување и можен крај на геополитиката. Друга група аналитичари го прогласуваат доаѓањето на крајот на глобализацијата и повторното раѓање на геополитичко размислување како резултат на засилени гранични контроли против трговијата со дрога и имиграцијата и „детерминираниите постојани опасности“ како импликација на неодамнешните терористички закани.

Сепак, во контекст на ЕУ, на пример, зајакнувањето на надворешните граници е придружено со засилување на процесите на внатрешна интеграција. Во новиот геополитички пост-студено воен поредок, Балканот е вклучен во Евро - атлантскиот систем, и со тоа е под силно влијание од процесите на интеграција и глобализација. Во таква политичка и економска рамка, сегашните меѓународни режими обезбедуваат обем за интензивна координација на политиката и соработка меѓу балканските држави, како последица на растечката меѓузависност. Институциите на овие земји треба да се во согласност со новиот политички и економски поредок. Покрај тоа, повеќето балкански земји се во различна фаза од нивните преговори за пристапување кон Европската унија и во НАТО.

На пан-европската конференција на Министрите за транспорт во Хелсинки во 1997 година, педесет и две земји решија да ја испланираат изградбата на десет различни коридори, со цел да се поврзат транс-европските мрежи на ЕУ (TEN) со инфраструктурата на Источна Европа.

Оваа иницијатива имаше за цел да го поддржи пристапувањето и стабилизацијата на економијата на земјите и олеснување на воспоставувањето на идниот заеднички Европски пазар. Овие коридори треба да се состојат од пат, железница, нафта, гас и телекомуникациски врски. Со оглед на стратешката локација помеѓу три континенти, не е изненадувачки што шест од сите десет коридори минуваат низ регионот на Балканскиот Полуостров. Сепак и покрај бројните обиди и иницијативи од Пактот за стабилност за Југоисточна Европа, ЕУ, Европската инвестициска банка и другите засегнати институции, чија цел е да го забрзаат завршувањето на овие коридори, не се преземени многу значајни

активности во тоа насока. После една деценија, повеќето од проектите сè уште се во почетна фаза.

Истражувањето се фокусира на тоа како сегашните балкански политички елити се изјаснуваат дека се придржуваат кон вредностите на интегрирање и глобализација на Европа во нивната балканска политика, додека де факто го користат „арсеналот“ на геополитичкото егоистичко планирање.

Погоре се користат термините „тесно геополитичко планирање“ или „егоистичко геополитичко планирање“ во смисла на балканските политички елити, користејќи стратегии многу поконзистентни со Геополитиката на Блут и дискредитираната геополитика на Хаусофер од 1930-тите, наместо модерните и геополитички ориентирани стратегии кон глобалните структури или концептот за глобализација, што се претпоставува да биде доминантна сегашна парадигма во демократските општества. Дали има нешто особено што ги прави балканските политички елити толку тврдоглави и сомнителни едни на други во однос на спроведувањето на големите паневропски инфраструктурни проекти?

Веројатно главната причина за ваквите состојби е многу големиот геополитички удел вклучен во транспортните и енергетските инфраструктурни патишта.

Балканските земји имаат големи надежи во изградба на големи паневропски инфраструктурни проекти, за кои се верува дека ќе им помогнат да излезат од нивната состојба на криза, како што беше случај во САД и Германија во 1930-тите по големата депресија. Друг аргумент ја објаснува политичката опструкција со геополитички интереси на енергетските делови. Ова секако е потврдено во алтернативните проекти за гасоводите, особено за „Турскиот тек“.

3.4 „Турскиот тек“ - камен темелник на руското влијание на Балканот

Гасоводите можат да влијаат врз балканските геополитики затоа што гасот има економски, но, и еколошки последици за регионот. Два главни коридори би ја измениле геополитичката иднина на Балканот.

Првиот е гасоводниот проект „Турски тек“ кој преку дното на Црно Море и Турција доставува руски гас до земјите од Југоисточна Европа, а вториот е „Трансјадранскиот цевковод ТАП“ (азербејџански гасовод од Турција до Грција, Албанија и Италија, до пазарот на ЕУ).¹¹⁶ Европската унија увезува 31% од рускиот гас, а само 4% од азербејџанскиот гас.

Од сите балкански земји, Албанија се наоѓа на клучната гасна рута која води до пазарот на Европската унија. Ваквата значајна географска и геополитичка положба на Тирана ќе ги привлече соседните земји да се приклучат кон „ТАП“. Можноста за Македонија да се поврзе со „Трансјадранскиот гасовод“ беше тема на разговор помеѓу министрите на Албанија и на Македонија во Тирана, на 9 февруари 2015 година.

Како паралела, Република Северна Македонија ги одржа врските со рускиот гасоводен проект „Турски тек“, учествувајќи на конзорциумскиот состанок на „Турски тек“ заедно со Русија, Унгарија, Турција, Србија, и Грција во Будимпешта на 7 април 2015 година.

Меѓутоа, по негативната ескалација на руско-турските билатерални односи по настанатиот инцидент со соборувањето на рускиот воен авион кон крајот на 2015 година, се очекуваше дека „Турски тек“ ќе го снајде судбината на претходниот пропаднат руски гасоводен проект „Јужен тек“.¹¹⁷

Русија имаше намера да го распространи своето влијание во Европа врз основа на сопствените енергетски интереси. Со проширувањето на својата енергетска дипломатија во Западен Балкан, Русија го прошири своето дипломатско влијание и военото присуство.¹¹⁸

Грција исто така, би можела да игра двојна енергетска игра преку одржување на ветувањата кон Русија дека ќе овозможи транзит за рускиот гас преку нејзината територија преку проектот „Турски тек“, но истото ќе го овозможи и за азербејџанскиот гас преку „Трансјадранскиот гасовод“. Оттука, Грција и Албанија со одигрувањето на двојна игра би си го зголемиле своето геополитичко значење, би обезбедиле енергетска диверзификација, пониски цени за

¹¹⁶ Gerald, K. (2015). Europe and Azerbaijan: The end of Shame. Journal of Democracy. Vol.26, No.3.

¹¹⁷ Reka, B. (2015). Energy Security Challenges of the Western Balkans: TAP vs. Turkish Stream, in "EU Enlargement and Regional Cooperation-Identifying the Next Steps". Valeska, E. & Kempf, C. (eds.). Berlin: Aspen Institute.

¹¹⁸ The Economist (6.2.2010). Russia and Serbia: Base Camps. p.32

енергентите како и приходи од транзитот на гас низ нивната национална територија. Албанско-грчкото енергетско партнерство во „Трансјадранскиот гасовод“ би можело да биде загрошено од нивните нерешени билатерални спорови околу Јонското море.

Останати алтернативи за балканските земји со кои би се ослободиле од зависноста од рускиот гас може да бидат американскиот компримиран гас и употребата на течниот природен гас (LNG) преку хрватската база Крк на Јадранското море. Откако Хрватска реши да се ориентира кон употреба на течниот природен гас (наместо употребата на природен гас), САД прави напори да ја убеди Србија (која е зависна од руска енергија) да користи течен природен гас преку Хрватска или да го искористи азербeјџанскиот гас преку јужниот коридор „ТАП“, со единствена цел, да го намали влијанието на Русија во овој регион, но исто така и да ја намали нејзината економска корист и удел во овој пазар.

Европската унија и САД ја негодуваа изградбата на „Турски тек“ на Балканот, како и во 2014 година кога го негодуваа и издејствуваа да се стави крај на проектот за изградба на „Јужен тек“.

Европската унија најави закани за употреба на санкции и испрати јасни пораки не само до своите земји-членки (Грција, Бугарија, Унгарија, и Австрија), туку и до земјите-аспиранти за членство во ЕУ (Македонија и Србија) дека нема да го толерира рускиот гасовод на нивните територии.

ЕУ ги превзема сите овие мерки со цел да се намали и прекине европската енергетска зависност од рускиот гас, благодарение на научените поуки од искуството од минатото. Односно, овие лоши искуства ЕУ ги стекна за време на првите енергетски судири меѓу Русија и ЕУ во јануари 2009 година, кога Русија го затвори протокот на гас кон Украина, од каде што всушност транзитираше гасот и го снабдуваше европскиот пазар. Тоа беше тригер и краен аларм за ургентноста за започнување на потрага по алтернативни снабдувачи со гас наместо снабдувањето од Русија. Европската унија се обиде да ја надмине ваквата неповолна положба со иницирањето на гасоводниот проект „Набуко“. Во таа насока, во 2009 година во Анкара лидерите на четирите ЕУ земји-членки (Австрија, Унгарија, Романија и Бугарија) заедно со претседателот на Европската комисија Баросо, потпишаа договор со Турција за изградба на гасоводниот систем „Набуко“ во должина од

3.893 км и капацитет од 31 милијарда метри кубни, кој имаше за цел да ја снабдува Европа со гас од каспискиот регион. Меѓутоа, по пет години, проектот „Набуко“ згасна.¹¹⁹ Како резултат на тоа, руски „Газпром“ и понатаму продолжи да и се заканува на Европа со дестабилизација и енергетски притисоци. Улогата на Украина како транзитна рута за рускиот гас на патот кон Европа ја презеде Турција. Меѓутоа, по руско-турскиот воен инцидент од 2015 година и опасноста од неуспехот на „Турски тек“, Русија беше доведена во ситуација да бара алтернативни рути до енергетскиот пазар на ЕУ. Како резултат на транзитот на руски гас низ Турција во голема мера се зголеми геополитичкото значење на оваа земја која се јави како трет учесник во енергетската трка меѓу ЕУ и Русија, а тоа Европската унија не смее да го игнорира.

Со таква растечка геополитичка улога на Турција како клучен енергетски транзитен коридор за пазарот на ЕУ, се очекува зголемување на геополитичката важност ѝ на балканските земји. На почетокот на миграцискиот бран од Африка и Блискиот Исток кон Европа во 2016 година, Турција исто така стана стратешки партнер на Европската унија како прва брана за запирање на мигрантите во нивните намери за достигнување на нивната крајна дестинација-западните земји.

Сите овие промени во последната деценија ја покажуваат зголемената важност на енергетската безбедност, не само за Европа, туку и за Балканот, и нејзиното влијание во идното проширување на ЕУ во регионот. Односно, во прилог на Европската унија е да обезбеди членство на оние земји кои се енергетски стабилни и безбедни, со што би си ја подобрила и сопствената енергетска стабилност и диверзификација на изворите на снабдување. Од друга гледна точка, Европската унија не би дозволила членство на држава која не е енергетски стабилна, бидејќи во спротивно таквата земја би била на товар на европскиот буџет и би претставувала тригер за можна енергетска дестабилизација на Унијата.

Европскиот совет го одобри Акциониот план за енергетска дипломатија во 2015 година, според кој разновидноста на енергетските ресурси ќе биде клучна стратешка цел за енергетската политика на ЕУ во иднина. Како резултат на

---

¹¹⁹ Kjellen, B. (2008). A New Diplomacy for Sustainable Development. "The Challenge of Global Change". London: Routledge.

донесувањето на оваа нова енергетска стратегија на Европската унија била дадена дипломатска поддршка за изградбата на „Турскиот тек“.

Руската компанија „Газпром“ донесе одлука гасоводот „Турски тек“ да ја продолжи трасата низ Бугарија, Србија, Унгарија, Словачка и Австрија. Првата испорака на гас во Бугарија и во Србија, а оттука и во нашата земја, започна на почетокот на 2020 година. Рускиот гас е планирано да стигне до Унгарија во 2021 година што ќе ѝ овозможи на руската компанија до 2022 година во целост да ја запре испораката на гас преку Украина. Одредени аналитичари укажуваат дека овој гасовод е всушност т.н. „Јужен тек“ кој Европската Унија го стопираше уште во 2014 година под притисок на САД. Аналитичарите сметаат дека овој пат ќе биде драстично покомплицирано да се влијае на тоа проектот да се запре затоа што „Газпром“ во целост ги почитува законските регулативи на ЕУ. Иако во план е и Грција да се приклучи на овој гасовод, сè уште не е јасно како ќе се реализира тоа. Се претпоставува дека Грција ќе се спои на тој крак преку Бугарија или пак ќе го замени азербејџанскиот гас со руски откако ќе заврши изградбата на гасоводот „ТАП“, што, исто така, е планирано за 2020 година.

3.5 Надворешни гледишта, јавно мислење и очекувања во иднина

Со денешните состојби одредени сценарија укажуваат дека европската зависност од енергија ќе се зголеми од 50% од вкупната енергетска побарувачка на 65% до 2030 година. Исто така, до 2030 година се очекува зголемување на увозот на природниот гас за дури 84%, а на нафтата до 93%. Оваа состојба дополнително е комплицирана со оглед на фактот дека не се распределува подеднакво, односно поранешните централни и источноевропски нации се далеку повеќе зависни од руските јаглеводороди отколку што се тоа државите од т.н. „Стара Европа“.

Како времето изминува, така Европа станува сè позависна од увозот на јаглеводороди. Таа увезува преку 80% од сопствените потреби за нафта, блиску до 55% од потребите за природен гас, а постојано расте и процентот на увезениот јаглен. Од европските потреби за нафта, 45% од увозот доаѓаат од Средниот Исток,

додека околу 30% од Русија. Триесет проценти од увозот на природен гас во Европската унија доаѓа од Русија, како и од Норвешка и Алжир.

Но, загрижувачки податок (од европска енергетска перспектива) претставува целосната зависност на Естонија и Финска од рускиот природен гас.

До 2030 година се претпоставува дека увозот на природниот гас од Русија ќе се зголемува до 80% со можност за 85% увоз на целокупните енергенси кои доаѓаат од Русија. Прогнозите укажуваат дека користењето на природниот гас во Европската унија ќе се удвои во наредните 25 години. Особено загрижувачки за европските држави по нивната енергетска безбедност станува нивната физичка поврзаност со наследениот Советски гасоводен систем.

Иако, неспорно е дека Русија има капацитети за снабдување на потребите на Европа, сепак значително се зголемува загриженоста околу безбедноста на тоа снабдување и сигурноста на партнерските односи со Русија околу енергијата.

Случувањата помеѓу Русија и Украина и Русија и Белорусија околу природниот гас и нафтените кризи укажаа и покажаа соодветни аномалии во посочените партнерски односи.

Имено, Москва се чини дека сопствениот енергетски потенцијал го користи како моќно политичко орудие кое ја поткопува енергетската безбедност на Европа.

Сепак, за да ја постигне својата енергетска безбедност, Европската унија мора заеднички и унифицирано да нуди решенија во преговорите со Русија. Досегашната практика покажа дека таквите преговори не се максимално материјализирани. Имено, руската политика за воспоставување билатерални договори со членки на Европската унија во голема мерка ја еродира нејзината позиција. Но, Европа паралелно го насочува својот интерес и кон други региони богати со нафта и гас.

„Турски тек“ игра важна улога во намалувањето на протокот на гас низ Украина. Првата низа (или единечна цевка) на „Турски тек“ ја опфаќа побарувачката за гас во Турција. Втората низа дава природен гас од Русија до Турција, преку Бугарија и Србија кон Унгарија.

Се претпоставува пад на европската побарувачка за гас за околу 15 проценти меѓу 2018 година и 2040 година, засновано на сценаријата за нови политики на проекциите на Светската енергетска перспектива. Во истиот период, европското

производство паѓа на околу 40 проценти од нивото во 2018 година, а производството во Норвешка паѓа на 55 проценти од нивото во 2018 година.

Воедно, „Северен тек 2“ е завршен и е со капацитет од 55 милијарди кубни метри годишно, „Турски тек“ е со капацитет од 31,5 милијарди кубни метри годишно и ќе се гради „Транс Јадрански гасовод“ („ТАП“) со капацитет од 10 милијарди кубни метри годишно. ЕУ има намера да ја задржи Украина како транзит за рускиот гас, но нејзините транзитни цевководи треба да бидат обновени. Сепак, „Газпром“ има за цел да го минимизира транзитот на гас преку Украина. Затоа, се претпоставува дека транзитни текови на руски гас низ Украина не се дозволени во основниот случај.

Ова може да биде премногу рестриктивно, но дури и кога ќе се отстрани таквото ограничување, пресметките за 2030 година покажуваат дека транзитните текови низ Украина нема да се зголемат многу.

3.6 Проектот „Турски тек“ во последна фаза

Според најновите информации од октомври 2019 година¹²⁰, проектната компанија „South Stream Transport BV“ изјавила дека започнало пополнувањето на првата линија на „Турски тек“ со природен гас како дел од активните активности. Ова е последниот чекор во пуштањето во употреба на цевководите. Протоколот на комерцијален гас преку „Турски тек“ се планираше да започне до крајот на 2019 година, како што било и замислено. Градежните активности во моментот се во завршна фаза. Пополнувањето со природен гас на втората линија на гасоводот ќе започне по завршувањето на полнењето на првата линија.¹²¹ Како што е веќе познато, „Турскиот тек“ има за цел да обезбеди сигурност на снабдувањето до Турција и европските земји.

---

¹²⁰ <http://www.gazpromexport.ru/en/projects/> - посетено на 18.10.2019 година

¹²¹ <http://turkstream.info/press/news/2019/208> - посетено на 19.10.2019 година

3.7 Санкции против изградба на „Турски тек“

Претставничкиот дом на американскиот Конгрес усвои резолуција против изградбата на еден енергетски проект оддалечен преку 6.600 километри од САД, поради, како што се истакнува, загриженост за ЕУ. Претставничкиот дом соопшти дека овој гасовод е „драстичен чекор наназад за енергетската безбедност на Европа и за интересите на САД“, со што ги повика европските земји да го поддржат овој став и да го отфрлат проектот.

Со резолуцијата, исто така, се повикува американскиот претседател Доналд Трамп да ги „искористи сите расположливи средства да ја поддржи енергетската безбедност во Европа“ преку диверзификација на европскиот пазар и намалување на зависноста од рускиот гас.

Конгресот на САД го усвои „Актот за заштита на енергетската безбедност на Европа“, со кој се предвидени казнени мерки односно санкции против компаниите кои оперираат со високо специјализираните бродови со кои се поставуваат цевките за гасоводот на дното на Балтичкото Море. Овој акт бара доставување на одредени извештаи до Конгресот поврзани со изградбата на руските гасоводи „Северен тек 2“ и „Турски тек“ и во него е наведено дека Стејт депарментот ќе известува за превземените напори за промовирање на енергетската безбедност во Украина и Европската унија и намалување на нивната зависност од руски извори на енергија, за дипломатските напори за спротивставување на изградбата на цевководите и за проценка на европската побарувачка за природен гас од 2019 до 2023 година. Министерството за финансии ќе биде задолжено да известува за секој субјект вклучен во изградбата на цевководите.¹²²

Покрај „Северен тек 2“, и „Турски тек“ исто така е погоден од овој правен акт. Санкциите ќе се применуваат и за сите последователни проекти на „Северен тек 2“ и „Турски тек“. Русија веднаш по донесувањето на овој акт реагираше дека ова е уште еден обид на САД да се загрози спроведувањето на чисто комерцијални

¹²² American Congress (2019-2020). H.R.1081 - Protect European Energy Security Act, 116th Congress. Достапно на: <https://www.congress.gov/bill/116th-congress/house-bill/1081>

проекти. Оваа американска „грижа за Европа“, поткрепена и малку со грижа за профит, бидејќи САД веќе долго и неуспешно се обидуваат да ја наговорат Европа, а особено Бугарија, да се откаже од рускиот гас и наместо тоа да го купуваат нивниот компримиран гас, кој би доаѓал со бродови.

3.8 Официјално пуштање во употреба на „Турски тек“

Според најновите информации во 2020 година, со церемонија во Истанбул, на 08.01.2020 година официјално е пуштен во употреба гасоводот „Турски тек“, од кој почна да се снабдува со гас и Македонија.¹²³

На свеченоста присуствуваа претседателите Владимир Путин на Русија, Реџеп Таип Ердоган на Турција, Александар Вучиќ на Србија и премиерот Бојко Борисов на Бугарија.

сл. бр. 7 Турскиот претседател Реџеп Таип Ердоган, рускиот претседател Владимир Путин, српскиот претседател Александар Вучиќ и премиерот на Бугарија Бојко Борисов, присуствуваа на церемонијата на отворање на проектот „Турски тек“ во Истанбул, Турција, 8 јануари 2020 година;

¹²³ <https://www.euractiv.com/section/energy/news/turkey-russia-launch-turkish-stream-pipeline-carrying-gas-to-europe/>, посетено на 09.01.2020

преземено од:

<https://en.euractiv.eu/wp-content/uploads/sites/2/2020/01/Putin-Erdogan-Turkish-Stream-800x450.jpg>

Рускиот „Газпром“ на 1 јануари започна да испраќа околу 3 милијарди кубни метри гас до Бугарија преку „Турски тек“, заменувајќи ја поранешната рута преку Украина и Романија. Минатата година „Газпром“ испорача околу 3 милијарди кубни метри гас за Грција и околу 500.000 милиони кубни метри гас во Република Северна Македонија.

Македонија започна да добива природен гас на 5 јануари преку компресорната станица „Странца 2“ во Бугарија, од каде што тој транзитира и за Грција.

Вкупниот капацитет на двете цевки е 31 милијарда кубни метри природен гас, тие минуваат и 930 километри низ Црно Море, поставени на длабочина до 2,2 км. Како дел од проектот, претстои изградба на гасовод за Србија, а од таму за Унгарија и Италија.

Заклучок

Во овој труд беше презентирана изградбата на „Турски тек“, причините за неговото создавање, споредба со останатите гасоводи – „Северен тек 1“, „Северен тек 2“ и „Син тек“, неговиот првичен план и рути, отстапките од рутата, влијанието врз енергетската безбедност, влијанието на големите геополитичките сили, како и најновите последни информации во врска со пуштање во употреба на гасоводот.

Воедно, се стави акцент на предизвиците и перспективите со кои се соочуваат земјите за изградба на „Турски тек“, како и влијанието на регионалната геополитика и ривалитетот врз големите сили. Исто така, беше направена анализа помеѓу ставовите на САД, ЕУ и Русија како доминантни актери во изградбата на „Турски тек“. Во тој контекст, се даде одговор на централното истражувачко прашање дека изградбата на проектот „Турски тек“ значително влијае врз енергетската безбедност на Југоисточна Европа, но и пошироко, врз енергетската безбедност на целокупниот европски континент.

Неоспорен факт е дека Европа станува сè позависна од увозот на јагленоводороди бидејќи увезува над 80% од својата нафта, речиси 55% од природниот гас, а исто така расте и процентот на увезен јаглен. До 2030 година се очекува дури 93% од нафтата и 84% од природниот гас во ЕУ да бидат обезбедени од увоз, што е крајно загрижувачки.

Дека државите во Југоисточна Европа се наоѓаат на линијата на конфликтот помеѓу западната и источната енергетска геополитика сведочи фактот што бројни аналитичари сметаат дека Студената војна сè уште не е завршена и во истата копјата на големите сили се кршат токму во овој регион, кој е главна стратегиска крстосница на транзитот на енергенти. Од едната страна Русија се обидува целосно да се наметне и да го превземе енергетскиот пазар во Европа, додека од друга страна САД не сака да го дозволи тоа бидејќи ќе изгуби голем дел од профитот преку продажбата на компримиран гас во овој регион. Имено, некои аналитичари сметаат дека ваквите негативни случувања се резултат на влијанието на Русија, за која се смета дека презема мерки за дестабилизација, како и

антизападна пропаганда насочена кон зголемување на незадоволството на проевропски ориентираните граѓани. Од целиот магистерски труд станува јасно дека политиките на „Газпром“ се обликувани од комерцијални размислувања, а на моменти и од целите на надворешната политика на Русија. Се разбира, не секогаш се вели дека руската политика е водена од геополитичка мотивација, но кога е, таа врши политички притисок на следниот начин:

- Манипулирање со ценовната политика на снабдувањето со енергија на трети земји;
- Контролирање на енергетските средства, како што се цевководи и оператори на гас во клучните земји;
- Пресекување или прекинување на снабдувањето со гас;
- Договарање на договори за рестриктивна понуда и
- Развивање алтернативни патишта за снабдување и пренасочување на протокот на гас.

Во рамките на ова истражување се одговори и поставеното прашање за влијанието на геополитичките игри на големите сили врз изградбата, рутата и капацитетот на проектот „Турски тек“, а особено се истакна влијанието на САД преку донесувањето одлука за воведување на санкции во врска со изградбата, како и влијанието на ЕУ преку давањето дипломатска поддршка за проектот. Во однос на прашањето дали изградбата на „Турски тек“ ќе биде драстичен чекор назад за енергетската безбедност на Европа и за интересите на САД, сè уште останува недоволно јасно дали санкциите од страна на САД ќе бидат активни и во иднина, со цел блокирање на проектот којшто е веќе во последната фаза од изградбата.

Европската Унија е таа на која ѝ одговара зголемената диверзификација на изворите за снабдување со енергенти, бидејќи е целосно увозно-зависна. Американскиот претседател Доналд Трамп во врска со изградбата на „Турски тек“ има истакнато дека истиот може да ја претвори Германија во „зложник на Русија“, на што се спротивставува германската канцеларка Меркел, која се обидува да ги убеди државите од Централна и Источна Европа дека нема да дозволи да биде целосно зависна од руски гас. Јавните изјави на влијателните политички

личности секако дека имаат голем удел во креирањето на јавното мислење околу изградбата на проектот, но сепак сметаме дека поширокото јавно мислење нема да игра улога врз изградбата на проектот, туку приматот ќе го задржат намерите и геополитичките игри на големите сили.

При анализата за да се даде одговор на прашањето за влијанието на „Турски тек“ врз економскиот бенефит на државите од Југоисточна Европа, беше констатирано дека гасоводите можат да влијаат врз балканските геополитики затоа што гасот носи позитивни економски, но, и еколошки последици за регионот. Двата главни коридори би ја измениле геополитичката иднина на Балканот и сферите на влијание. По направените бројни економски анализи и проценки на земјите од Југоисточна Европа, можеме да заклучиме дека секоја земја низ која ќе транзитираат гасоводните краци ќе профитира од транзитни такси, за релативно кратко време ќе ги покрие трошоците за изградба на инфраструктурата и ќе обезбеди поевтини енергенси на долгорочен план.

Со цел давање на одговор на прашањето за тоа дали со неговата изградба дел од државите низ кои ќе минува трасата на гасоводот ќе се соочат со притисоци и последици по нивното членство или аспирации за членство во НАТО и ЕУ, беше донесен заклучок дека овој регион е од стратешка важност, а особено се значајни оние земји низ кои е предвидено да минува трасата на гасоводните краци. Со нивната евроинтеграција би се зголемил степенот на безбедност на целокупниот европски континент, особено на енергетски план.

Енергетската безбедност на нашата земја секако дека зависи од проектот „Турски тек“. Според анализите на „Евростат“ (Европска канцеларија за статистика), Македонија има енергетска зависност од 47,9 отсто од вкупните потреби на населението. Со оглед на фактот дека Македонија своите енергетски потреби ги задоволува со производство на цврсти горива, односно јаглен и дрво (77,9 %) и производство на енергија од обновливи извори (22,1%), воочлив е фактот дека е целосно увозно-зависна од нафта и нафтени деривати. Од тука се согледува и неопходноста и ургентноста за диверзификација на изворите за снабдување со енергенти. Изградбата на ваквиот гасовод би помогнала да се поддржи националната економија, да се донесат нови странски инвеститори, да се прошират изворите за снабдување со енергенти и да се намалат цените на истите.

На крајот, целокупниот заклучок е дека повеќе од јасна е важноста од изградбата на „Турски тек“ како една од можните компоненти за диверзификација на изворите на снабдување со енергетски ресурси и постигнување на енергетска безбедност во земјите од Југоисточна Европа.

Користена литература

1. American Congress (2019-2020). H.R.1081 - Protect European Energy Security Act. 116th Congress. Достапно на: <https://www.congress.gov/bill/116th-congress/house-bill/1081>.
2. Austvik, O.G. & Rzayeva, G. (2016). Turkey in the Geopolitics of Natural Gas, Harvard Kennedy School: Mossavar-Rahmani Center for Business and Government, M-RCBG Associate Working Paper Series - No. 66
3. Babalı, T. (2009). Turkey, Present and Past: Turkey at the Energy Crossroads. Middle East Quarterly, 16(2), 25-33.
4. Baran, Z. (2007). EU energy security: time to end Russian leverage. Washington Quarterly, 30(4), 131-144
5. Belkin, P., Nichol, J., & Woehrel, S. (2013). Europe's Energy Security: Options and Challenges to Natural Gas Supply Diversification. Washington DC: Congressional Research Service.
6. Bilgin, M. (2010). Turkey's Energy Strategy: What Difference Does it Make to Become an Energy Transit Corridor, Hub or Center?. UNISCI Discussion Papers.
7. Carnegie, E. (2013). Victory for Russia As the EU's Nabucco Gas Project Collapses. Judy Dempsey's Strategic Europe.
8. Chris, L. (2018). Power plays: the role of energy in modern geopolitics. Power Technology
9. CSIS-Center for Strategic and International Studies (2010). Report: The Geopolitics of Energy - Emerging Trends, Changing Landscapes, Uncertain Times. ISBN# 978-0-89206-592-9 (pb)
10. Đurić, B. & Jegeš, M. (2011). Srbija u makazama energetske bezbednosti. Novi Sad: CIVITAS, broj 2, MMXI
11. European Comission (2017). Energy Union, Third Report of the State of Energy Union (Romania). https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/energy-union-factsheetromania_en.pdf.

12. European Commission (2017). Energy Union, Third Report on the State of the Energy Union (Greece). https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/energy-union-factsheet-greece_en.pdf.
13. European Commission (2017). Energy Union, Third Report on the State of the Energy Union (Bulgaria). https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/energy-union-factsheetbulgaria_en.pdf.
14. European Commission (2017). Energy Union, Third Report on the State of Energy Union (Slovenia), 2017. https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/energy-union-factsheetslovenia_en.pdf.
15. European Commission (2012). Energy roadmap 2050. Publications Office of the European Union. Достапно на: https://europeanpowergeneration.eu/files/Energy_Roadmap_2050pdf.pdf
16. European Commission (2014). European Energy Security Strategy.
17. European Political Strategy Centre (2017). Nord Stream 2 – Divide et Impera again? Avoiding a Zero-sum game. European Commission, p.9.
18. Evans, G. & Newnham, J. (1998). The Penguin Dictionary of International relations. London: Penguin Books. ISBN 0-14-051397-3
19. Frankel, E.G. (2010). Oil and Security: A World beyond Petroleum. Springer.
20. Gerald, K. (2015). Europe and Azerbaijan: The end of Shame. Journal of Democracy, Vol.26, No.3.
21. Goldthau, A. & Sitter, N. (2015). Soft Power with a Hard Edge: EU Policy Tools and Energy Security. Review of International Political Economy, 22(5), 941-965.
22. Grahovac, B. (2012). Geopolitika I Balkan. Podgorica: Daily Press.
23. Hinnebusch, R. (2015). Back to Enmity: Turkey-Syria relations since the Syrian Uprising. Orient, Journal of German Orient Institute, 56(1), p. 14-22
<https://www.platts.com/IM.Platts.Content/InsightAnalysis/IndustrySolutionPapers/SR-Europe-natgas-NordStream-0416.pdf>.
24. Kalicki, J. H. (2001). Caspian Energy at the Crossroads. Foreign Affairs, 80(5), 120-134.
25. Kugić, V. (2016). Godisnjak Fakultet Politickih Nauka, Univerzitet u Beogradu. 10 (16):83-104.

26. Leveque, F., Glachant, J., Barquin J., Hirschhausen, C., Holz, F. (2010). Security of Energy Supply in Europe: Natural Gas, Nuclear and Hydrogen (Loyola De Palacio Series on European Energy Policy). Edward Edgar Publishing Limited.
27. Lopez, P. & Colin, A. (2006). Geopolitiques du petrole.
28. Luft, G., Korin, A. (2009). Energy Security Challenges for the 21st Century: A Reference Handbook (Contemporary Military, Strategic, and Security Issues). Praeger Security International.
29. Marianne, S. (2009). Security According to Buzan: A Comprehensive Security. Security Discussion Papers Series 1. New York: Columbia University, School of International Public Affairs.
30. Ministarstvo Ekonomije (2014). Strategija Razvoja Energetike Crne Gore do 2030. godine. Podgorica: Bijela knjiga.
31. Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa Bosne i Hercegovine, доступно на: <http://www.mvteo.gov.ba/Content/Read/energetika>
32. Ministrstvo za infrastrukturo (2017). Energetski Koncept Slovenije - Strategija energetske politike do leta 2030 (in vizija do leta 2050).
33. Ministry of economic development (2017). Energy Strategy of the Republic of Kosovo 2017 – 2026.
34. Mreže za promene Jugoistočne Evrope (The SEE Change Net)(2016). Jugoistočna Evropa: Put u EU ili Put za nigde? Energetska mapa puta za 2050: Vodič u budućnost. European Union.
35. Platt's (2016). Platt's guide to Nord Stream 1 and 2 gasline projects.
36. Radovanović, M. (2019). Energetska bezbednost. Sremska Kamenica: Univerzitet Educons.
37. Reka, B. (2015). Energy Security Challenges of the Western Balkans: TAP vs. Turkish Stream, in "EU Enlargement and Regional Cooperation-Identifying the Next Steps", Valeska, E. & Carina, K. (eds.), Berlin: Aspen Institute.
38. Rosner, K. (2009). The European Union: On Energy, Disunity. In: Luft, G., Korin, A. (eds) (2009). Energy Security Challenges for the 21st Century: a Reference Handbook. Santa Barbara: ABCCL10, p.161.
39. Russian News Agency (30.12.2019). Bulgaria ready to receive gas from TurkStream since January 1. Достапно на: <https://tass.com/economy/1104943>

40. Rutland, P. (2008). Russia as an Energy Superpower. *New Political Economy*, 13(2), 203-210.
41. Schubert, S. R., Pollak, J., & Brutshin, E. (2014). Two Futures: EU-Russia Relations in the Context of Ukraine. *European Journal of Futures research*, 2, 52.
42. Spasov, N., Mileski, T. & Pavleski, A. (2017). Geopolitical Views the Relationship of Oil to Climate Change. Skopje: Faculty of Philosophy. International academic conference „The Balkans between East and West: Old and/or new security challenges“, Ohrid.
43. Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije, Službeni glasnik RS br. 116/7. Beograd. Достапно на :
http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/akta_procedura/2019/2206-19%20-%20Lat..pdf
44. *The Economist* (6.2.2010). Russia and Serbia: Base Camps. p.32
45. Tippee, B. (2012). Defining energy security, *OIL AND GAS JOURNAL*.
46. UNFCCC (2003). The National Strategy of Energy and Plan of Action (Albania), Summary, Tirana. (Updated on April 2005).
47. Victor, D., Jaffe, A.M, Hayes, M.H. eds. (2006) *Natural Gas and Geopolitics from 1870-2040*. Cambridge University Press.
48. Yergin, D. (2011). *The Quest Energy, Security, and the Remaking of the Modern World*. New York Penguin Group.
49. Костюк, В. В. & Макаров, А. А. (2011). *Энергетика и геополитика*. Москва: Наука.
50. Милески, Т. (2011). Енергетска стратегија на Русија за 21 век. Скопје: Годишен зборник. Кн. 64.
51. Милески, Т. (2014). *Енергетска безбедност*. Скопје: Филозофски факултет.
52. Милески, Т. (2015). *Политичка географија и геополитика*. Скопје: Филозофски факултет.
53. Мирчевски, М. (2005). *Гасификациски системи*. Интерна скрипта. Скопје: Машински факултет.
54. Митревска, М., Милески, Т. & Микац, Р. (2019). *Критична инфраструктура: концепт и безбедносни предизвици*. Скопје: Фондација Фридрих Еберт, Канцеларија Скопје.

55. Собрание на Р.М. (2003). Национална концепција за безбедност и одбрана. стр.4, т.18
56. Ђорлука, А. (ed.) (2011). Зборник радова са скупа "Геополитички и енергетски фактори стабилности Балкана", Вршац: Центар за развој међународне сарадње.
57. Цветановски, И. & Стефановски, П., (2012). Позиционирање на Република Македонија на новите транспортни правци на нафта и плин низ Југоисточна и Средна Европа. Скопје: Енергетика, Скопје.

Интернет извори:

1. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/gas-pipeline>
2. <https://www.worldpipelines.com/>
3. <http://turkstream.info/project/>
4. <http://www.gazprom.com/>
5. <https://www.gazprom.com/projects/nord-stream2/>
6. <http://www.south-stream-transport.com/project/>
7. <https://www.hydrocarbons-technology.com/projects/southstream/>
8. <https://www.naturalgasworld.com/category/pipelines/south-stream-pipeline>
9. <http://tass.com/south-stream>
10. <http://www.gazpromexport.ru/en/projects/>
11. <https://www.rt.com/business/444344-russia-turkish-stream-opening/>
12. https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/sabor/2019-10-31/111602/STRATEGIJA_ENERG_RAZVOJ_2030.pdf
13. <https://www.euractiv.com/topics/turkish-stream/>
14. https://www.reddit.com/r/geopolitics/wiki/thinktank#wiki_central_europe.2C_eastern_europe.2C_.26amp.3B_caucus
15. <https://www.dailysabah.com/energy/2017/06/09/75-percent-of-turkish-public-supports-turkstream-gas-pipeline-project-new-polls-say>

16. <https://www.econjournals.com/index.php/ijeep/article/viewFile/4812/3086>
17. <https://www.naturalgasworld.com/perspective-for-turkish-stream-project-possible-scenarios-and-challenges-35401>
18. <https://worldview.stratfor.com/>
19. <http://katehon.com/topics/geopolitics>
20. <https://www.fpri.org/>
21. <https://www.cfr.org/geopolitics-energy>
22. <https://www.gisreportsonline.com/>
23. <https://www.dw.com/en/nordstream-2-is-nearing-completion-but-controversy-remains/av-51511516>
24. <https://www.neweurope.eu/article/gazprom-fills-both-strings-of-turkstream-with-gas/>
25. <https://www.nord-stream2.com/media-info/news-events/monitoring-of-nord-stream-2-construction-in-russia-confirms-environmental-compliance-140/>
26. <https://www.atlanticcouncil.org/event/the-future-of-nord-stream-2-and-turkstream-the-impact-of-sanctions-legislation/>
27. <https://ideas.repec.org/p/has/discpr/1821.html>
28. <https://harvardpolitics.com/world/nord-stream-2/>
29. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/what-nord-stream-2-means-for-europe/>
30. <https://www.dw.com/mk/%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B3%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%BE%D1%82-%D0%BD%D0%B0-%D1%81%D0%B0%D0%B4-%D1%81%D0%B0%D0%BA%D0%B0-%D0%B4%D0%B0-%D0%B3%D0%BE-%D1%81%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%B5-%D1%81%D0%B5%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD-%D1%82%D0%B5%D0%BA-2/a-51643474>
31. <https://www.dw.com/mk/%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%98%D0%B0%D0%BD%D0%BE-%D0%BA%D1%80%D1%88%D0%B5%D1%9A%D0%B5-%D0%BA%D0%BE%D0%BF%D1%98%D0%B0-%D0%B7%D0%B0->

- [%D1%81%Do%B5%Do%B2%Do%B5%D1%80%Do%B5%Do%BD-%D1%82%Do%B5%Do%BA-2/a-51294393](#)
32. http://ec.europa.eu/transport/index_en.htm
  33. <https://www.offshore-mag.com/pipelines/article/16755988/turkstream-project-awaits-construction-start>
  34. <https://www.kommersant.ru/doc/3806415>
  35. <https://tass.com/economy/1083038>
  36. <http://www.hurriyetdailynews.com/turkstream-natural-gas-in-hungarys-interest-putin-148121>
  37. <https://www.euractiv.com/section/energy/news/russia-says-second-leg-of-turkish-stream-will-go-via-bulgaria-not-greece>
  38. <http://www.gazprom.com/f/posts/14/618809/transcript-press-conference-2015-06-09-en.pdf>
  39. <https://www.platts.com/IM.Platts.Content/InsightAnalysis/IndustrySolutionPapers/SR-Europe-natgas NordStream-0416.pdf>
  40. <https://www.bbc.com/news/world-europe-50879435>
  41. <https://www.euractiv.com/section/energy/news/turkey-russia-launch-turkish-stream-pipeline-carrying-gas-to-europe/>
  42. <https://www.thebalance.com/ukraine-crisis-summary-and-explanation-3970462>
  43. <https://www.vox.com/2014/9/3/18088560/ukraine-everything-you-need-to-know>
  44. www.morm.gov.mk/sovremena-makedonska-odbrana/
  45. <https://mia.mk/vuchi-otvara-eto-na-gasovodot-turski-tek-od-strateshko-znache-e-za-srbi-a/>
  46. <https://www.cisa.gov/critical-infrastructure-sectors>
  47. https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/sabor/2019-10-31/111602/STRATEGIJA_ENERG_RAZVOJ_2030.pdf
  48. <https://www.tap-ag.com/pipeline-construction/project-progress>
  49. <http://igi-poseidon.com/en/our-company>
  50. https://ec.europa.eu/energy/topics/infrastructure/high-level-groups/central-and-south-eastern-europe-energy-connectivity_en
  51. <http://www.mvteo.gov.ba/Content/Read/energetska-zajednica>

52. <https://balkangreenenergynews.com/rs/zavisnost-slovenije-od-uvoza-energenata-ove-godine-pada-09-poena-na-492-odsto/>
53. <https://balkangreenenergynews.com/european-commission-albania-should-urgently-diversify-away-from-hydropower-properly-conduct-environmental-assessments/>
54. <https://www.worldbank.org/en/country/kosovo/brief/energy-in-kosovo>
55. <https://www.botas.gov.tr/>
56. <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/issue-brief/european-energy-diversification-how-alternative-sources-and-routes-can-bolster-energy-security-and-decarbonization/>
57. <https://www.rt.com/business/482170-serbia-turkstream-transit-revenues/>
58. <https://serbia-energy.eu/serbia-serbian-section-of-turkstream-gas-pipeline-completed/>
59. <https://www.reuters.com/article/serbia-gas/serbia-to-start-building-turkstream-pipeline-stretch-in-march-or-april-idUSL5N2027BQ>
60. <https://www.energyworldmag.com/serbia-can-cash-in-on-russian-gas-transit-via-turkstream-pipeline/>
61. <https://seenews.com/news/serbia-macedonia-greece-turkey-hungary-plan-to-tackle-jointly-energy-security-471865>
62. <https://industryeurope.com/sectors/emerging-europe/serbia-in-talks-with-bulgaria-to-join-turkstream-extension/>
63. <https://www.reuters.com/article/bulgaria-gas-loan/bulgartransgaz-raises-200-mln-euros-for-turkstream-gas-pipeline-idUSL5N278212>
64. <https://www.rt.com/business/482170-serbia-turkstream-transit-revenues/>
65. European Commission, Energy security, distribution and markets. Достапно на: <https://ec.europa.eu/jrc/en/research-topic/energy-system-and-security-supply>
66. <https://www.nato.int/docu/review/articles/2018/07/26/energy-security-a-critical-concern-for-allies-and-partners/index.html>